

శ్రీ రాజేశ్వరి ప్రాస
రాజమహేంద్రవరం

తా రా ప ద ం

పు రు ణు లు

1. అభిమన్యుడు — కథానాయకుడు
2. ధర్మరాజు
3. భీముడు
4. అనిమండు
5. నకులండు
6. విహాదేవుడు
7. దుగ్ధోధనుడు — కురురాజు
8. దుగ్ధానినుడు — ,, తిమ్మడు
9. కర్ణుడు — ,, సింహిరండు
10. శకుని — ,, మేనమామ
11. భీష్ముడు — ,, తాత
12. సైంధవుడు — ,, బొనమఱుది
13. ద్రోణుడు — ,, పనురామాస్థుడు
14. అశ్వత్థామ — ద్రోణుని కుమారుడు
15. సుధర్మడు — అభిమన్యుని నారథి
16. కృష్ణుడు — పాండవుల బొనమఱుది
17. ఘటోత్తచుడు — భీముని కుమారుడు
18. గూఢచారి
19. సేనకుడు
20. నారదుడు — దేవముని
21. సంజయుడు — కురుహిత చింతకుడు

స్త్రీలు

1. దివ్యాంగనలు .
  2. సుభద్ర — కథానాయకుని తల్లి
  3. ఉత్తర — కథానాయిక
  4. మందారిక
  5. భమర
  6. వకుళమాల
- } ,, చెలులు
7. ద్రౌపది — పాండవపత్ని
  8. దుస్సల — సైంధవుని భార్య
  9. భరతమాత.

హెచ్చరిక

యా నాటకముయొక్క కాపీరైటు సర్వహక్కులున్నూ, మారు తెండి యున్నవి, గాన, యంతటి సుండి మా వ్రాతమూలముగల పర్మిషన్ లేనిదే : ప్రదర్శించుట, గ్రామఫోను రికార్డింగు, టాకీ స్ట్రీనింగు, బుక్ పబ్లిషింగు వగైరాలు చేయ కూడదు. అట్లు అతివ్రమించినవారు మేము జరుపు సివిల్ అండ్ క్రిమినల్ చర్యలకు బాధ్యులగుదురని యిందు మూలముగా తెలియ సర్పదమైనది.

రాజమండ్రి

15-5-52

}

ఇట్లు కాపీరైట్ హక్కుదార్లు :
కాళహస్తి తమ్మారావు అండ్ సన్స్

వీరాభిమన్య

ప్రా ర్థ న

[నారదుఁడును, అఱుగురు దివ్యాంగనలును ప్రవేశము]

(అనుబంధము 1.)

:-

(అనుబంధము 2.)

సీ॥ శ్రీమంత పాంచాల ♦ కోమలచేశంబు

సదమల సుందరా ♦ స్యంబు గాఁగ

సునుహితోన్నతమైన ♦ హిమవన్నగాగ్రము

జ్వలితకిరీట రా ♦ జంబు గాఁగ

మందాకినీ సాంపు ♦ సింధూస్రవంతులు

రాజితరత్న హా ♦ రములు గాఁగ

పాదాంచలంబున ♦ భాసిల్లు సింహాళ

మంబుజాతసుఖాన ♦ నంబు గాఁగ

సారఘూర్జ్వర మభయహా ♦ స్తంబు గాఁగ

ప్రథిత నేపాళమే కేశ ♦ రాశి గాఁగ

కర్మనీరులఁ గడుపారఁ ♦ గన్న తల్లి

భరతమాతకు జయమస్తు ♦ భద్రమస్తు.

వీరాభిమన్య

భరతమాతకు జయము ! హైందవ స్వరాజ్యమాతకు జయము !
 ఉనేతుహిమాచల పర్యం తార్యావర్త భూజనులకు జయము !
 తమ సామాజ్యమును బరరాజు లాక్రమించినప్పుడు, నిజ
 రాష్ట్రమాతను నీచులు భంగపరచినప్పుడు శాంతముపై సత్య
 శీలముపై నాధారపడి, సస్యశ్యామలమై, రత్నగర్భయగు
 హిందూ సుందరిని దుశ్శాసనులు కొప్పుబట్టి యీడ్చి, కటి
 వస్త్రంబూడ్చి యవమానింప సముద్యోగించునప్పుడు, మొక్క
 పోషని శౌర్యమున కిరవగు భరతమాతకుడువునఁ బిఱికిపందలు,
 సన్యాసులు, మాతృద్రోహులు నగు తులునలు వేనవేలుగా
 బుట్టి—పుట్టినభూమి కవమానముఁ దెచ్చునపుడు తన విద్యుక్త
 ధర్మము నెఱింగిన బాలభారత వీరాభిమన్యుని యాత్మకు
 ధన్యవాద సహస్రములు—హిందూదేశ చరిత్రమున వీరుండని
 చెప్పఁదగిన దివ్య వీరరసావతారమూర్తి—వీరాభిమన్యునకు,
 ధన్యవాదములు !!!—తల్లీ ! భారతమాతా ! నీ గర్భమున
 నిరంతర మభిమన్యసమ వీరసహస్రము జనియించుఁగాక ! జయ
 వీరాభిమన్యునకు జయ !

చ. చెనఁటులు దుస్కియాపరతఁ ♦ జేసి స్వరాజ్యము నాక్రమించి, వం
 చనమున ముక్తకేశ యగు ♦ నట్లానరించిన యాజ్ఞాసేవి రో
 దనజలధారకై ప్రథన ♦ దారుణరంగమునందు శోణవా
 హినిఁ బ్రవహింపఁజేసిన య ♦ హీనబలాధ్యుల కాత్మశాంతియూ.

అందఱు—(అనుబంధము 3)

(అందఱు—ప్రసానము)

పీ రా భి మ వ్య

ప్ర థ మాం క ము

దృ శ్య ము - ౧

ప్ర దేశము—ఉద్యానవనము

ప్రవేశము—ఉత్తర, భ్రమర, వకుళమాల

సమయము—సాయంకాలము.

ఉత్త :-చెలీ! భ్రమరా! సఖ! వకుళమాలా! లోకాభిరామమైన యీ యారామమందున్న నా మనం బేలాగోయున్నదినుమా!

భ్రమ:-బౌనే. వకుళమాలా! పాపము తర చూలింతగా! చూలింత బాలింత యగువఱకు—అన్నము దుచింపదు. నీళ్లు సహింపవు. తుదకు బిల్లగాలి వచ్చు చల్లనితోట సయితము, సంతాప కారణమే యైనది.

వకు :- ఏదే! మొన్న నేకదా ఐదవసల వెల్లినది. అబ్బా! యింతలోననే యింత వేవిశ్మయం!—

భ్రమ:-పాపము! ఉత్తర మొన్నటిపిల్ల కాదంటే! అరవేదపిల్ల—

ఉత్త :-చాలు. చాలు. చెలులారా! మీరు పలుకుట కేమిలెండు! ఈ పరిహాసములు మానుడు!!

(అనుబంధము 4)

వకు :- అక్కమ్మా! ఇంతలో నింతకోప యెందులకమ్మా!

ఉత్త :-వకుళా! కోపమేమియును లేదు. నిన్నరాత్రి నా కేదో పాడు కల వచ్చినది. ఆ కారణమున, నా మనస్సు కలతవడి మఱిమఱి యదియే స్మృతికి వచ్చుచున్నది.

వకు :-పాడుకలయా! అట్లయిన, నదేదో విసవలసినదే!

[భమ:-దుస్స్వప్నములకై భూసుర సమారాధనామలఁ గావించి శాంతిపరుపఁదగును.

ఉత్త :-వినుడు. క్రిందటిరాత్రి నిద్రబోవుటకుపూర్వ మార్యపుత్రుఁడు నాతోడ, మామగారు సైంధవుని కుమారునిఁ జంపినవార్తఁ జెప్పుచుండిరి. అట్లులే నిద్దురపట్టెను. ఒకింత కన్నుమూసితి నో లేదో నాకంటి కొక భయంకరాకారము కనుపించెను. అది నన్నుఁ జూచి కన్నుల నిష్ఠలు రాల్చుచు మానవభాషతోడ “నోసీ రాకాసీ! నేను సైంధవుని పుత్రుండ! నీ మామ నన్నుఁ జంపినాఁడు: నాతోడి నీ మగ...అని యింకేవో చెప్పరాని మాటల నాడి యదృశ్యమైపోయెను. అది విని యడలుఁ జెందుచు నేను నిద్దుర లేచితిని. ఆర్యపుత్రుఁడు నన్నోదార్చెను. కాని నా మనస్సుమాత్రము కలఁతఁ దేని లేదు.

[భమ:-అమ్మా! విచారింపకుము; దురాలోక తేజోవిరాజితులగు మామగారికిని, ప్రపంచైకవీరులగు భర్తృదారకునకును, నేకీడును రాదు.

వకు :-అట్లు జరుగుట తప్పక స్వప్నవార్తయే.

(సేవకుఁడు ప్రవేశము)

సేవ :-దేవిగారికి జయము!

వకు :-ఏమిరా అది!

సేవ :-అమ్మా! ఎవరో మందారికయట! నకుశమాలికకుఁ జిన్నఁ నాటి స్నేహితురాలట! లోపలకు రాఁదగునాయని యడుగు చున్నది.

భద్ర :-వకుళా! మందారిక యనిన నిష్పాడు కురునగరమున సైంధవు నింట దాసిగానున్న దేశదా!

వకు :-ఔను. అది నాకు చిన్ననాటి చెలికత్తె—

ఉత్త :-భ్రమరా ! మందారిక యేమన్నదని ?—మందారికా ! కోపము పడకు ! మా భ్రమరకు ముక్కుమీఁది కోపము.

వకు :-అమ్మా ! నాచెలి శత్రుపక్షమునుండి వచ్చినదన్న సంకోచము కలిగినచో మర్యాదగనే సంపవచ్చుచుగాని, వచ్చినదాని ననమానించుట భ్రమరకు దగినపనియే ?

భ్రమ:-వచ్చిన దానికేమి విషముపోసితిమా ? దేచిగారు కూర్చుండు మనఁ దన మర్యాదను దక్కించుకొననక్కఱలేదా ? దేనినిఁ గాంచి పరిహాసము లేల ?

వకు :-ఏమి పరియాచకము లాడినది ?

భ్రమ:-ఏమి పరియాచకములా !—ఏమి పరియాచకములో దేపి ఏను చుండుట లేదా ? ఇట్టి పొగుఁజొతుదాని నేమి చేయవలెను ?

ఉత్త :-ఆఁ ! ఆఁ !! భ్రమరా ! అంతమాటలేల యాడవలెను ?

(అనుబంధము 5)

మందా:-భ్రమరా ! తెగసాగకు. నీవు గొప్పదానివైన, నీ నేవి గొప్ప దైన—మీ గొప్పతనము మీఁద నుంచుకొనవలెను. పరుల్లపై జూపిన సహింపరు ! జాగ్రత్త ! మీ ప్రదేగముగనుక బ్రతికి పోయితివి ! కానచో—

భ్రమ:-కానిచో ?—నన్నేమిచేసెద పే తొత్తా !

వకు :-ఆహాహా ! అది శొత్తు—నీవు యజమానురాలవు.

మం :-ఏమి చేసెదనో యెఱుఁగవా ? అరుదుఁడు తన కుమారునిఁ జంపినాఁడని మా దేవి దుస్సల యీనఱకే కడుపు మసలి యున్నది. ఇప్పుడామెచే నామె మగనికిఁ జెప్పింపజేసి—అభి మన్యుని గొంతుఁగోయింపకున్న నాపేరు మందారిక కాదు.

ఉత్త :-హా ! పరమేశ్వరా ! (మూర్ఛిల్లును)

భ్రమ:-అభిమన్యునిజంపి యర్జునునకుఁ బుత్రశోకము గలిగించుట వట్టిదిగాని యిమాట మా స్పృహద్రాదేవి విననేని, మీ గేవికిఁ

బుత్తశోకముతోపాటు—భర్తృశోకమును గలుగకమానధుని వింటివా! ఇంక నిచ్చటనుండి కదలవేని నీ గోంతు కోయించుటయే నిజము!

మందా:-ఇంక నిచ్చట నుండుమన్న నుండువారెవరు? రావే! వకుళమాలా! ఈపాటి బ్రతుకు నీ వక్కడ బ్రతకవేకపోదువా?

(అనుబంధము 6) (అందఱు ప్రస్థానము)

భ్రమ:-ఆహా! పాపముండ, నికుళమాల మందారికతోఁ గూడి యకాగణముగ నెంత కలహముఁ దెచ్చి పెట్టినది?—దేవీ! దేవీ!... .. సేనకా! దేవిగాగు నున్నట్టి యున్నాగు. ఈ వార్తను సుభద్రదాదేవి కెఱిగింపుము.

(తెరలో) చిత్తము.

భ్రమ:-ఆహా! సుపంచమున కపట మెచ్చటఁ గలదో—సత్య మెక్కడఁ గలదో—యెఱుంగుట నడు దుర్లభము గదా?

(అనుబంధము 7)

(ప్రవేశము—శీఘ్రమున సుభద్ర)

సుభ:-భ్రమదా! ఉత్తర యెక్కడ నున్నది?

భ్రమ:-అమ్మా! ఈను మూర్ఖుడేగున్నది.

సుభ:-భయములేదు. భర్తృహిమై పిరికి యగు నుత్తర—పాపాత్మురాలగు మందారిక మాటలను విని, సహింపలేకపోయినది. చల్లని నీరు మొగముపైఁజల్లి లోనికిఁ గొనిపోమ్ము. వకుళమాల శత్రుపక్షములోనిదని, నేనిదిగఱకే యెఱుంగుదు. యుగమారంభమగు దినములు సమీపించినవి. మీరింక నుద్ధానననము లని, నిహారములని బయలుదేరవలదు. లోపలకుఁబోము.

(అనుబంధము 8)

(అందఱు ప్రస్థానము)

ప్రదేశము—దుస్సలాంతఃపురము

ప్రదేశము—దుస్సల, మంచారిక, వకుళమాల

సమయము—మధ్యాహ్నము

మందా }
వకు } (అనుబంధము 9)

దుస్స:- (రోషముతో) అన్నన్నా! ఆ పాడుముండకు నాప్రస్తావనమేల? నా కొడుకును దనపొట్టునుఁ బెట్టుకొన్న పాడు పార్థునకు మాత్రమింక బుత్రశోకముఁ గలుగఁజేయనా? సుభద్రయు నావలెఁ గొడుకుచచ్చి యేడ్చుఁగాక! ఉత్తర మగఁడుచచ్చి యేడ్చుఁగాక! మందారికా! భర్తగా రెక్కడ?

మం :-అమ్మా! ఇరుగో, ఇటులనే వచ్చుచున్నారు.

(సైంధవుడు ప్రవేశించును)

సైం :-దేవీ! ఏమిది? నీ వింక నిచ్చటనే యుంటివి! నీ విష్ణుడే వత్తువో యింకనే వత్తువో యని కాచికాచి నేపారితని. పాచికలను ముందుంచుకొని కునికిపాట్లు పడుచుంటిని. కాని, రానైతివి.

దుస్స:-భీ! ఏమిది? పాచికలును—కునుకిపాట్లునుదప్ప మీకిప్పుడు నేఱు ముఖ్యానసరము లేవియు గాన్పింపలేదా?

సైం :-ప్రేయసీ! రోషకపాయిత లోచనపై యటులుంటివేమి? నే నీ యకాలమున, నీయందొనర్పవలసినవేమైన మిగిలిపోలేదుగదా?

దుస్స:-మిగిలిపోక మీరు చేసినకార్యమేమున్నది? పాండవమధ్యముఁడు కుమారుని చంపఁగాఁ జేతఁగానియట్లు నోరు మూసికొని యూరకుంటిమి. గర్వితులై మనలను వా రెంతటి పరిహాస మొనరించినను బందలవలె నూరకుంటిమి. ఇంతకన్నఁ జేసిన దేమున్నది? తాను తన మగనిచే నాకుఁబెట్టిన పుత్రశోకమును గలంచుకొని, కెవ్వనఁగేకపెట్టి యా సుభద్ర యొంటికాలి భరత

మాడుచుండఁగాఁ జేతఁగానిదానివలె నిట్టి పతి నొసంగిన
పరమేశ్వరునిఁ దిట్టుచుఁ గంటికిఁ గడివెడునీరుఁ గార్చుటకన్న
నేను చేయఁదగిన దేమున్నది ?

(అనుబంధము 10)

సైం :- సతీమణీ ! ఇప్పుడు సుభద్రగాని ఉత్తరగాని నిన్ననమానింప
లేదుగదా !

దుస్స:- అవమానములతోఁ దీరినదా ? ఆ దురాత్మురాలు భ్రమర మన
మందారికను జూచి మీ దేవికిఁ బుత్రశోకముతోఁబోని భర్త
శోకమును గల్గించెదనని పలికి త్రుళ్ళిపడినదట ! ఇంక నేను
ముందు బ్రతికి యేమి ప్రయోజనము ? (దుఃఖించుచున్నది)

సైం :- ఆఁ ! ఏమీ ! దురాత్మురాలెంతమాటాడినది ?

క. దేవి ! యభిమన్యురక్ష

ప్రసావముతో నాసుభద్ర • సంతతిబొప్ప

ప్రసావముతోఁ గనుకొలకుటఁ

దావక సమ్మోద వారి • ధారలురాలున్.

నా కుమారునిఁ జంపినవాని కుమారునేకాదు. వానినే యుద్ధభూమికి
బలియిచ్చెదను. దేవీ ! దుఃఖింపకుము. అభిమన్యుని శరీరమును
యుద్ధమున వేయి చిట్లులుగాఁబూడిచి యారక్షము నీకుఁజూపెద.
పరిపంథిగర్వనిర్వాపణధూర్వహమగు నా కరవాలమున కెదుగు
లేదని కురుపాండవుల కెఱిగించెద; సుభద్రకుఁ బుత్రశోకంబును,
నుత్తరకు భర్తృశోకంబును నేక కాలంబునఁ గలిగించెద.

(అనుబంధము 11)

(అందఱు ప్రస్థానము)

ఇది ప్రథమాంకము.

వీ రా భి మ వ్య

ద్వి తీ యాం క ము

దృశ్యము—-౧ ; ప్రదేశము—యద్ధభూమి

సమయము—ఉదయము.

(అనుబంధములు 12-13)

అర్జు :-పరమాత్మా! శ్రీకృష్ణభగవాన్! నీ వెంతగా నుపదేశించినను నాకిది యెంతమాత్రమును ధర్మమని తోచుటలేదు. నేను ధైర్యహీనుడనియు, వాక్పూరుడ ననియు నీవు తలంచినను సరియే! ఈ యుపదేశమును మాత్ర మొనరింపకుము. ఇది దౌర్జన్యము! పాపకార్యము! రాక్షసవృత్తి! దుశూరహితము! క్రౌర్యసహితము! బావా! నీ కినే ప్రణతి గావింతును! నన్ను వదలుము; ఇవే ధనుర్బాణములు వదలుచున్నాను. రక్తపాన సాధనములును, బ్రాణాపహరణకారణములును నగు నీయాయుధములచే నా కనయుగళమును గళింకమును గావింప నోసెను.

(ధనుర్బాణములను వదలును)

కృష్ణ:-(చిఱునవ్వుతో) బావా! అర్జునా! ఈ చిత్తసన్యాసము, నీ యాత్మనిర్వేదము నివాతకవచకాలకేయసంహార సమయములం దేమయ్యెను? ఘోషయాత్రాది విషయకాలములం దేమయ్యెను? గోగ్రహణయుద్ధమునం దేమయ్యెను? గాంధీవమే నీ కర ములంకరింపదో - అప్పడొకమాగు కళంకమైన కరంబులకు మఱల గళంకమేమి? ఈ నభుమ నీ కరములు క్రొత్తగా పవిత్ర మగుటను నేను వినియుండలేదే! సుతత్రిమునకు బాణ సన్యాస మనిన నవమానకరము-నిందాస్పదము-లజ్జాహేతువు-పరిహాసమూలము-శత్రుంజయుడవు. విజయనాముండవు. శంకర

దత్తి పాశుపతాస్త్ర మహామహితాంకప్ర. నీ శిష్యమును నెమ్మి
కొని రణమున బ్రసేదించిన యుగస్థినినియొకలు మరలంగలియు
నిప్పుడి పనిగేమి ?

అర్జు :- బావా ! నీవింక నా కేమియు నుపదేశింపకుము. నా మనంబు
చెడినది. ఆహా ! నాకేటి రణము చాపుకొండ ! బడి నలక
పుత్రులు, నొకనంక పిత్రులు, నొకనంక తాతలు, నొకనంక
భ్రాతలుగల సకలబాంధవ సహిత సేనా సాగరి మగ్ధుంబున
బంధునూరకుండవై -- పాపాశుక్రండవై -- పండ్లులకు గొని పిల్లల
కొందలను, సతులంబాసిన నిధనల గూర్చిందములను మూఢవా !
సేను వినజాలను. ఈ నెత్తుగుకూడు తిపజాలను. ఘోరము
గనజాలను. భూమిపై మనజాలను.

కృష్ణ :- పాథా ! ఇట్టి అర్ధర్యశాలివి రణమున కేలవచ్చితివి ?

అర్జు :- వచ్చిన నిప్పుడేమైనది ?

కృష్ణ :- ఏమయినదా ! సేనాసముద్ర ముప్పొంగి ఘూర్ణిల్లు సిద్ధమైనది.
దివ్యభారతమహాయుద్ధ ముహూర్తము సిద్ధమైనది. భయంకర
నీరరణోత్సాహపూరితరణభేరిభాంకారము దిశాంతరముల బ్రతి
ధ్వనిత మయినది. పాండవ విజయ కాలము సమీపమయినది.
ఇంత యయినప్పు డిట్లు గావించితివి. కావున పాండవులు
ధర్మజనాజ్ఞకు బద్ధులుకారని నెల్లడి యయినది.

అర్జు :- ఆ ! అట్లెవ్వరు చెప్పినారు ?

కృష్ణ :- ఎవ్వరు చెప్పవలయును ? నీ కార్యములం దంతకన్న నర్థ
మేమున్నది ?

అర్జు :- అదేమో నీవే చెప్పము.

కృష్ణ :- మాయదురోదరంబున నోడినదాది యనేక కష్టము లనుభ
వించి, పడరానిపాట్లబడి పెండెండొడ్ల వనవాసము, నొకయే
డజ్జాతవాసమునకైన సహించి, యెప్పుడు కౌరవయుద్ధము,

యెప్పుడు కౌరవనాశము, యెప్పుడు శాత్రున ప్రతీకారముని
దినములు తెక్కించుచున్న నీయన్న యుద్ధస్థిరుని యాజ్ఞను
బాలించువాడవై నచో నీ విట్లాడుదువా?

అర్జు :- ఇందు నా యవిధేయత మేమున్నది?

కృష్ణ:- కేవల మవిధేయత! ఒక్క యవిధేయతయే కాదు. ప్రత్యక్ష
విరోధము. ఇప్పుడు యుద్ధమును మానుదువేని నీవు గావించి
నంత కీడు నీ యన్నకు దుర్యోధనుడైన గావింపగలడా?

అర్జు :- నే నాయన కొనరించిన విరోధ మేమున్నది? చుట్టములం జూపు
కొనుటకు జేయాడదనిన విరోధమగునా? ఈ కార్యము నిష్ఠుర
మని యాతఁడు మాత్ర మెరుంగఁడా! ఆతఁడు నాకన్న
దయాసాంద్రుడే! బంధునాశనమనఁ బరమానందముగాఁ
దలంచునా బావా!

సీ॥ శూరపుత్రులఁ బాయు ♦ వీరమాతల శ్రవ
ణాలభీల శోకార ♦ వాలితోడఁ
బతులఁ బాసిన హత ♦ భాగినీ భారత
సతులతోఁ గాలెడు ♦ చితులతోడ
హతపీరులకు బంధు ♦ తతులవిడువఁ బ్రవ
హించు నిలింపవా ♦ హినులతోడ
గఱఁడుఁ గట్టిన నల్లఁ ♦ గడుపారఁ దిని కేరు
గగనబలక సం ♦ ఘములతోడ

గీ॥ నాశలను రాసులైన శ ♦ ల్యములతోడఁ
నడరు వృద్ధుల శాపవా ♦ క్యములతోడఁ
బ్రేతభూతుల్యమైన యీ ♦ పృథివి దాల్చి
కుడువఁగాఁజాల నెత్తురు ♦ కూడు కృష్ణ!

(అనుబంధము 14)

కృష్ణ:- వెట్టివాడా! కౌరవు లిప్పుడు నీకు బంధువులైరా! బ్రాహ్మ
గేశాంబరములను మహాసభామధ్యమున నొలిచి, కులటా యని

పిలిచి దుర్యోధనుడు తోడఁ జూపించుట మఱచితివో !
 మాయజూదమున శకుని మిమ్ములను నాచించి కట్టుబట్టల తోడఁ
 గానల కంపుట నెరుంగవో ? వారణాశీపురమున మిమ్ములను
 లాత్రామందిర మధ్యంబున నగ్నిజ్వాలలయందుఁ గాల్చుటైన
 స్మృతికిరాదో ! వారొనరించిన యా ఘోరకార్యములం దిది
 యెన్నవవంతు ? సుశ్రుతియ వంశమున జననమంది మీకు
 న్యాయముగా రావలసిన రాజ్యముకొఱకై యుద్ధముఁ జేయుట
 ధర్మరహితమని నీకుఁ దోచెనా ? బావా ! పౌరుష శౌర్య
 సాహసంబులు రాజులు కుచితంబుగాని యిట్టి పిఱికితనము
 తగునే ?

సీ॥ క్రీడామిషంబున ♦ గికురించి శౌరవుల్
                     ఘోయంబులను మిమ్ముఁ ♦ ద్రోయునాడు
 వారణాశిని జేర్చి ♦ వైరంబుఁబెట్టి లా
                     శౌగంధంబున మిమ్ముఁ ♦ గాల్చునాడు
 మహితసాంచాలకు ♦ మారికానూన వ
                     స్త్రాపహారంబును ♦ సల్పునాడు
 మాయజూదంబున ♦ మాయించి మీ సిరి
                     యడవుల కొంటిమై ♦ యంపునాడు

గీ॥ మీర లందిన బీరమీ ♦ నీరుజేరె
 నగణితము తొప్రతిజ్ఞ లెం ♦ దెగిరిపోయె
 రాచబిడ్డవు భయమంద ♦ రణమునంద
 ఘల్లుఁగా ! నన్నెదరు ! చాలు ♦ పౌరుషంబు

అగ్ను : ఇది పిఱికితనము గాదు గతించిన వానిదవ్వ నాకుఁ జారుష
 మెక్కింపవలదు. బంధువుల నందఱి హతముఁజేసికొనిదిక్కులేక
 శ్రీశాసనమునలె నున్న యీ రాజ్యమును మాతలఁ గట్టుకొని
 మేమేమి గుఱుతుము ? శ్రుతియుఁడైన నేమి ? సామాన్యుఁడైన
 నేమి ! దైవదృష్టి కందఱును సమానులే ! దయారహితుండగు

క్షత్రియుని సహితము దైవము క్షమింపఁడు. దయాహీనుఁడగు రాజు రాక్షససమానుఁడు. అట్టివాని శరీర మంత్యకాలమునఁ బురుగులుబడి కుళ్ళి దుర్గంధబంధురమై, చూడదక్కు లేకఁ గాకులు మున్నగువాని కాహారము కావలసినదే. అంతకన్న దయారహితుఁడయ్యును శౌర్యహీనుఁ డుత్తమోత్తముఁడు.

కృష్ణ : అరునా ! ఈ వాదము భ్రాంతిమూలము ! ఊహాసహితము. అనుభవరహితము.

అర్జు : కృష్ణా ! ఏమి !

కృష్ణ : దుష్టులకు నాశనములేనిచోఁ బ్రపంచము జరుగదు. నీవు శాంతించినను నీ యన్న భీమసేనుఁడీ కౌరవసేనలను తనగదతో బాంధవులని కనికరింపక, అన్నలని వెనుఁదీయక, తమ్ములని దయఁదలంపక, ఘక్కున శిరములుబ్రద్రలు చేయకుండునా ?

అర్జు : ఏల రణముచేయకుండును ! అది యేటిఘనము ? కిరాతకార్యము రాజధర్మమా ! అదిగాక దుష్టనాశనమని పలికితివి. అందులకు మనము కర్తలమా ? దుష్టులను సంహరింపఁ బరాత్పరుఁడు తగునుగాక ! మన మగ్ధులమగుదుమా ! అతఁడే వారి పాపంబు లకుఁ బ్రతిక్రియఁ గావింపఁదగును.

కృష్ణ : సెబాస్ ! అర్జునా ! సెబాస్. విజ్ఞానమూర్తివి. ఇంద్రనందనుఁ డవు సామాన్యుఁడవా నీవు ? నీవు పలికిన ధర్మోపదేశము సమంజసము. అంగునలననే నీవు రణమొనర్పఁ దగుదువు. లేమ్ము. ఇదిగో బాణము—ఇదిగో తూణము—

క॥ లెమ్మా ! శరజాలముఁ గై

కొమ్మా ! రిపులం జయించి ♦ గురువిజయముఁ గై

కొమ్మా ! కౌరవనాథుల

కొమ్మలమునను దొఱంగఁ ♦ గుంతితగతియై.

అర్జు : మఱల నిదియేమి బావా !

కృష్ణ: మఱోమియును లేదు. దుష్టనాశనమునకు మనము కర్తవ్యము గామంటివి! నిజమే! పరమేశ్వరుడూ దుష్టుల కొనర్పడలచిన శిక్షలకు మనము నిమిత్తమాత్రులము. అందు మన స్వయం శక్తి వీనమైనలేదు. నీవు నీ బంధువులను జంపున డేమి? నీ వెవ్వడవు? అద్వైతంబున జీవాత్మ పరిమాత్మలకు భేదము లేదు. కాలశక్తియే భయంకర రూపముతోడ నీ కౌరవసేన నాహార మొనర్చుచున్నది. చూడుము భారత మహాసంహార మారణకాలశక్తిని.

(కన్నులు తుడువగా నర్జునునకుఁ గాలశక్తి కనబడును)

15 అనుబంధము. (తెరవాలును)

దృశ్యము - 2

ప్రదేశము :- యుద్ధభూమి.

(ప్రవేశము :- శరచాపధరుడై సేనలను బురిగొల్పుచు భీష్ముడు)

(16 అనుబంధము)

భీష్మ: ఓహో! సైనికులారా! చిరకాలమునకు నుహాయుద్ధ రూసన్న మైనది. రారాజగు కౌరవేశ్వరుని యన్నముఁడిను మీరందఱు సిప్పుడతని పక్షమై ప్రాణములర్పింప సిద్ధముఁగండు. వెఱస నలదు. వెఱుచీయనలదు. పాండవపక్షంబులను మీ ధైర్యంబున నెదుర్కొని ముందునకు రానీయక నిలుపవలయును. కురుకుల సేనాంభోనిధిని బడబాగ్నిగతి వెలుంగు మీ శౌర్యాగ్నిచే శత్రువుల భస్మంబొనర్పుఁడు. కాలరుద్రుఁ డెదుర్కొనినను గంపింపవలదు. మీ కేభయంబునులేదు. ఈ బాణంబులచేతనే మిమ్ము రక్షించి శత్రువుల శిక్షించెద. ఈ భీష్ముడు వృద్ధుండని శంకింపఁబనిలేదు. ఈ వృద్ధుండు కురువృద్ధుండు గాని వృద్ధుండు గాడు. పరశురాముని మున్ను భంగంబుఁ గావించినదీముదుసలి వీరుఁడేనుఁడీ! లేండు. సింహనాదములం జేయుఁడు ఆత్మ

సామ్రాజ్యసంరక్షణమునకై కంకణంబులు ధరింపుడు. కోలా
హల పూరితంబుగా రణమున దూకుడు. జయ దుర్యోధన
మహారాజునకు జయ !

(17 అనుబంధము)

(ప్రస్థానము)

దృశ్యము—8.

ప్రదేశము—యుద్ధభూమి.

(ప్రవేశము—కృష్ణార్జునులు)

అర్జు :

(18 అనుబంధము)

చ. ముదుకండుగా డితండు రణ ♦ భూములఁగేవలరుద్రమూర్తియై
పదమదమందఁజేయు కల ♦ శాంబుధిఁదచ్చెడు మంగరంబనన్
బదిదివసంబులయ్యె నొక ♦ పట్టున శాంతిపహింపఁడీతఁడే
బ్రదికిన నేడు, రేపుమన ♦ వారి జయంబు నభప్రసూనమే.

బావా ! కౌరవయుద్ధమారంభమై నేటికి పదిదినంబులయ్యెను.
ఇసుకపాతరవలెదరుఁగని పైనయంబులతోడ వృద్ధుఁడగు గాంగేయుఁడు
నదరుబెదరు లేక, చెక్కుచెదరక, శరీరమున నొక్క గాయమైన
గాకుండ మనశరములను దన చాతుర్యమునఁ దప్పించుకొనుచు మన
కాయంబులు గాయంబులు సల్పుచున్నవాఁడే ! ఇందుల కేదిమార్గము?
ఈ మహాత్ముని మనమెట్లు గెలువఁగలము ?

కృష్ణుః బావా ! ఏమిచేయుదుము ? రథికుండవగు నీ వెలులుంటివో
తాని సారథినగు నాకీనాటి యుద్ధము గడచిన పదిదినంబులఁ
గాక మిగుల దుర్భరముగాఁ గాన్పించుచున్నది. శాంతనవుఁడు
నేడు మధ్యందిన మార్తాండునిగతి వెలుంగుచు బాలునికన్న
నధికప్రతాపముం గనఁబఱచు చున్నవాఁడు. గోడపెట్టినట్లు
బాణపరంపరలు కన్నులు గాన్పింపకుండఁ గప్పివేయ నిదిదారి,
యిది తెన్నని నిర్నయింప నలవిగాకయున్నది. శరీరమంతయు

రక్తముచేఁ బ్రవాహమైనది. యుద్ధారంభమున నీ కొరిక ననుసరించి యాయుధముఁబట్టని ప్రతినచేయుటచే శాంతింపవలసి వచ్చెఁగాని, కానిచో నీ భీష్ముని దురాగతంబునకుఁదునా తుఁగ్గులు గావించియుండనే ?

అర్జు : బావా ! శాంతింపుము. నీవే చక్రంబుఁ దాల్చిననాఁడు ఘన నాలుగు లోకంబులు నిలువఁగలవే ! విజయునికీర్తి నిలువఁబెట్టుట నీ యాశయముఁగాని నీవే చక్రంబు ధరించిన నీ నాటకములతో నిమిత్తమేమి ?

కృష్ణ : అర్జునా ! అట్లయిన నేనాగ్రహంబును దిగమింగితిని. నీయిష్టము వచ్చినట్లు రణమొనర్చుము. ఇదే రథము నోలుచున్నాను.

అర్జు : బావా ! అదికాదు. ఒక్కఁడూము రథము నిలుపుము.

కృష్ణ : నిలిపితిని. ఏమి ?

అర్జు : నా యిష్టము వచ్చినట్లు నేను రణమొనరింప వలయునన్న నీ యాదేశమేమి ? నీ యిష్టమువచ్చినట్లే రణమొనర్పఁ జేయుదువనియే నమ్మియుంటిని. భీష్ముని మృతికి మార్గమేది ?

కృష్ణ : అతని మృతికొక్కటియే మార్గమున్నది. పేడిమొగము చూడనని భీష్మునకు వ్రతముగలరు. పేడియగు శిఖండిని మనయెదుట నిల్పి చాటుననుండి బాణములను వదలినచో నాతఁడు సూక్ష్మముగా జయింపబడును.

అర్జు : అట్లయిన శిఖండి యెక్కడ ?

శిఖ : (ప్రవేశించి) సార్థా ! ఏమి సెలవు ?

అర్జు : శిఖండీ ! భీష్ముఁ డిందురాకమున్నే నీ కొకటి చెప్పవలయును—మేము తలంచినప్పుడు వచ్చి భీష్మునియెదుట నిలువవలయును.

శిఖ : భాగ్యము.

(ప్రస్థానము)

భీష్ము : (ప్రవేశించి) (19 అనుబంధము)

అర్జునా ! నిలువుము. కృష్ణా ! కాచుకొమ్ము. కౌరవసేనాధిపతియగు నీ భీష్ముఁడు జీవించియుండ మీరు యుద్ధమున నధిక

దూర మరుగజాలరు. వీనిని గెలిచిన పిదప సైనికులను వెదకి కొండు. మీ పడుచుదనము నా ముసలితనమును నేడు వెల్లడియగును.

అగ్ని : పితామహా ! తమ యాశీర్వాచనంబుఁ గలదేని యా కురుసేన లెక్క యేమి ? మున్నొకమారు శంకరునే యెదిరించిన బాహు బలుండనని తమ రెఱుంగ రే మహాత్మా !

భీష్మ : ఓరికుఱ్ఱా ! అందుకా యింతగర్వించెదవు ? భక్తసులభుడై నీకు కీర్తి నొసంగఁదలంచి యోషిన శంకరుని నాతో సమానముఁ జేయుచుంటివా ? ప్రళయకాలభాటాక్షులు వేపురైన నీ భీష్మసితో నేడు సమానులు గారని తలంపుము.

అగ్ని : దానికేమి ! బలాబలంబులు, జయాపజయంబులు, వేళా విశేషంబులు గాని, పరానననిర్ణేతములు గావు. దేవా ! తమరు పూజ్యులు, కులనృద్ధులు, పితామహులు, మానసియులగు మీపై బాలుండనగునేను బాణంబులను విడిచుట యుక్తము గాదు. కావున నన్ను త్సమించి తొలంగిపోండు. మీచే నేను నభింపబడినను మీకే యప్రతిష్ఠ ! నాచే మీరు కూలినను మీకే యప్రతిష్ఠ !

భీష్మ : సార్థా ! అప్రతిష్ఠయేమి ? బాలుండవైనంతనే సమయుద్ధమున కర్హుడవు కాకపోవుదువా ! శౌర్యము ప్రధానముగాని వయస్సుతో నేమి ? శంకరునిగెల్చిన నిన్ను గెల్చినను నాకే ప్రతిష్ఠ. నాయంతవాఁడవగు పాత్రుడవు నీచేఁగూలినను నాకే ప్రతిష్ఠ, ఏమందువేని అర్జునా ! కాలము చెల్లినవారందఱికోటకు భారత యుద్ధమొక కారణముగా సంఘటిల్లెను. ఎల్లును మాకందఱకును మరణము తప్పదు. ఏ పిఱికిపందచేతనో పడుటకన్న భారత యుద్ధ నాయకుఁడవగు నీచే మరణించుటకు నాకు ధన్యతగాదా ? రమ్ము. యుద్ధమునకు రమ్ము. నాకు రణభిక్షునిమ్ము.

అర్జు : అట్లయిన నాయత్నము లేదు. మహాత్మా ! ఇదిగో నేను ధనుర్భాగములను ధరించితిని.

భీష్ము : నేను సంసిద్ధుడనైతిని. కృష్ణా ! శత్రుపక్షమునందున్న నీకు నమస్కరింపఁ గూడమికి మన్నింపుము. రణమున కనుజ్ఞనిమ్ము.

కృష్ణు : పితామహా ! కానిమ్ము. సంశయ మేమి ?

(భీష్మాంగులు యుద్ధము చేయుచుండ)

కృష్ణు : అరునా ! అరునా ! శరపరంపరలచే దిశలు తెలియుటలేదు. రథాశ్వములు చీకాకుపడుచున్నవి. నా శరీరమెల్ల రక్తసంయుక్తమైనది. భరింపఁజాల. భరింపఁజాల. బావా ! ఇఁక శాంతింప లేను ! పదిదినంబులు యుద్ధ మొనరించియు నలయక చులుకు చులుకున బాణంబులు వదలి చీకాకుచేయు నీ మనలినీ నా చక్రంబుచే హతమార్చెద. ఇఁక ధర్మములేదు, అధర్మము లేదు. ప్రతిజ్ఞలేదు-గ్రతిజ్ఞ లేదు.

(అనుబంధము 20)

(చక్రముఁగైకొని లేచును.)

అర్జు :

(అనుబంధము 21)

శా. బావా ! పావనభంగి సల్పఁదగు శుం + భ్రాతృధనంహారమునా నీవారి నృముఁ బాండునందనసుతా + నీ కంబుఁగాచాడి మా ప్రావీణ్యంబు యశంబు ధాత్రి వికసిం + పంగోరదే నాఁగుమాయీవే చక్రముఁదాల్చి నిల్వఁగలనే + యీరేడులోకంబులుకా

బావా ! శాంతింపుము. లోకంబులను బాణింప నవతరించిన నీవు మారణం బానరింప సిద్ధమైన లోకాంతము ఘట్టిల్లదే. మహాను బావా ! సంగ్రామారంభమున నిన్ను సారథిగా, నేను రథికునిగా వేడుకొనుటందులకుఁ గాదే ! బావా ! నీవే చక్రహస్తండువైన పాండవుల శౌర్యంబు లోకంబున కెఱుంగనగునే ? ఒక్క కౌరవనాశనం బననేమి ? సర్వనాశనంబుఁ గావింపనేరనే ? సర్వలోక నాయకా !

కృష్ణ: అరునా ! నన్ను వదలుము - వారింపవలదు. ఇంక శాంతంబు వహింపలేను. నా శరీర మీ వృద్ధుని తీవ్రసాయకములచే జిల్లులు వడినది. గాయంబులనుండి రక్తప్రవాహంబు గారుచున్నది. మహాబాహుబలశాలియగు నీ వృద్ధుని వధింప మీ తరంబుగాదు. ఇదిగో ? శత్రుకంఠ విదారణ దారుణంబగు చక్రము, ఇదిగో ! మహాభనుర్ధరుండగు భీష్మునికంఠము వధింపక మానను.

అరు : భావా ! శాంతింపుము.

భీష్మ: పార్థా ! రానిమ్ము, ఆ పరమాత్ముని నాపై కెత్తి రానిమ్ము. నా కంఠము లుంతనముఁ గావింపనిమ్ము. సోకృష్ణా ! లోకాగ్ర నాథా ! దీనదయాపగా ! దాసజనావనకృపాకరా ! దుష్టదానన సంహారా ! చక్రధరా ! వల్లెవాటుగాఁ బైన బడ్డయు త్తరీయము పననసంచలితంబయి జీరాడుచుండ, శింశుమార చక్రంబు తెరంగునఁ జక్రంబు కరంబలంకరింప, శ్రీనల్లె కౌస్తుభ చిహ్నంబు సుందరిశరీరంబునకు విగతయందంబు నొసంగ, గోపీచందన సందీపిత ఫాలభాగంబు ముద్దులుమూటఁగట్టుచుండ, శిరోపరిభాగంబున వైరముడిపై సుందరముగా నిడ్డ బర్హి బర్హంబు లల్లలనాడుచుండ, వక్షోభాగంబు నాలింగనముఁ గావించి ధన్యతనందిన వనమాల యరువంకల నందముగాఁ గ్రండుకొనియుండఁ గోమలశ్యామలమైన జగన్మోహన వదనంబునఁ గ్రోధవశమునఁ గల్గిన యీ షడ్రక్తకాంతి యలము కొన-నారాయణా ! నన్ను సంహరింప రమ్మ-నీ చక్రాయుధ జ్వాలల కాహుతియగు నా భాగ్య మేమందును ? కృష్ణా ! కృష్ణా ! రమ్మ.

సీ. అంభోధీరశ్యామ ♦ గంభీరకాంతి ది
 శాంతరంబులకుఁ దే ♦ జంబు నొసంగ
 వనమాల లిరువంక ♦ ఘనవక్ష దేశమం
 దతిలోకమోహనా ♦ కృతి నొసంగఁ
 బదునాల్గుజగముల ♦ భరియించు చిరుబొజ్జ
 యదరుపాటున సుంత ♦ కదలియాడ
 సంభ్రమంబున భుజ ♦ స్కంధంబునందుండి
 యందమూ నుత్తరీ ♦ యంబుజాట

గీ. కీడినదలంచి చక్రంబుఁ ♦ కేలఁదాల్చి
 నేఁడు గాంగేయు వధియించి ♦ నిన్నుఁగాతు
 ననుచు నభిముఖమైవచ్చు ♦ సప్తమేయ
 దిన్వితేజఃప్రపుంజంబు ♦ దిక్కునాకు.

[అనుబంధము 22.]

కృష్ణ: (శాంతించి) దేవవ్రతా! భక్తిపాశములచే నను బంధించితిని.
 ఇక నిన్ను నేను సంహరింపలేను. చక్రంబు నుపసంహరించితిని.
 (అప) పార్థా! ఈతని మృతి శిఖండిచేఁగాని కాఁజాలదు.
 అట్లుఁ గావించెను.

అరు : శిఖండి భీష్మమారాంబునకుఁ బ్రత్యక్షమగుఁగాక !

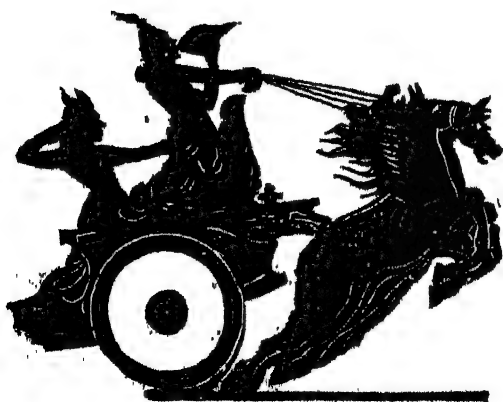
[శిఖండి ప్రత్యక్షమగును.]

భీష్మ: హా! హా! శిఖండీ! మోసగింపఁబడితిని. భంగపడితిని.
 రణసన్యాసం బొనరింపవలసె. (శరచాపంబులు పారవైచి
 కన్నులు మూసికొని) ఈ పేడిమొగంబుఁ జూడను. కృష్ణా!

దీనదయాపరా ! కాలము వక్రత్వముఁ దాల్చినది. విధి
 విరోధంబు వహించినది. భీష్మున కస్తమయ సమయంబు
 ప్రాప్తించినది. కరంబుల జోడించితిని. రక్షింపుము. అర్జునా !
 బాణంబులను వదలుము. ఇంక భూపతనమేగతి. నన్ను బాణ
 శయ్యపైఁ బడవేయుము. భూమిపైఁ బడసీయకుము. కృష్ణా !
 నీ దయారసముచేఁ బాండవులే జయింతురు. కౌరవులే
 యోడుదురు. ఇదియంతయు నొక విచిత్రనాటకము. ఇందు
 మమ్ముఁ బాత్రులం జేసితివి. ఇప్పుడు నాకు విశ్రాంతి కలిగె.
 కాసి యిది పుణ్యసమయంబుగాదు. ప్రాణంబులను బాపంబు
 జాలను. నాకు స్వేచ్ఛామరణంబుఁ గలుగునట్లు నా జనకు
 ననుగ్రహంబున వరంబుగలదు. ఉత్తరాయణ పుణ్యకాల
 పర్యంత మీ యంపశయ్యపై నుండి తదనంతరంబు జీవంబులుఁ
 బాసెదను. కృష్ణా ! నమస్కారము. పార్థా ! ఇంక నీ ఇష్టము.

[అర్జునుడు బాణములను విడువఁగా భీష్ముం డంపశయ్యపైఁ బడును]

ఇది ద్వితీయాంకము.

వీరాభిమన్య

తృతీయాంకము

దృశ్యం ౧.

[దుర్యోధన - కర్ణ - అశ్వత్థామ - దుశ్శాసనులు ప్రవేశింతురు]

[అందఱు అనుబంధము 23.]

దుర్యోధ : మిత్రమా ! కర్ణా ! మహావీరుండును, గులవృద్ధుండునునగు మన పితామహుండు భీష్ముం డంపశఃకూర్మాగతుండునై యనంత రమున ద్రోణాచార్యుని సేనానాయకునిఁ గావించినిమిగదా ? నేడింకను నా మహాత్ముని దర్శనముగాలేదు. నా మనంబంతయు నాందోళనాయత్నమై యున్నది.

కర్ణ : మిత్రమా ! దుర్యోధనా ! ఏమిభ్రాంతి ? గులవృద్ధులఁ గుల వృద్ధులని నమ్ముకొనినందువలననే మన గొంతుకలను మొదలంటఁ దెగఁగోయుచుండిరి. భీష్మునిపై నాసలన్నింటిని నిలిపి యుంటివి. వేయిపూజ లోకఱంకుతో నంతమందునట్లు నది దినము లఖండ సంగ్రామ మాచరించిన మహావీరుడేమి ! ఒక పేడినిఁగాంచి—గడగడ వఱకి శిరఃపాసనన్యాసం బొనరించుచేమి ? అజ్ఞానకృతము, చిరకాలము త్రాచుబాముఁ బాలుఁబోసి పెంచిన విధంబునఁ బెంచినందులకుఁ దుదకుఁ బాండవ పక్షపాతంబున గార్యనాశనంబుఁ గావించిన భీష్మ ద్రోణాదుల సహాయంబు వీక్షించిన నిన్ననవలెఁగాని యెవ్వరి ననిన లాభమేమి ?

మ. వ్యామోహంబునఁ బొందురొప్పుల న ♦ త్యంతంబుఁ గీర్తించుచున్
 సీమంబింతయులేక నాత్మకులహా ♦ నిన్ సుంతనాహింపకే
 ప్రాముఖ్యత్వమునిచ్చి యాశపడు ని ♦ న్బాటింపఁడా భీష్ముండే
 స్వామిద్రోహముసేయఁడే నతనిఁగూ ♦ ల్బుక్ శత్రుమే క్రీడికా.

అశ్వ : అంగరాజ్యలాభ గర్వోన్మత్త వ్యర్థప్రలాపా! కథా! నోకక
నచ్చినంత వదరిన లాభములేదు. ఒక్కమాటు కన్నులు
తెరిచి నెనుకముందు లరసికొమ్ము. కౌరవేశ్వరునకు హితంబు
గావించువాఁ డెవ్వడో తెలియజాలక కులమర్వాదల ననుస
రించి, వందిపాఠంబులతో రారాజు మెప్పువడిసి పెద్దల దూషిం
చిన లాభములేదు. గురుధిక్కారంబు నరకకారణము—
ఈ ప్రలాపములకు నిన్ను రారాజు మొగంబుఁజూచి యూర
కుండవలసివచ్చెగాని—

కర్ణ : కానిచో—నేమిచేయ నెంచితివి? కడుపునిండ బ్రాహ్మ శార్థము
చేయనెంచితివా? గారెలు, పరమాన్నముమోక్ష జిజ్ఞాసన
దేన్పెదలచితివా! ఛీ! బ్రాహ్మ శాధమా! యుద్ధసమయ
మనియు, నంతఃకలహములు కూడదనియు నిన్ను సైనికంప
నలసివచ్చెగాని—

అశ్వ : ఆ! ఏనుంటివిరా నీచనంశజాతా! దయాతో నన్ను జంపక
వదలెద నంటివా? వింటిరా! సభాసదులారా! ఈ తుచ్చుని
గర్వాలాపములను? కుదుకుల ట్లేమంకగులై, సకలభోగ
పూజతులై, మాన్యులైన భీష్మాదులను విశ్వాసఘాతుకులని
యీ తులువ నిందించినది చాలక—నన్ను జగనంతకెడ
ననుచున్నవాఁడు. ఓ దుర్యోధనా! అంగరాజ్యంబిచ్చి యీ
చండాలుని నెత్తిపై కెక్కించుకొన్నందువలనఁ గలిగినఫల
మనుభవింపుము. వీనిని నీవు దండింపుము—లేనిచో వీనిని
మేము సదమదింతుము.

[అనుబంధము 24.]

దుర్యోధ : గురుపుత్రా! శాంతింపుము. మిత్రమా! ఆగ్రహమేల?

కర్ణ : ఓరీ ద్రోణనందనా! తిన్న యింటివాసంబులు లెక్కించినట్లు
పొండవపక్షపాతంబున సుయోధనున కపకారం బొనరించినది
చాలక మొకపెట్టుకొను చుంటివటరా! రారాజువఱ

కెందులకు ? రమ్మ. శౌర్యముఁగలవాఁడవేని రమ్మ. నన్ను
వధింపరమ్మ—బ్రాహ్మణనామంబింక నీమరణంబున కాటం
కముఁ గాఁజాలదు—రమ్మ.

అశ్వ : ఛీ ! ప్రేలరీ ! అట్లయిన నిన్నిడ మన్నింపను. రమ్మ.

[అనుబంధము 25.]

శా. బ్రహ్మత్వంబునఁ గైతవాకృతిని సం + పాదించి శాస్త్రంబు సు
బ్రహ్మణ్యుండగు నానుతండ్రికడ న + భ్యాసంబుఁ గావించియుం
బ్రహ్మణ్య పతిభాషలకొనలుపు పా + పంబెట్లు గావించువో
బ్రహ్మ ద్వేషము దారుణానలమురా + పాపాత్మ ! నీ బోంట్లకున్.

దుర్యోధ : మిత్రులారా ! శాంతింపుఁడు. ఇది యుద్ధసమయము—మన
మందర మొకటియై శత్రుహస్తగతముఁగొనుండ—స్వరాజ్య
మును సంరక్షించుకొనవలసిన సమయము. ఇట్టివేళ మీ రొకరి
మాట ప్రాకరిక సరిపడక విరోధింపఁదగునా ! శాంతింపుఁడు.

(కూర్చుండఁబెట్టును.)

(తెరలో) సేనాధినాథ ద్రోణాచార్యునకు జయ—

దుర్యోధ : గురువరు లిదె నచ్చుచున్నారు. మీరింక విరోధంబు
వహింపవలదు.

ద్రోణ : (ప్ర) సుయోధనా ! పరాకు ! యోధులారా ! మీరందరును
సిద్ధముగా నుంటికిగదా ? (పరికించి) ఓహో ! ఏమిది ? మన
కర్ణుని మొగము ధునుఘమ లాడుచున్నది. (అశ్వత్థామను
జూచి) సరిసరి ఇంక నేమి ? మాయబౌద్ధియు, నంగరాజును
రారాజునకేవో వినోదముఁ గల్పించుచునే యున్నవారు.

దుర్యోధ : గురువర్యా ! ఈ వినోదములు మన కొకనాటితోఁ దీరునవి
కావు. దానికేమి ? తమ జాప్యమున కేదియో కారణముండు
నని విన నాసో నున్నారము.

ద్రోణ : అట్లయినఁ దెలియజేయుచున్నాము. కృష్ణార్జునులు సుశరత్
పంపున సంశస్త్రకులను వధింప మహారణంబున కరిగియున్నవారు.

పద్మవ్యూహము భేదించు మార్గము పాండవసేనలో నొక్క-
 పార్థునకుఁదప్ప మఱియొకరికిఁ దెలియదు. ఈ జాడ నెఱిగి
 నేను పద్మవ్యూహంబు నొకదానిని నిర్మించితిని. దానిని
 భేదించువారు లేనందున పాండవసైన్యమెల్ల నేటితో హత
 మయి తీటును. ప్రొద్దుఁగుంకకమున్నె ధర్మజునిఁ బ్రాణము
 లతోఁ గట్టితెచ్చి నీ పాదంబులకడ నుంచెదను. ఇదియే
 నా ప్రతిజ్ఞ. పద్మవ్యూహంబున నాలుగు మూలల దుశ్శాసన
 కర్ణాశ్వత్థామలును సీవును నుండుఁడు. నేను మధ్యమున
 నుండెదను. నీ యధికార చిహ్నమునకై వచ్చితిని. ఇంక మన
 మేమాత్రమును జాగుసేయు జనదు.

సీ. దళసమూహము పద్మ ♦ దళ సమూహంబుగ

నిఖిలదిక్కులయందు ♦ నిలచియుండ

ధీరులై నట్టి మ ♦ హారధుల్ వ్యూహోచ

తుష్క-స్థలంబులం ♦ దున నసింప

సూచీముఖంబైనఁ ♦ జొరనిరీతిని మహా

పారపతాకిను ♦ బృలసియుండ

దారుణసింహ నా ♦ దార్భటుల్లలఁచి బ్ర

హ్మిండకటాహంబు ♦ నానరింప

గీ. నచలదీప్తి నేడు ♦ రచియింతుఁ దమ్మిమొ

గ్రరము దానిఁ జేల్పుఁ ♦ గలుగ రెనరు

కౌరవేశు పాద ♦ కమలంబులను ధర్మ

సుతుని నుంతు రిపుల ♦ ధృతితోలంగ.

దుర్యోధ: గురువర్యా! మా కత్యంత హితము వాటించి పద్మవ్యూహ
 నిర్మాణ మొనరించిన మీ శక్తి నిరుపమానము. మీరు
 విజయులై వత్తురుగాక! ఈ పుష్పమాలయే యధికార
 చిహ్నము. (పూలదండ వేయును.)

అందరు : జయ—సేనాధినాథ ద్రోణాచార్యునకు జయ—

[అనుబంధము 26.]

[మెల్ల గా తెర వ్రాలును]

దృశ్యం ౨.

[ప్రదేశము — సేనానివేశము.

[ద్రోణుడు - అశ్వత్థామ ప్రవేశము]

అశ్వ : నాయనగారూ ! మీరు వినలేదుగాని వాడు భీష్మాదులను, మిమ్ముల నాడినమాటలు కోట్లసంఖ్యకు దాటినవి. అధిమ సూతపుత్రుడే ! వానికింత యాగడమా ! రారాజు నారించుట చేత నోరుమూసికొని యుండవలసి వచ్చెగాక—వాని నీ కర వాలంబున నిరుఖండంబు లొనర్చకుండునా ! పూజ్యులమని ; బ్రాహ్మణులమని వానికింతైన దోషకపోయెగా ! తండ్రి ! నాకింకను శాంతము శాంతమని యేల బోధించి వేధించెదగు ?

ద్రోణ : నాయనా ! పడుచుండనంపు మాటలేల ! ఈ నీ పలుకులను రారాజువినిన దనమనంబున నెంతయో ! వంతనొందక మానడు.

అశ్వ : తండ్రి ! అటులయిన నీ బ్రహ్మ ద్వేషిని త్సమింపుమందురా ?

ద్రోణ : ఛీ ! ఛీ ! నీవాగము నాకు బరమాసహ్యముగనున్నది. నింద్య మగు నీ బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణవైరిమును కర్ణాశ్వత్థామలు భారతయుద్ధ కాలమునం బ్రతిష్ఠించిరను దుష్కీర్తి నందఁ దలచితిరా ! పనివచ్చినప్పుడు సర్వనిషయంబులను మఱచి పదుగురొక్కటియయి పనిచేయవలయునుగాని, బుద్ధిహీనుల వలె గక్షలు పెంచుకొని కార్యవినాశమున కొడిగట్టుదురా ? బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణవైర మెప్పుడును తగనిది. నీమందు వేని—బ్రాహ్మణత్వము జన్మమువలనగాక బుద్ధివలన గలుగును. దీని నెఱింగినవాడే ప్రజ్ఞుడు. బుద్ధిహీనుడగు బ్రాహ్మణుడు చండాలుడుల్యుడు. బుద్ధిమంతుడగు చండాలుడే బ్రాహ్మణుడు.

అశ్వ : తండ్రీ ! అట్లయిన దురాత్ముడగు కర్ణుడు మనలను దృఢా
ప్రాయముగఁ జూచుచుండుట చక్రవర్తికడఁ దనకుఁగల చను
వునుబట్టియేకదా ! ఇందుల కాలని నేమైన రారాజు మంద
లింపఁగలిగెనా ?

ద్రోణు : కుమారా ! ఇట్లే కొందఱు దుష్టులు రాజాన్నముఁదిని బీచిం
చుచు సజ్జనుండగు రాజుహృదయమును గ్రహించఁ జాలక
తాను సేవకుండగుట మఱచి యాతఁడు నట్టి పరిస్థితిక్కుచ
పెద్దమృత్యునియుఁ దమ సహాయముననే రాజ్యస్థితియు
జరుగుచున్నదనియుఁ దాముమానిన, రాజు బ్రతుక లేడినయు,
నొడలుమఱచి తన సాటివారందఱిపై సవారి యగుచుందురు.
తొందరి లేదు. అట్లు గర్వపడిన వానికని, వాని శృంగభంగముఁ
జేయని ప్రభువునకును గొంతుకోత తప్పదు. నీవింక
శాంతింపుము.

అశ్వ : తండ్రీ ! ఎంత శాంతింపఁ దలఁచినను నామనం బూరట
నందదు. పూజ్యుడగు భీష్ముడు చచ్చువనుక బాణంబు
ముట్టనని సలికి భీష్ముని చావుఁజూచిన యీ పాపాత్ముడగు
కర్ణుడు చచ్చువఱకును నేను శస్త్రంబును ముట్టను. (కత్తిని
బొర్రనైచుచు.) మీ బలనంతంబున నింతవరకునచ్చితి. ఇంక
నాకు సెలవిండు. పద్మప్రహమున మీకు జయమగుఁగాక !

(ప్రసానము.)

ద్రోణు : ఆహా ! పడుచుండన మెంత ప్రాజ్ఞునకై నను నొడలుఁ దెలియ
నీయదుగదా ! కుఱ్ఱవాని నెంత మందలించినను వినక నిగుప
మానమైన తనశౌర్యమునెల్ల నిగుపయోగం బొనరించెను.
బాల్యంబునఁ దానొనరించు నజ్ఞ కార్యములన్నిటి రారాజు
నా మొగంబుఁ గాంచిగదా క్షమించుచుండును ?

[తె ర లో]

సేనాధిపా ! ద్రోణాచార్య ! రారాజుగారు తమరాకకు వేదియున్నారు.

ద్రోణుః(విని) ఓహో! ఆలోచనలోబడి ప్రస్తుతంబు విస్మరించితి.
సేవకా! ఇదేవచ్చితి. (ప్రస్థానము.)

దృశ్యము—3; ప్రదేశము:—సేనానివేశము.

(ప్రవేశము:—నారదుడు, కృష్ణుడు)

కృష్ణుః నారదమునీంద్రా! నమస్కారము.

నార : చిరాయురస్తు. శ్రీకృష్ణా! తలచినంతనే దాసులకు దర్శనమిచ్చు నీవాత్మల్య మనమానముగదా!

కృష్ణుః నారదమునీంద్రా! యుద్ధవేషముఁదీసివేసి యొక్కొంత విశ్రమింతమని చల్లగాలిలోఁ దిరుగుచుంటిని. ఇంతలో మెల్లనిపిల్లగాలులతోఁగలసి మీ మహతీస్వనంబు నా వీనుల కానందప్రదముగా సోఁకినది. ఆహా! నారదా! మీగానంబున నేమిచిత్రముఁగలదో కాని మనస్సునంతను బెల్లగించి, యినుమును సూదంటురాయి లాగినట్లు లాగివై చెనుగదా!

నార : కృష్ణా! నీవు గానలోలుడనగుదువు గాని నా పాటలలోనేమిరుచి యున్నది? దానికేమిగాని శరచాపసన్యాసం బాపర్చిన పార్థునకు గీతల నుపదేశించి యుద్ధమునకు లాగితివి? నీశక్తికి ముల్లోకంబు లబ్బురపడుచున్నవి. నేటివిశేషములేమి?

కృష్ణుః ఏమున్నవి? కౌరవబలంబులుచల్లారినవి. భీష్ముని చావున కేఱుచుఁ గౌరవు లెన్నఁడోచచ్చినట్లు మూలల నొదిగిరి—

నార : కృష్ణా! నన్నెంతని మోసపుచ్చెదవు? నేనింతకుముందేకదా కౌరవస్కంధాగారము నుండి వచ్చుచుంటిని.

కృష్ణుః అయిన నేమైనది?

నార : కౌరవసేనలు మూలల నేఱుచున్నవా?

కృ : మఱేమి చేయుచున్నవి?

నార : ద్రోణుడు పద్మవ్యూహంబుఁబన్నఁగా—

కృ : (నారదుని నోరుమూసి) నారదా! నారదా! కొంపఁదీసితివి గదా! ఈవార్త నీకుఁదెలిసినా?

నార : కృష్ణా ! నానోరేల మూసెదవు ? నాకుఁజెలిసిననేమి ?

కృ : వలదు. పద్మవ్యూహవార్త నెత్తకుము. ఎవ్వరికి తెలుపవలదు. అందు ముఖ్యముగ పాఠండు వినరాదు.

నార : ఏమి ?

కృ : ఏమోనన్ను నీ వడుగకుము. వలదంటిని వినుము.

నార : కృష్ణా! బాగుబాగు! ఇది చిత్రముగా నున్నదిగదా. రణవార్తలు భారతయుద్ధనాయకుని చెవి బడఁగూడనినా ?

కృ : నారదా! నామాటలఁ బరిహాసములుగాఁగట్టి యల్లరిచేయకు. నా పన్నుగడ యంతయుఁబాడగును

నార : ఇందు నీ పన్నుగడ యేమి ? పాండవులు పరాజయమందుట నీయభిలాషయా ?

కృ : కాదు. నీ వింక పద్మవ్యూహము మాట నెత్తవలదు.

నార : చిత్రముగదా యిది కృష్ణా ! నల్లవాఁడవు-ఇందేదియోరహస్య తంత్రముం బన్నియుండువు. చెప్పనా ?

కృ : నారదా ! నీనోటనూపుగింజనానదుగదా ! ఇది దేవరహస్యము.

నార : దేవరహస్యము దేవముని వినఁగూడదా ?

కృ : కూడదు. నన్నడుగకుము. పోయినచ్చెదను.

నార : ముకుందా ! నిలువుము.

కృ : వలదు. నారదా ! నేఁబోవలయు. (కొంచెమునడచును)

నార : నిన్ను గానముచేఁగట్టివేయలేనా ?

సారంగ—దృష్టవద్.

యశోదనంద ! ఆనందకర ! యశోపేత మోక్షదాత ||య||

పరమపద విలాసవేష ! పద్మబహ్మ పురుషోత్తమ

సురుచిరాంగ శుభాకార ! సురాధీశ సుమనవిసుత ||య||

కృ : నారదా! కొఁటెనిననుననీకుఁ బెట్టినది సేరుగదా? నా హృదయ మెఱింగి గానముచే నశ్మయిని గావించుకొంటివి. ఈ దేవ రహస్యము నీకొక్కనికనఁచునుగానిమఱియేరికిఁ జెప్పవుగదా?

నార : జగదీశ్వరా! నీయానతియైన విదప నోరు మెసల్తునా ?

కృ : సరే వినుము. ద్రోణుడు పద్మప్రహరముఁ బన్నినవార్తను నే నెఱుంగుదును. అయినను బాధని నేదోమిషచే నటనుండి దప్పించక తప్పదు.

నార : కృష్ణా ! ఇదేమిచ్చితము ! పద్మప్రహరభేదనంబొక పార్థుడు తప్ప నెవ్వఁ డెఱుంగఁగో ! అని నీ గొంపోదువు ?

కృ : అదియే విశేషము. పార్థునిదనుడగు నభిమన్యునకుసయితము భేదించుట తెలియును. వెలునడుట తెలియదు. ఆతడు పద్మ ప్రహరమునఁ జిక్కుటకువీలుఁగల్గింపనలయు.

నార : వెలునడు నెఱుంగనివాఁడు మృతినందుఁ గాని జీవించునా ?

కృ : నారదా ! అదియే నా యభిమతము.

నార : హరి హరీ ! శిశుమరణమే నీ యభిమతమా ? కృష్ణా ! అభి మన్యుడు నీకేమికిడు చేసె ? కన్నులు తెరువనిబాలుడే !

కృ : నారదా ! నేను వచింపనలేగా ! ఎందుల కీ యాందోళన !

నార : ఆందోళన మేమియును లేదు. ఇందేదియో మహారహస్య ముండను. దానిని సయితము వచింపుము, పోయెదను.

కృ : భూభారనివారణార్థము నేనుజనించితిని. భూభారము వాయుట కీదుష్టసేవలెల్ల నశింపవలయును. పార్థుడు వేదాంతియై వెను కంజ వేయుచున్నాఁడు. వానికి గణోత్సాహముఁ గల్పించుటకుఁ బుత్రశోకముఁగూర్చి రోష మెక్కించుటకన్న నాకు వేఱుమార్గము లేదు.

నార : కృష్ణా ! మేనల్లుని జంపింపఁదలచిన నీహృదయమేమోయెఱుంగ

కృ : నారదా ! ఎంత వెట్టివాడవు ? సర్వక్రియాశక్తిస్వరూపుండగు నాకు బంధువుడెవ్వడు ? లయబ్రహ్మంబు నేను గానే ! నీ వెట్టిసందేహములు వదలుము.

నార : మాధవ ! అట్లయిన... .. (తెరలో)
బావా ! కేశవా ! సంశ్లక్ష యుద్ధమున కింక బయలుదేరవేల ?

కృ : నారదో ! అరుసుండు వచ్చుచున్నాడు. నీవు వేగమేకదలవలయు. నీవు తొలుతనే నారదుడవు. పద్మప్రసాదవార్తయే నిముసమాతని చెవినివేతువో ! పొమ్ము.

నార : అయ్యయ్యో ! నీపై నొక్క భక్తిగీతముఁబాడి—

కృ : ఏమియు వలదు. నీవు తొలుత కదలుము.

నార : ఒక్క గీతమే !

కృ : నారదా ! ఏమి యవిధేయత ? కదలేదవా లేదా ?

నార . భాగ్యము. ' (ప్రస్థానము)

(అరుసుండు ప్రవేశము)

అర్జు : బావా ! బాలునకు నేడు గాయము కొంచెము తిన్నగానున్నది. రణమునఁ గోలాహలమేమియును లేనట్లున్నది. బాబు స్వస్థుండగులోపలనే మనము సరిశిష్టకులపై కరుణగల మంటివి కదా—రావేమి ? బాల మేమైనఁగలదా ?

కృ : ఏమియును లేదు.

అర్జు : మఱికదలవేమి ? (ఇద్దఱుప్రస్థానము)

దృశ్యము -ర

(ప్రవేశము:—శయ్యపై నభిమన్యుండు ఉత్తర)

ఉత్తర : (అనుబంధము 27)

నాథా ! శరీరమునఁకొంచెము స్వస్థతగానున్నదిగాదా ! కుడి చేతిమీదివ్రణము కొంచెము రేగినటులున్నది. మఱిరెండు

దినములవఱకును మీరు యుద్ధమున కరుగరాదని వైద్యులు చెప్పచున్నారు.

అభి : వెట్టిదానా ! గృహదాహక మగుచున్నప్పుడు కోమలులతో సరసములాడుచు మైమఱచి యుండఁదగునా ? ప్రాణావసాన సమయమున ప్రణయ కలహములలో మునుఁగఁదగునా ? వైద్యుల కేమి ? కురుపాండవుల మహాసంగ్రామ మెట్లయిన వైద్యుల కేమి కావలయును ? వైరాగిరవులొకని మండుచుండఁగా వైద్యశాస్త్రము లాచరణమునకు రాఁదగునా ? ఈ శరీరమును బ్రాణమునకన్న నధికముగఁ గాపాడుకొనుచు, నాఁడుదానికన్న హేయముగ గూరుచుండుటశూరలక్షణమా దేవీ ! ప్రాణావసానముదనుక శరీరము చిల్లులుపడిపోయి ప్రాణము కంఠగతమైనను సంగ్రామమునువీడక రణశయనమలంకరించినవాడే శూరుఁడు.

మ. అరిసంఘంబులచే స్వరాజ్యసకలం ♦ బన్యాయమానప్పు డా సురకారోద్ధతిఁజేర్చి సాధ్యులను నీ ♦ చు ల్బట్టి బాధించుచోఁ బరమోత్కృష్టతరస్వధర్మము నొన ♦ ర్పం బోలునేగాని యీ కరీణిన్ వ్యాధులునాధులంచుఁబలుకం ♦ గా నొప్పునేమూఢతన్

ఉత్త : నాధా ! సంశ్చక్తుల జయింపనేగిన మీ తండ్రిగారు మఱలి వచ్చునంతవఱకైన మీరు సంగ్రామగతులు కావలదు.

అభి : ఇందులకే ఆడువారు కడు పిఱికివారని చెప్పుదురు. నాపై వాత్సల్యమున నట్లు పలుకుదువేగాని తండ్రిగారుమఱలి వచ్చులోపల నింట నేదైనదారుణము జరిగిన నేనున్నందుల కాయన ననుఁగాంచియానందింతురనుకొంటివా ? రాఁగూడని యుద్ధము రానేవచ్చినది. ఇట్టిసంశయకాలములయందేనిము సమునకానిముసము ప్రాణవిముక్తికి సిద్ధముగా నుండవలసినదే కాని ప్రణములని, వైద్యులని, బాధయని, వేదనయని వ్యర్థ

భావణము లాడుచు నింటనుండ వచ్చునా? ఈ శరీరము
శాశ్వతమా? ఏవేళకెటుల జరుగ విధిలిఖించి యున్నదో?
ఉత్త : నాథా! కుడిచి కూర్చుండి యశుభములేల?

(అనుబంధము 28)

అభి : దాని కేమిగాని ప్రాణేశ్వరీ! నిండుగర్భవతివి. ఈవ్యగ్రుడైన
నావలన సీకొక్కముచ్చటయు జరుగక పోయెనుగదా?

చ. విరటుని ముద్దుబిడ్డ వర ♦ విందదళేక్షణ! నానిమిత్తమై
కరము సుఖానుభూతులను ♦ గాంచవు లేమిడిబూర్లగర్భిణి
బరగుసుశీల నిట్లు బాలు ♦ పారెడు వేడుకలేమి లేక నే
నరమరణజేసినాడె బతి ♦ నై ష్టితి నెంతటిపాపినినైతిను.

ఉత్త : చాలులెండు. ఈమాటలనుమీరిదినలె కెన్నిసారులంటి? ఇది
యెన్నవసారి? అత్తగారు సుభద్రదాదేవియు మొన్ననిటులే
యని కన్నులనీరునైతముఁ బెట్టుకొనిరి శుభదాయకమగు
మీదర్శనమునకన్న నితరవేడుకల నేమికోరితిని?

అభి : పోనిమ్ము. ఉత్తరా! నీకామాట కష్టముగానున్నచో నటు
లాడను. కాని నాదొక కోరికకలదు.

ఉత్త : నాథా! అదేమి?

అభి—క. అమృతంబు బురలు దొనయై
రమణీయత గండశర్క ♦ రలపలుకొనీ
సుమధురమా నధరంబును
రమణీ! ననుగ్రోలనిమ్ము ♦ రమణాదరణన్

ఉత్త : అబ్బబ్బ! ఈదినమున నెన్ని సారులు?

అభి : అబ్బ! ఎంతవిసుగుకొంటివి! ఇంకొకమార్తైన నీ పెదవు
లరగిపోవునా? కరగిపోవునా?

ఉత్త : ఉండండి—అత్తగారు వచ్చుచున్నారు.

అభి : అబ్బ! అత్తగారు లేరు, మామగారులేరు నేనికతాళను.

(బలవంతముగా ముద్దిడుకొనును)

ఉత్త : సరిలేండు. ఎంతవిధోచిత ? ఎవరైనఁజూచిన నేమందురు ?

(అనుబంధము. 29)

అభి : ఎవరేమనుకొనుటకు నేనేమి దొంగపనిచేసినా ? శ్రేయసీ ? నేఁ డుదయమునుండియు నాకు నీపై భ్రాంతి యగ్గలముగా నున్నది. చూడు ? శూరుఁడగువానికి గృహమునఁ బాణకాంతయు రణమున ముక్తికాంతయు నేకదా ప్రియపదార్థములు !

ఉత్త : నాథా ! ఏమిది ? విజయలక్ష్మియని పలుకగూడదా ! కొడువ మాటయేల ! అయ్యో ! నాచురదృష్టమున కేమందును ? దక్షిణనేత మేటి కిట్లదరుచున్నది ?

(తెరలో) — బాబూ ! అమ్మగారు సుభద్రాదేవిగారు వచ్చినారు.

అభి : పాంచాలికా ? అమ్మగారిప్రవేశమున కాటంకమేమి ? రానిమ్ము.

సుభ : (ప్రవేశించి) అబ్బాయీ ! శరీరముసందెల్లున్నది ?

అభి : అమ్మా ! కూర్చుండుము. ఎల్లుండ నేమున్నది ? నిన్న శల్యుని తోఁగావించిన యుద్ధమున భుజముపైఁ దగిలినగాయమునకే మీరందఱును పెద్దయార్భాటముచేసి నన్ను శయ్యఁజేర్చి వైద్యకారాబంధనముఁ గావించితిరి. కానిచో నీపాటికిదుర్యోధనుని ప్రాణములతోఁ గట్టితెచ్చి పెదనాయనగాని పాదముల కడ నుంపకుండియుందునా ?

సుభ : నాయనా ! ఆ పని నీకిప్పటికిఁదప్పలేదు. నిన్నటిదినమున మీ తండ్రిగారు సంశ్లక్షకవిజయమునకై మామయ్యతోఁగలసి చనుఁజెరింగి ద్రోణుఁడు, నీజనకుఁడు దక్క మిగిలినపాండవుల కెరుకలేని పద్మవ్యూహంబును దుర్భేద్యంబుగాఁబన్ని ప్రొద్దుగుంకులోపల యుద్ధిష్ఠిరునిఁ బట్టితెచ్చి దుర్యోధనుని పాదములకడ నుంచెదనని ప్రతిపద బూనెనట.

అభి : (కోపముతో)

క. ఆపారుఁ డేమితలఁచెను

రూపభుజాయుగళ బలభ ♦ రుం డభిమన్యుం

డేవున ధర్మజుపాదస

మీసంబున నిడఁడె తన్ను ♦ మేనెఱుంగండే?

చ. అనిమిషదైత్య కింపురుషు ♦ లాదిగ నాతనిఁగావనచ్చినకొ

పనిగ నతండు ధర్మజుని ♦ పాదములంబడి వేడకుండనే

ననిమొనఁబట్టి కట్టి రవి ♦ యంతముఁ జెదకమున్న ధర్మనం

దమనకుఁ గాన్మయిచ్చెద ను ♦ దారత దంభుని గుంభసంభవుఁ

ఏమీ! ఆ ముదుసలిబాపఁడంతపనిఁజేసినాఁడా? కురుగజంబులకుగర్భ
భేదకుండగు పాండవసింహంబు నాతండ్రిరణముఁ దొలగినం
తనే పాండవసైన్యంబు నెంతఁజేజోవిహీనముగఁ దలంచినాఁ
డు మందబుద్ధి? పార్థుఁడు లేకున్న పార్థనందనుఁడు లేఁడే! తం
డ్రులు భీమ నకుల సహదేవులు లేకే! యుద్ధిష్ఠిరునిబట్టుఁబంత
తేలికగాఁ దలంచి కొఱమాలిన ప్రగల్భుఁబులం బలికెను.
పద్మవ్యూహంబు ఛద్రంబుఁ గావించెన. కౌరవయోధులనే
కులుఁ గాచినఁగాతురుగాక! కనులసంభవుండు తలనాలు
మార్చినమార్పుఁగాక! ఫాలాక్షుఁడు ముఱ్ఱుభిఁపమదగఁగపరి
షేవ్యమానుండైవచ్చిరక్షించుఁగాక! ద్రోణుడైనసరే, ద్రోణుని
తలపై నాఁడైనసరే! పెదతండ్రిగారిని తాను గట్టుకపోవుట
గాదు. తమరాజగు దుర్యోధనుని గట్టితెచ్చి పెదతండ్రిగారి
పాదంబులపైఁచెద. పద్మవ్యూహంబు పటాపంచలుగావించెద.
ఎదురైనపగతుర వక్షంబులు జించెద. జయముఁ గాంచెద.

(అనుబంధము. 30)

సుభ : జయమస్తు జయమస్తు. నాయనా! విజయశాలివై రమ్ము
ఇదిగోఖడ్గము. ఇదిగో కవచము. వీనిం గొమ్ము.

అభి : (తీసి కన్నులకద్దుకొనును.)

సుభ : ఈకార్యమునకునిన్నుఁ బంప దలంచియుచున్న వాఁడవగునీతో నేమనుటకును నోరురాక మీపెదతండ్రిగారు రాకుండిరి ప్రమాణమై నీవేవారిని సందర్శించి రణభిక్ష వేడుము మున్నొకసారి నీవు నాగర్భముననుండి మీజనకులు పద్మ పూహ భేదనంబును నాకెఱిగించిరి. నాఁడు గర్భస్థుడవగు నీవు వింటివనియు నది నీకలనడినదనియు మీయయ్యనాతో నొకమాటు వచించిరి. తద్భేదనమును నీవెఱుంగ నైనను పద్మపూహంబును జరిచినవెంటనే భీమాదులు నీనెను వెంటనేవచ్చి మిగతపనిచేయుదురు. నీకు శుభమగుగాక. నేను పోయివచ్చెదను. అమ్మాయీ! ఉత్తరా! బాబునింక విశేష కాలము నీకడనిలుపక పంపినేయుము! నాయనా! ఇందలు తల్లులలో నీతల్లియే పుత్రవతియని లోకులు తలంచునట్లు యుద్ధము చేయుము. వీరమాత ననిసించుకొని గర్వింపెదను.

అభి : తల్లీ! పిరికికండ లేక కన్నకొడుకును, పద్మపూహ తంత్రిమును బూర్ణముగా నెఱుంగనివానిని కేవల యశఃకామవై పుత్ర వాత్సల్యంబు నొకమూలదోసి రణమున కంపుచున్నట్లేర్ప కాలి కడుపునఁ బుట్టిననాకుమాత్రము పిరికితనమెక్కడిది!

ఉ. మామయుతం డియ్యన్ భళిరెఁ మామభిమన్యుడటంచుమెచ్చనా
నామహినాథు లావహమునన్నునుఁగాంచి పురారియంచు జిం
తా మశులై కలంగ కురు ధారుణిసేత కిరీటియే నయం
బేమెయినైనంచు భ్రమి యింపఁగఁద్రంపనైనైరిశ్వముల్

మహాభారతయుద్ధమున సుభద్రాదేవియే వీరమాత. కాని తల్లీ! సంగ్రామగణాలయినవారు తిరిగి యింటికి వత్తురను నమ్మికమేమి? కావున నన్నొకమాటు కౌగలించుకొమ్ము. నిన్ను నేను చూతునో చూడనో!

సుభ : నాయనా! నీకులదేవతలు నిన్నురక్షింతురు. ధర్మజుని సత్య సంధత నిన్నుఁ గాపాడును. నా యాశీర్వాదములు నీకు

శ్రీరామ రక్షలగును. ఈ యుద్ధ పాత్రినత్యము నీకు సదా
మంగళమగును. (అనుబంధము 32)

(విశ్రాంతి సంకేతమగు యవనిక మెల్లగా జాలును)

ఇది తృతీయాంకము.

చతుర్థాంకము

దృశ్యము—౧. ప్రవేశము:--సేనాని నేశము.

(ప్రవేశము:--రథస్తులై సుధర్మాభిమన్యులు చనినదిదను సుధర్మ)

(అనుబంధము 33.)

సుధ : అమృత్యు ! ఇప్పటికిగదా నా హృదయము చల్లబడినది.
శూరకులంబునఁబుట్టిన భారతమహిళకు నీనుడై తల్లిని వీర
మాతంజేయఁదగిన కుమారుని కీర్తిని నినులకన్న నానంద
మేమిఁగలను ? తండ్రి రణంబునలేని కొఱతను పూరించిన
వాడే పుత్రుఁడు. అభిమన్యునిఁ గన్నతల్లియని పేరునచ్చిన
నాకంతేచాలును. నేనింక శిబిరంబున కరిగి అక్కఱగగు
ద్రాపదీదేవి కీవార్త నెఱింగింతును. (పోయినపుచుండ)

(ద్రాపది వీరవేషముతోఁ బ్రవేశించును.)

ద్రాప : అమ్మాయీ ! సుధర్మా ! నీవంతలో నక్కడకుఁ బోయితివి ?

సుధ : అక్కా ! నేనిప్పుడు నీకడకు రావలెనని యుంటిని. ఇంతలో

మీరు వచ్చితిరి. సరిగాని. ఇంతలో నెక్కడకుఁ బోయితి నంటి వెంతలో.

ద్రాప: ధనురా చార్యుఁడు ధర్మజునిఁ బట్టెదనని ప్రతినఁబూని పద్మ పూహంబు నిర్మించుటయు, నందులకు మనవారందఱు ఖిన్నులగుటయు వింటివిగదా !

సుభ : అవును. తరువాత ?

ద్రాప: తరువాత నేనురథమును సిద్ధపఱచుకొనఁబోయితిని. ఇంతలో నీవిట్టె యదృశ్యమై పోయితివి.

సుభ : (నవ్వి) ఇంతేకదా ! అక్కా ! నీయద్దేశ మేమి ?

ద్రాప: ఆ ! నా యద్దేశ మేమని న న్నెదవేమి ?

సుభ : రథమెందులకు ?

ద్రాప: అవునే ! నీకు పద్మపూహభేదనము తెలియునుగదా ! నాకు సాధ్యము తెలియును. ఈ వీరవేషమును జూచితివా ! ఇదిగో ధనుర్బాణములను చూడు మివి నీకొఱకు ఈ మునికోలఁ జూడు. ఇది నా కొఱకు. మనము యుద్ధమున కరిగి దిగ్విజ యులమై వచ్చెనము రమ్ము.

సుభ : ఓన్, ఇదటమ్మా నీ సంకల్పము ?

ద్రాప: ఆ ! ఆ ! నీ యదానీనత కర్థమేమి ? కానిమ్ము. నీవెందేగి యుంటివి ?

సుభ : బాబునద్దకుఁ బోయియుంటిని.

ద్రాప: బాబు. అన్నట్టు బాబుచెయ్యి యెట్లున్నది.

సుభ : పద్మపూహమును ఛేద్యము చేయఁదగినట్లున్నది.

ద్రాప: (తోందరగా) ఆ ! అట్లయిన సంగతియంతయు లేవకున్న బాబునకుఁ బెప్పితివన్నమాట.

సుభ : చెప్పితివన్నమాటయేమి ! పద్మపూహ భేదనమునకై పంపితి నన్నమాట.

ద్రాప: అయ్యయ్యా ! తెలివిమాలినదానా ! ఎంతవనిఁ జేసితివమ్మా !

తండ్రియును, గూమయు చావున వేరు. చేతియందు మహా పాయకరమగు స్రవణము. గురుగతుపన్నిన పన్నెండు స్వరసూత్రము సాధ్యము. నయనుజూడ పదునాడేండ్లు, మొన్ననే నిండినవే ! సహాయమా లేదు. ఇట్టివానిని బంధితి వేము ?

(అనుబంధము 31.)

సుభ : అక్కా ! ఇట్టి సమయంబునగాక కుమారుని శిర్యమగు పక్షులెప్పుడు ? మనము వీరమాతలమగు తుష్పము ? తండ్రియు మామయు రణముననున్నచో బాబుసాయనంబు పీడించునొరె వ్వరు ? పూరుడగుకుమారుడన్న తల్లికోరికి యిటులుండునో నీవెఱుంగవా ! నేను దానినిగోరతి యింకనిహదమేమి ?

(అనుబంధము 32.)

ద్రాప : చెల్లెల ! మొంత కఠినాత్మురాలనమ్మా !

సుభ : సోదరీ ! మనరాజ్యము నపహరించినవారిని యుద్ధమున సంహరించి రాజ్యలక్ష్మినో, యుద్ధంబునఁబచ్చి వీరస్వర్గలక్ష్మినో, గైకొనుటయేకదా ధర్మము. దానికి విచారమేల ? మూలము నిట్టివిషమసందర్భమున మగజన్మనెత్తిన నోనుయు రణంబున కరిగి జంపఁ జానసిద్ధమగుచుండగా సుభద్ర తన కుమారునిఁ బంపుట కెంతలోభించెనని లోకులనరా !

ద్రాప : ఆడిన నాఁడుగాక ! చేతిబిడ్డనునూతన నీలి లోగుజూచెదవా ?

సుభ : ఈతవచ్చిన బిడ్డయైనచోఁజూడ నేనచ్చును.

ద్రాప : చాలుఁ బాలు. పిల్లనీవెఱుంగని గొమ్మరాలివలె మాఁకలూడితివి. అయినను నీబిడ్డను నీమీ చేసికొనిన నొకెందులకు ? నేనువెల్లెదను. అబ్బా ! ఎంతపనిఁ జేసితివి ! (ప్రస్థాపనం.)

సుభ : ఈద్రాపదీదేవి మహావీరవనితయయ్యుఁ బుత్రవాత్సల్యమిటు లీమెకు సంతాపముఁగూర్చినది. మగవాడై పుట్టిన దెందు

లకు? ప్రణములని వంకఁబెట్టుకొని యింటఁగూర్చుండుటకా.
రణమునఁ జచ్చినఁజచ్చుగాక! ఇంటఁ గూర్చుండనిత్తునా?

ద్రౌప: (ప్ర) ఓ కఠినాత్ములారా! అడుగమఱచితిని! బాబు చేయి
వాపింకనుతగ్గలేదుగదా! ధనస్సుపట్టఁగలిగినాఁడా?

సుభ: అక్కా! కోపగింపకుము. అన్నియుఁజూచియే పంపితిని. నేఁడు
కొంచెము వాపుతగ్గినది. ప్రేభునంగినవి. ధనస్సు పట్టఁ
గలిగినాఁడు. నాపై గోపింపక పటకుటీరమునకు రమ్ము.

ద్రౌప: సరే, రమ్ము. అంతకన్నఁ జేయవలసినదేమి?

సుభ— (అనుబంధము 36) (ఇరువురు ప్రస్థానము)

దృశ్యము.—౨ పన్తవ్యూహముఖము.

(సవేశము:—ద్రోణ, దుర్యోధన, దుశ్శాసన, కర్ణ, సైంధవ; శకునులు)

అందఱు— (అనుబంధము 37)

ద్రోణ: మహారాజా! దుర్యోధనా! నేనునచించునదెల్ల నిక్కువము
అల్లదె దూరంబునఁజూచుము. ఆరథము దానిపై శోభిల్లు
తెక్కమువారువములు—తప్పక పార్థనందనుడగు సభిమన్యునివి
వాఁడేరణమునకు వచ్చుచున్నవాఁడు. ఈ రహస్యంబు నే నెరుఁ
గుదును. పద్మవ్యూహంబు శత్రుదుర్భేద్యంబని యెఱింగి
వెడలుటయేకాని, మఱలుటెఱుంగని యీపసివానిని బంపు
చున్నాను.

కర్ణ: భారద్వాజా! అట్లయిన మఱియు మేలయె. మఱలుకొలుంగని
వాఁడు మొగ్గరంబునఁ జిక్కుపడుటతప్ప జేయునదేమున్నది?
అర్జునునంతటివాఁ డీయజ్ఞున కుమారుఁడు. నేఁడు సులభము
గానేలఁగూలును.

శకుని: నీయుక్తిచాలదోయి. అంగరాజా! ఆవెనుక భీమాదులు
తోడుగా వచ్చుచున్నటులున్నారు. వ్యూహభేదనంబు
సభిమన్యుఁ డొనర్ప మిగతపని వీరుగావించి కృతార్థులయ్యెడి

దుర్యోధ: ఆచార్య! అవును. ఆ వెనుకనున్నవారు భీమాదులేకదా ?
 ద్రోణు: అట్లెయ్యన్నారు. వారి నాపుట కొక్కటే మార్గమున్నది.
 దుర్యోధ: ఏదది ?

ద్రోణు: మన సింధురాజు.

సైంధ: సుయోధనా ! నేనీభీమాదుల నరికట్టగలను. నీమదిని భీతి
 నందవలదు. శొల్లి నేనందిన శంకరవరం బీనాఁడు నా కుషక
 రింపగలదు. నేఁడుభీముఁడేకాఁడు-ఫాలాక్షిండువచ్చిన పరా
 భవించి పంపగలను

ద్రోణు: అట్లయిన జయద్రథా ! నీవు పూహముఖంబున నిలిచి
 యభిమన్యుని లోపలఁ జొరనిచ్చి భీమాదుల కడ్డుపడుము.
 దుర్యోధన నుశ్వాసఁకర్ణశకుచులారా ! మీరు పూహనలు
 దిక్కుల జాగరూకులై యుండుడు. నేను మధ్యంబున
 నుందును. ఇంక నామధ్యమపాండవ శూరుండు వంటయింట
 కుండేలుగతి నెందుకు జనఁలేడు. మనమింక పోదమురండు.
 జయద్రథా ! జాగ్రత. (సైంధవుడు తప్ప అందఱు పస్థానము)

అనుబంధము 36

భభిభభీ ! నేటికిఁగదా ! నా పరాక్రమప్రదర్శనంబునకు సమ
 యం బబ్బె ! నేటికిఁగదా ! భారతరణంబున నావలన నిలుప
 నయ్యె ! ఔరా ! పాండవుల కేతకంఠకావరము ? ఆనాఁడు
 వనవాసంబున నేను ద్రాపదిం బరిభవింపఁబోవ నన్నే పరాభ
 వించి వదిరిగదా ! ఆ యవమానదుఃఖంబుననేకదా శంకరుఁ
 గూర్చి తపంబు సలుప కరుణాంతరంగితుఁడై పార్థునిదక్క
 తక్కుంగలపాండవులను ముందు భారతరణంబున నొక్క
 నాఁడెదుర్కొని గెల్తువనివరంబొసంగెను. ఆ వరదినంబునేఁడు
 గాఁదోచుచున్నది. స్వస్తి. కౌరవేశ్వరా ! అదిగో ! అభిమన్యుని

రథము వ్యూహముఖమునకు వచ్చినది. అతని వ్యూహంబునఁ జొరనిచ్చి మిగతవారి నొకచేయిచూతును.

(అనుబంధము 39.)

(ప్రథమము)

(అంతట రథస్తులై అభిమన్యుడు, సారథి ప్రవేశము)

అభి : సుధర్మా ! ఇదియే పద్మవ్యూహ ముఖమని తోచుచున్నది. సైనికులను దుర్భేద్యముగా నేర్పజిచి చొరశక్యముగాకుంచి నారు. ఇచ్చటమాత్ర ముకింతమర్గముఁ గలదు. అదేమి ? నీవు రథము నేల మందముగా నడిపెనవు ? ఒకవేళ రథాశ్వము లలసటఁ జెందలేదుగదా ? పాపము ! అట్లయినచో వానికిశ్రమ నీయక వెనుకకు రథముఁ దోలుకొనిపోము. నేను బాదచా రినై మొగ్గురమును భేదించును.

సుధ : బాబూ ! క్షమింపుము. రథాశ్వము లలసటఁజెంది కాదు. వ్యూహముఖంబునకు వచ్చితిమి సెననాయనగారు వృకోద రులుచూచేములతో వెనుకఁజిక్కియున్నారు. అందులకై యశ్వంబుల పగ్గంబున నించుక విగించితిని.

అభి : ఓయి వెట్టివాడా ! నా చిరమిత్రుడనైన నీకు సయిత మీ విభ్రాంతియేనా ! రణమందనహాయనూగుడై కాలుపెట్టిన తులవాత వీరుండగునాడింకొక సహాయమున కపేక్షించెదగునా ? నీకు శాత్రువభీతిగలిగినచో భీమాముని వచ్చుదనుక నిలిచి పోము. నే నీకోదండద్వితీయుడనై రణమునఁ బ్రవేశించును.

(40 అనుబంధము.)

మ॥ తుల లేనట్టి స్వరాజ్యరక్షణ సముఁ ద్యోగంబునం బ్రాణవా యుల నుగ్రహవధూమి వీటుట యశంఁ బో ? దేశవిద్రోహియై కలకాలంబును గాకివోలె బ్రదుకంఁ గా నొప్పుట కీర్తియో ? దలపన్రాజె సుధర్మ ! మానుమిఁక వ్యధంబైన సంతాపముల

సుధ : బాబూ ! నా తెలివితేమికి మన్నింపుము, లోకైకధనుర్ధగమ హాభారతబాలవీరుడనగు నీక సంగడికాడనై సారథినై నీచే రక్షింపబడు నాకు భయమేల ?

అభి : అట్లయిన వెట్టిసంశయములను నవలుము. ఎవ్వరి సహాయము నక్కఱలేదు. మారాడకుండ రమ్మ రథమును రెండడుగులు నడపుము. పూహముఖమును భేదించును.

సుధ : భాగ్యము. (రథము నడుపును)

[అభిమన్యుడు పూహముఖమును భేదించి సుధగ్నునితో
లోనికినిష్క్రమించును]

సైంధ : (ప్రవేశించి) సెభాస్ ! సుభద్రాకుమారా ! కనుమూసి తెఱచినంతలో తఱకునిపించి తమ్మియొగ్గరంబు భేదించిన నీసాహసము మెచ్చుచున్నది. పదునాళ్లకొద్ద నాయు మున భారతిసంగ్రామము నుట్టుతెలుగించిన నీవంటి కుమారులకు తల్లియగు భరతిమాత వేనవేలుగాఁ గనును గాక !!! ఓహో ! ఈవంక నష్టడే భీమాదులు వచ్చి పడుచున్నారు.

భీము : (ప్రవేశించి బిగ్గరగా) ఓహో ! నకులసహదేవ సాత్యకేకృతి వద్మలారా ! త్వరితపడవలయును. త్వరితపడవలయును. బాబు ప్పడే పూహమును జించుకొనిమిసకిన్న సతిదూర మరిగి. శీఘ్రముగా వెంటడింపకున్న సపాయము సంభవించును.

సైంధ : ఓహో ! బావగారా ! ఎక్కడికీ ప్రసూనము ? తల విరియ బోసికొని, గదను భుజమున వైచుకొని యొడలెఱుంగకుండ బరునెత్తుచున్నారే !

భీము : ఓరీ ! సైంధవపాతికా ! నీవెటరా ? ఉదయమున నేమార్జాలము వలె నెదురైతివేమి ?

సైంధ : అఁ! అవును మార్జాలమే. పాండవ మూషికములకు తెలిసినదా ! బావా ! ఎంతతెలికగా మాటలాడితివి ! పాపము.

పద్మవ్యూహముం జొరఁబోవుచుంటివా ! ఆ బాలమూషికము
పద్మవ్యూహమును బోనులోఁ బడినది. పాపము. మీకా
దుష్ప్రాప్తియేలనని పగామర్శింప వచ్చితిని. రండు. ఏయుద్ధము
మీకు ప్రിയము ? గదాయుద్ధమా ? ముష్టి యుద్ధమా ?

భీము : ఔరా ! ఏమిరా నీ కావరము ? ద్రౌపదిని బరాభవింప వచ్చి
నప్పుడా మాదుస్సల విధవముండ యగునని కనికరించి
చంపక వదలివేయ జుట్టు జాడించుకొని పరువెత్తుట నీ వెంతలో
మఱచితివి ? మందను జూచి కుక్క మొరిగినట్లు కొరవ
చండాలురక్షణము నమ్మి తలకుమీఱిన మాటలాడెదవా ?

సై : ఛీ ! ప్రేలకు ఆ ద్రౌపది పరాభవమునాఁటిమీదురాగతమే నేఁ
డభిమన్యు సహితముగ నందఱి నాశనంబునకుఁ గారణంబని
నమ్ముము ఇంక నీవృథావాగ్ధ్యమువలన లాభము లేదు.
బలముఁగలవాఁడవేని రమ్ము పోరాటమునకు.

శ్రీము : ఛీ ! ఛీ ! తులువా ! అట్లయిన నిన్నింక ఊమింపను రమ్మరమ్ము.

సైంధ : (41 అనుబంధము ఇరువురు; ప్రస్థానము)

దృశ్యము - 3

(ప్రదేశము:—పద్మవ్యూహాంతరభాగము.

(ప్రవేశము:—అభిమన్యు, దుశ్శాసనులు)

అభి : (42 అనుబంధము)

ఓరీ ! పౌరుషలజ్జాహీనుఁడా ! దుశ్శాసనా ! మాయమ్మను, బర
మపావనిని, ద్రౌపదీ దేవిని గేశవపాశములం బట్టుకొని నిండు
సభలో మానుషమును విసర్జించి, కుధర్మ మవలంబించి గట్టు
పుట్టుబులను నిడువ సంకల్పించిన నీ వెంతకాలమునకు
నాకంటఁబడితివిరా ! మహాఘోరపాతకా ! ఎన్నినాల్లనుండియో
ని న్నెదురుకొని నా బాణముల వేడిమి నీకుఁ జూపవలయు నని
యుంటిని. నేటికది సఫలీకృత మయ్యెను. ఓరివెడగా ! తల్లిగో

సమానురాలైన వదినెగారిని పాప మనక పరాభవింపఁదలఁ
చిన నీ గొంతుఁగోయుదును.

మ॥ ఖలుఁడా ! పూజ్యసతీమతల్లిని ననుం ♦ గన్నట్టి పాంచాలి నా
కులఁగావించి, శిరోజముల్ బెఱికి సం ♦ కోచింపకే యంబరాం
చలముం బట్టిన నీదుర క్తమును నా ♦ స్వాదింపఁగాజేసి నీ
తలఁద్రుంతున్ ద్రుపదాత్మజాపరిభవో ♦ ద్యద్వహ్నిచల్లారగఁ

దుశ్శాఃఃః ఓరీ బాలకా ! పడుచుఁదనమున సంగ్రామమన్న నేమో
యెఱుంగకఁ బేలుచుంటివి. ఒక్క ప్రేలుతోడ రెండుతున్న
లగుదువు సుమ్మా ! నీకీరణమేల ? నీ కేమికావలయునో కోగుము
వాని నిచ్చెదను. మారాడక యింటికిబామ్ము.

అభి : ఛీ ! ఛీ ! నీచుఁడా ? నీచవుమాటలాడకుము. బాలుఁడని పన్ను
బెల్లముల నఱచేత నిడి నాచేతిచావుతప్పించుకొనఁ జూచు
చుంటివటరా ! వెకలీ ! నీపాలిటగాలుఁడనుగాని బాలుఁడను
గానని నమ్ముము. నాకు నీతోడ వినోదసంభాషణంబు లొన
రింపఁదగిన సమయము లేదు. నీనంటివారిననేకులను నేఁడీగిణ
భూమికి బలి నీయవలసియున్నది. రమ్ము. నేను శాంతింపఁదలఁచి
నను నా శరకాండములు శాంతించునట్లులేదు రమ్ము.
(ఇరువురును యుద్ధము చేయుదురు. అభిమన్యుండు దుశ్శాస
నుని గొంతుఁగోయుఁబోవును.)

(తెరలో) బాబూ ! వలదు. దుశ్శాసనుని గొంతుఁ గోయవలదు.
వృకోదరుఁడు వానిరొమ్ము చీల్చిరక్తముఁద్రాగెదనని ప్రతిజ్ఞఁదాల్చి
యున్నాడు.

అభి : (గుండెలపై నుండి లేచి వెనుకకుఁదిరిగి) ఆహా ! క్షణములోఁ
ప్రాణముఁబాయనున్న వీనిమృతికిఁబెదతండ్రిగారి ప్రతినయొక
టడ్డము వచ్చెనా ? (దుశ్శాసనుఁడు పాఱిపోవును)

అభి : ఎవరువారు ?

సుధ : బాబూ ! నేను దేవరవారి సారథిని. సుధర్మకడను. మిమ్ములను రథమునుండి నేలకు దిగనీయవలదని అమ్మగారు మఱిమఱి చెప్పినారు. నేను వారించుటకైన లేకుండ నేలకు లంఘించి యీ దుశ్శాసనుని వెంటవచ్చితిరి. ఇక రథము నెక్కుడు.

అభి : (నవ్వి) ఓహో! ఈకుక్కలు కాలు కలుచునని తల్లిగారిభయము కాఁబోలును ! సుధర్మడా ! సరి ! రథమునెక్కెడను కాని చూడు. రక్తము విశేషముగాఁగారుచున్నది, కట్టుబిగింపుము.

సుధ : అమ్మయ్యో ! బాబూ ! ఇదేమి ? చేతిపై పెద్దగాయమైనది ?

అభి : (నవ్వి) వెఱ్ఱివాడా ! రణమున గాయములు కాక మఱేమగు ననుకొంటివి ! భయము లేదులే ! కట్టుబిగింపుము.

సుధ : బాబూ ! గాయములు బాగా రేగినవి. కట్టినగుడ్డ యంతయు రక్తమునఁడడిసినది. కట్టుఁగట్టెదను. రథముదగ్గరకు రండు.

అభి : మంచిది. (ఇద్దరు నడతురు)

(తెరలో)

ఒరే ? బాలకా ! పార్థనందనా ! ఇంతమాత్రముననే త్రుళ్ళి పడకు. నీ మదమణంప నేనే వచ్చితిని. నిలు నిలు.

అభి : ఆ ! ఏమి నాసుకృతము ? దుర్యోధన మహారాజుగారి కంఠ స్వరమాయది ! సుధర్మా ! రారాజుగారు దయాంతర గితులై బాలుఁడవగు నన్ను వెదకికొనుచు సమయద్ధ మపేక్షించినప్పు చున్నారు, నేనిప్పుడు వెనుదిరిగిపోఁగూడదు. నీవు రథమునే యిచ్చటకుఁ దెమ్ము.

సుధ : బాబూ ! చేయవలను దప్పినది. అనేకవేలమందిని నీ చేతితోఁ జంపితివి, అలసియుందువు. కట్టుఁగట్టుకొనునంతవఱకైన విశ్రమింపుము.

అభి : ఛీ ! ఛీ ! పిఱికిపందా ! జెఱ్ఱిపోతువంటి నిన్నేల నాకు సారథిగా బంపెనురా మాపెదతండ్రీ ! పో. ఇకనాతో మారాడితివా సుయోధను నబధము, నిన్నుఁజంపెదను. మహాయుద్ధమున దల

తెగినను విచారింపడగనే ! చేయి తెక్కయేమి ? నువ్వోధముని
కంఠస్వరము వినినప్పుడినుకొనియు నాకేదో యావేని ముగించు
చున్నది. వేగముగ తీచిపోము.

సుధ : బాబూ ! మంచిది మీయిష్టము. (1 వ పాదము)

దుర్యోధ : (ప్రవేశించి) (48 అనుబంధము)
ఓరీ ! యింక నీ మిడిసిపాటలాగే గలను. నిలుపుము.

అభి : రారాజా ! సతిమ్ముని పరాభవమును జూచితివా ! ఇది నీకు
గూడ నాప్రాయశ్చిత్తమయినదికాదనియు నచ్చితివా ! ఇదిగదని
లేదు తెమ్ము. అయ్యా ! కొరవచ్చుకవర్తివారూ ! మీ దుష్ట
కార్యములను చెప్పుచిల్లులునడపిన్నను, పన్నియమునదిచేరి
నను శాంతించుటయేగాని యింతవలకేమియుఁ జేయనీర్పరతిని.
ఇప్పుడే భగవంతుఁడీ సమయము గల్పించినాఁడు. మీ గనను
వెదకికొనుచువచ్చితిరి. కాని యొకటి జ్ఞప్తి యందుగచుకొందు
అయ్యా ! ఆలకించుచుంటిరా ! ఇది లోకైకధనుగనుడగు
నభిమన్యునితో యుద్ధము. దొంగపాచిగలతో జూడమా
డుటగాదు. సీచమని వేనుదీయక, పాపమని వెనునకి, సాధ్వ్య
లను సభకీర్తులుగాదు. వారిశిరోజములను, కటివస్త్రముల
నూమ్ముటకాదు. తెలిసినదా ? (44 అనుబంధము.)

సీ. మాయజూదంబున ♦ మాయంపబడుటకు

గడుసరిగాని ధ ♦ ర్మజూడు గాడు

హీనబుద్ధిని వేణి ♦ నీడ్చి భంగముసేయ

సాహసింపంగ బాం ♦ చాలి కాదు

దారుణంబుగఁ జచ్చు ♦ దగిలించి కాల్చ నా

యితమాట కిది లక్క ♦ యిల్లు కాదు

హితమాడవచ్చిన ♦ మతిమాలి బంధింపఁ

గుత్తితం బెఱుంగని ♦ గొల్లగాడు

గీ. చెనఁటి యివి బాణచయమె పా ♦ చికలుగావు
బాలుడనుకొంటివేమొ నీ ♦ కాలుఁడితఁడు
ఎందుఁబోయెకవింకని ♦ స్రుందఁజేతుఁ
గొరవ్వునాజ్యసామాజ్య ♦ కాంత లేడ్వ.

దుర్యోధి: ఓరీ క్షీరకుంకుడా! గుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరించునట్లు నీ
వటరా నన్నాక్షేపించునది?

అభి : అవును. నేను క్షీరకుంకుడను నీవు విషకుంకుడవు. నీచరిత్ర
మెవరెఱుంగరు?

దుర్యోధి: విషకుంకుడన నర్థము తెలియునా! ఫాలాశ్వుడన్నమాట
అభి : ఫాలాశ్వుడన్న నర్థము తెలియునా! నా తండ్రితో గెలువలేక
సామవతమును లంచమిచ్చుకొన్నవాడన్నమాట. ఆ విషకుంకు
డు నా తండ్రిపాలు, ఈ విషకుంకుడు నాపాలు. తెల్లఁబోయి
చూచెదవేమి? చెప్పబేదా ఇని పాచికలుకావు బాణములు!
ద్యూతసభగాను సంగ్రామరంగము! బాణములు తీయుము
వింట సంధింపుము!

దుర్యోధి: ఏమి! నీ పలుకులు చుఱుకుగా నున్నవే.

అభి : పలుకుల చుఱుకుఁడవ మేమిచూచితివి! ఇదిగో! నాముఖకుల
చుఱుకుఁడనము- (బాణములు వదలును)

దుర్యోధి: స గే.రా.రణమునకు రమ్మట.

(ఇరువురును రణమాచరింప నభిమత్యుడు దుర్యోధనుని గొంతు
కోయఁగోవును) (తెరలో)

బాబూ! దుర్యోధనుని గొంతుకకోయకు. అతనిజోడలు గదచే
విఱుగఁగొల్పదనని వృకోదరుడు ప్రతిపక్షేసియున్నాఁడు.

అభి : ధీ-ధీ-ఎరిసి ముంజాభంగము! ఇందులకును చెదతండ్రిగారి
ప్రతినియే యడ్డమునచ్చినదా! ఏమిచేయుదును? విధి ప్రతి
కూలుఁడుగా నున్నాఁడు. చేజిక్కిన దుర్యోధన దుశ్శాసనుల
నిడ్డటను వదలవలసి నచ్చినదిగదా! ఓహోరి రాజా! రారాజా!

మాయుధిష్ఠిర భూపాలుని బ్రాణములతోఁదెచ్చి నీ పాదముల కడ నుంచెదనన్న మీ సేనానాయకుఁడగు భారద్వాజుని శపథమును వినిభమును గావించి రక్తసంఛిన్నమగు భవత్పీఠంబుఁ గొనిపోయి మా పెదతండ్రిగారి పాదంబులకుఁ గానుకఁ గానీయఁ దలంచితిని గాని-తండ్రిగారగు వృకోదరుని శపథ మడ్డునచ్చి నిన్ను రక్షించెను. “పాపీచిరాయువు, సుకృతీగతాయు” ననుట నిక్కముగదా! పొమ్ము. ఒడలు దులుపుకొని నీనాగుచూడ కుండ శిబిరంబునకు బాటిపోయి యభిమన్యుఁడు (పాణములతో నుండుఁడనుక బయటకు రాకుము. పొమ్ము; (క్రోయును.)

దుర్యోధుఁడు(ఒడలు దులుపుకొని పరుగిడును.)

అభి : ఇప్పటి కిద్దఱి వలన నిరాశయైనది. అయినను నా కోరికను గర్తాశ్వత్థామలైనఁ దీర్పలేకుందురా? అహ! ఎక్కడి నీరక్త మంతయును? గాయములు లేగియుండును- కానిమ్ము భయము లేదు. వీరుఁడగువాని రక్తమే యీ వీరభూమియగు భరత మాత కమృతాభిషేకము. జీనములు కంఠమును వదలు సంత వజ్రకు, స్వరాశ్వ సంరక్షణము కొఱకు స్వశరీర రక్త మాంసములను సమర్పించినవాని భాగ్యమే భాగ్యము, తుచ్ఛ మగు నీ శరీరము, అతిహేయమగు నీ రక్తము, తల్లియగు భరత మాతకై వినియోగింపఁ బడుటచేతనే యింత ధన్యుఁడనైతిని. పోయినఁబోవుఁగాక! ఈ ప్రాణమేమి శాశ్వతమా! చోరులై మా రాజ్యము నపహరించి దౌర్జన్యరీపాలన మాచరించు శాత్రవులను, వ్రేలునకు వేపురుగాఁబరిమార్చుటకు ముందే నా జీవితములుపోవుఁగాక! జయ! వీరభరతమాతకు జయ!

“మహిమండలమే సుందర తరయహభారత వర్షహమారాహై హయకోకిలే ఇసి ఉపవనకీ | యః ఉద్యాన హమారాహై అగణితనదియా ఇన్ పర్వతకీ | రమ్యతటీహో కరేకలోక జనకే కారణనందన ననసమ | భారతవర్ష హమారాహై”

సుధ : (ప్రవేశించి) బాబూ ! రథముఁ దెచ్చితిని. రథమెక్కి కట్టు గట్టించుకొనుఁడు. కడవలకొలదిగా రక్తము కాచుచున్నది.

అభి : సుధరాత్రి ! వచ్చితివా ? నిన్నింతకు ముందు తూలనాడి పంపి తిని. రమ్మ, కట్టుఁగట్టుము. రథాశ్వములకును నీకును గాయములు తగులలేదుగదా !

సుధ : (కన్నీటితో) బాబూ ! రథాశ్వములకు-నాకేమి ? మీ శరీరమంతయు గాయములతో నిండిపోయి శరీరము నెత్తురుముద్దయైనది - మీ ప్రాణములయందే నాకు సంశయముఁ గల్గుచున్నది. అమ్మయ్యా ! వత్సస్థలమున నీ గాయమేమి !

అభి : సూతుఁడా ! నీవు వట్టి యమాయకుఁడవు. దీపము వెలిగిన కొలదియు చమురు నశింపదా ! దీనికేమి విధానము ? అదిగాక నా కొక్కటే సంకల్పము. నీవు వినలేదా !

సూతుఁడు : బాబూ ! అదేమి ?

అభి : ప్రాణములతో నింటికిఁ బోవనని. నా ప్రాణములైనఁ బోవలయుఁ గౌరవవంశనాశమైనఁ గావలయు—

సూతుఁడు : హరిహరీ ! (తెరలో)

ఆ ! ఏమిరా నీ కావరము ! ఈ కర్ణుఁడు జీవించియుండఁగా కౌరవ వంశ నాశమా ? నిలునిలు.

అభి : (విని) ఆ ! ఏమిది ! నా తండ్రినిఁ జంపుదునని కౌరవేశ్వరుని తేరతిండిఁ దినుచు దున్నపోతువలె బలసిన యంగరాజు గారా ! సుధరాత్రి ! కట్టుఁగట్టుట చాలును. నిలుపుము. ఈతఁ డును పాదచారియై వచ్చుచున్నాఁడు. నాకును రథ ముక్కట లేదు. దూరముగా నుంచుము.

సుధ : హా ! విధి ! గాయమునకుఁ గల్గయినఁ బూర్తి గానీయవైతివా ! ఏమి కీడుమూడనున్నదో కదా !

కర్ణు : (అనుబంధము 45) (ప్రస్థానము.)

ఓరీ బాలకాథమా ! నీటఁబడిన చేపవలె మిడిసిపడఁబోకు.

భూమిం బడినగాని నీపస తెలియబడదు. సుయోధనాదు లతోఁ బోరుటగాదు, నానై నీ భుజాసారముఁ జూపుమున ఇదివఱకు నీతండ్రియొక్కడే నావంతనుకొంటి. నిప్పుడు. రెండుతరములకు మోక్షమీయ నేను గతిపైతిని. రమ్మ, ఇప్పుడే నీమృతి నాలకించి నీ బంధువు లేడ్వఁగలరు.

అభి : అయ్యో ! ఎవరుమీరు ? అంగరాజుగారా ! ఓహో ! మీరు రెండు తరముల మోక్షమునకు గతియైతి మనుకొనుచుంటిరా ! నే నేమనుకొనుచుంటినో వింటివా ? రెండవతరమువాఁడు మీ మోక్షమునకు గతియయ్యె ననుకొనుచుంటిని. దాని కేమిగాని-ఓ పౌరుషలజ్జాభిమానహీనుడా ! నా తండ్రిని చంపు దువని యాశపడి మీ రారాజు నిన్ను గంగిరెద్దునువలె పోషించుచుండెనే! ఇందాకటి యుద్ధమున నన్నుఁ జూచియే పారిపోయితివి. సిగ్గు లేకపోయెనా !

కర్ణ : ఛీ! డింభకా! అత్రికాంతమర్యాదుండవై వాగఁజొచ్చితివిగాదె! తల్లిదండ్రు లడవులబట్టగా మేనమామయింటఁ దిన్నతిండి నిన్నెంత చేసినదిరా ?

అభి : ఓహో హో ! ఏమిది ! నన్నుఁచెప్పునది సూతపుత్రుండగు కర్ణుడా ! ఛీ ! ఛీ ! అధమకులీనపుత్రకా ! గురివెందగింబ తన నలుపెఱుంగ దిన్నట్లు నీవటరా నన్ననఁదగినవాడవు. నేను మేనమామయింటఁ దినుచుంటినిగాని నీకు కురురా జేనాటి చుట్టము ? దొరికినదే చాలునని వానిమోచేతిగంజి మొదలంటనాకఁ జొచ్చితివి ?

(అనుబంధము 43)

ఉ. పున్నెపుకూటి కాసపడ ♦ పోరొనరింతు కిరీటిఁ ద్రుంతు నం
చెన్నియొ డంబులన్బలికి ♦ యీ కురునాధుని నాశ్రయించి నీ
పున్నతి పొట్టఁబోసికొను ♦ చుంటివిగా కులహీన్ ! యిప్పుడే
నిన్నఱకాలతాచి కడు ♦ నీచపు మృత్యువుఁ గల్గజేసెదన్.

కర్ణ : ఛీ ! వాచాటా ! న్యాయద నేతుంగని నీతో వాగ్వివాదమేలే!
రమ్ము రణమునకు.

అభి : ఇదిగో ! ఇద్దరిని జంపదలచి పైకెత్తిన కత్తి. ఇత నిన్ను
విడువదు. రమ్ము. నిన్ను నమ్ముకొని యీ రణమునకు దిగిన
రారాజున కెట్టి ప్రాయశ్చిత్తమగునో తెలియును.

(కర్ణాభిమన్యులు యుద్ధము చేయుదురు.)

(భిమన్యుడు కర్ణునినరుకబోవగా)

[తెరలో]

బాబూ ! వలదువలదు. కర్ణుని నటుకవలదు. పాంచాలినిజూచి నవ్విని
వీనిని చంపుదునని నీ తండ్రి ప్రతిన దాల్చినాడు.

(కర్ణుడు ప్రసానము.)

అభి : (ఆయుధముల వశలి) ఉస్ ఏమిచేయుదును ? పేరు గలవారి
నందఱను తండ్రులే పంచుకున్నచో నేనెవరిని జంపుదును ?

సుధ : (ప్రవేశించి) బాబూ ! బాబూ !! మహాపాయము వచ్చినది.
శత్రునితో బోరు యుద్ధిమిరునిపై బృహద్బలుండు గవసి
నాడు. మన ఘటోత్క-చుండును జనుచున్నవాడు. మనము
సయితమానంక కరుగకున్న పెదనాయనగారి కపాయము
రావచ్చును. వారికిగోడు గల్గినతరువాత నేమనుకొన్న నేమి
లాభము ?

అభి : ఆ ఏమి ? శలభప్రాయుండగు బృహద్బలుడే యుద్ధిమిర కోధా!
నలంబునంబడ సాహసించెనుగా ?—రే! బృహద్బలచండాలా!
నేను లేననియే యింతటిపనికి సాహసించితివా ? సుధరాత్రి
రథము ! రథము !

సుధ : జేవా ! ఇదే సిద్ధపఱచితిని.

అభి : రమ్ము. వేగమున నా వంకకుఁబోనిమ్ము.

సుధ : తమ యానతి.

శా. ఓరి! సోదర సర్వరాజ్యహరణో ♦ ద్యోగంబునన్ దుగ్ధున్
ప్రారంభం బొనరించు మిమ్ము నధియిం ♦ ప న్యచ్చే నిధిద్రుంజే
పారావారము దూరిన న్విషునఁ డీ ♦ పాపంపుడున్నీతి నే
పాంబోనడఁగించి, భారతికి మం ♦ భత్తిర్నిజేకూర్చునన్
(ఇద్దఱు ప్రస్తానము)

(దుర్యో-దుశ్శా-కర్ణ-సై-ద్రోణ-శకు ప్రసేషింతురు)

అందఱు ...

(అనుబంధము 47)

ద్రోణ: రారాజా ! ఈ బాలుఁడు మనకు నేడుకాలువయ్యెను. ఉపే
క్షించినకొలదియు మితిమీరిన మితిమీరిన సేనలఁగూల్పు
చున్నవాఁడు. మన ముగ్ధుల మేకమై సేన చిల్లు విడిచి, విర
ధుంజేసి చంపినఁగాని జయింపలేము. పద్మిన్యూహము
మాట భగవంతుఁడెఱుంగు, ధర్మమామాట నియ్యమె
ఱుంగు.

ఉ. మారునిలీల బాధుని కు ♦ మారుఁడు వేగమె తమ్ము ముగ్ధరం
బారసి దృంచి, వీరగుభు ♦ టానని నదీపుటల్లలతిగాఁ
బోరవధించు తానెదురు ♦ నోయి జయి పడువాఁడు తేఁడు మీ
రారసి మోసమర్థమున ♦ సై న నధిపగఁజూలు నీతనిన.

(ప్రస్తానము)

అందఱు—

(అనుబంధము 47.)

(సంజయుఁడు ప్రవేశము)

సంజ : (విచారముతో) ఆహాహా! ఎంత ఘోరమునకు నమకట్టిరి
కౌరవులు ! అసహాయశూరాగ్రేసరుఁడై యా అక్షోహిణుల
సైన్యమును హతిమార్చి మహాబాలవీరశిఖామణిని- భరత
ఖండమున కఖండయశంబుఁ గూర్చిన వీరజ్యోతిని, అధర్మ
ముగాఁ బదుగురు చేరి పిల్లు విఱచి రథంబుఁ బడగొట్టి, సార
ధినిగూల్చి చంపుచుండిరే ! -భీ-భీ-ముఖాముఖఁ బోరాడుటకు
సాహసములేక చాలుననుండి పదునాడేండ్ల బాలునిపైని

బల్లెములను విసరి చంపుచుండిరే ! కటకటా ! సమస్తము
 నెఱింగిన ధనురాచార్యుడు సయిత మెంత యధర్మమునకు
 పాలుబడుచున్నాడు. ఓరోరి కౌరవపశువులారా ! భరతవర్ష
 మునకెల్ల తలవంపుగా నీ యధర్మయుద్ధమొనరింప మీకేల
 సిగ్గుబేకపోయెను ? ఒక బాలుని బదుగు రధర్మముగాఁ జంపుట
 మానుషమని తోచెనా ? ఈవార్త పార్థుఁడువిన్న మీ తలలు
 చితుకఁగొట్టకపోవునను కొంటిరా ? పౌరుషమే యలంకార
 మగు భారతజాతికెల్ల తలవంపు ఘటించితిరిగాదా ! మీ
 తల్లులను వీరమాతలనుగాఁ జేయక వలవల నేడ్పించుచుంటిరా ?
 వీరున కొక్కటిమే చావనియెఱుంగరా ? పిఱికిపందలై
 యెన్నిమాదులు చావనెంచితిరి ? హా ! ఘోరము ! ఘోరము !
 అభిమన్యుని విల్లు ఖడ్గమును విఱిగినవి. మేలు-విజయనందనా !
 మేలు. సగముతెగి వ్రేలాడుచేత గదఁబూని వ్రేలున
 కొకనిఁజంపుచున్న నీ శౌర్యము మెచ్చఁదగియున్నది. హా !
 హా ! అభిమన్యుని స్థితి యెంత ఘోరముగానున్నది ? శరీర
 మంతయు నొక్కటేర క్తపుముద్దయై ముక్తికాంతాస్వయంవర
 మాచరించినసంతములాడిన పెండ్లికొడుకువలెనున్న వాఁడు.
 ధన్యవాదములు, వీరాభిమన్యా ! నీకు ధన్యవాదములు. సకల
 భారతవర్షమునకుఁ బ్రళయకాలపర్యంతము నీ నొక్కండవే
 వీరుఁడవు. నీకన్న వీరుఁడు భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలం
 బుల జనింపకుండును గాక ! జయ— వీరాభిమన్యకీ జయ.

ఉ. భారతమాత ! నీ కడుపు ♦ భారము పెంపఁగ బుట్టినార లీ
 క్రూరు యధర్మస్మృతిని ♦ ఘోర్మున నేడ్వఁగఁజేసి వీరుతా
 వారల కెల్ల నేఁడు తల ♦ వంపు ఘటించిరి వీరినింతతో
 మారణముం బొనర్చి యభి ♦ మన్యుని మాన్యుని నుద్ధరింపజే.

(ప్రసాదము)

(రక్త సిక్తాంగుడై ఆయాసమునఁ దూలుచు)

(అభిమన్యుఁడు ప్రవేశము)

అభి : ఓరోరీ కౌరవ పశువులాగా ! ద్విపాదపశువులాగా ! ఛీ ! పాదాబోతులారా ! విఠికిపండలారా ! కౌరవులన్న నేనూ యనుకొంటిని. మీరింతటి యూరులేనా ? మిమ్ములను జంపుటకేనా పితరు లంతంత ప్రతిజ్ఞలు పట్టి ? నేడువారి ప్రతిజ్ఞ నే మిమ్ము రక్షించెను. కానిచో మిమ్ములను ప్రేటునకు నేను తునకలు గావింపకుందునా ? (దూరమానఁ బలికించి) ఆ ! ఇంకను వెనుదిరిగి చూడక పరుగెత్తుచుంటిరా ! ఛీ ! ఛీ ! వీరధర్మమున కెంతటికళంకముఁ దెచ్చితిరి ? భగవదాజ్ఞానము పాదుబోతుల వలననేగదా నీ కళంకము గలుగుట——— ఇట్లుచి ననురాగము, మాతృభూమిపైఁ బ్రేమ, సగాభిమానమునందు బుట్టించిన నీచులను—దైవమా ! మా భగవదాజ్ఞాన కషాన్రునఁ బుట్టింపకుము—

(సుధగ్గుఁడు ప్రవేశము)

సుధ : బాబూ ! బాబూ !

అభి : ఏమిరా అది సుధర్మా ?

సుధ : బాబూ ! మీరింతవలకు డేనుముగా నుంటిగదా ! పోనిండు బాబూ ! నా కిదియేచాలును. ఈ పాపపుంగున్నలలో మీ దురవస్థఁ జూడకుండ నా ప్రాణములు వెల్లిపోయిన బాలును. పాపాత్ములు. పదుగు లేకమై మన రథమును విలుగఁగొట్టి యాశ్విములను జంపి, నన్ను నేలఁగూల్చి చచ్చితినిని తలంచి వెడలిపోయిరి. నేనంత మూర్ఖుడేరి నా ప్రాణములు పోకముందు మీతో మాటలాడవలయునని యధిక ప్రయాసమున దేకుచు వచ్చితిని, బాబూ ! ఇంక నా కాయువు తీరినది. నా యపరాధము లున్నచో క్షమింపుము.

అభి : సుధర్మా! సుధర్మా! ఇటుచూడు, నీచేతికిఁ గట్టుకట్టెదనుండుము. నీకు భయములేదు.

సుధ : బాబూ! యింకెక్కడికట్టు! ఇంకెక్కడి బ్రతుకు కడవలతోఁ గుమ్మరించునట్లు రక్తము గారిపోయినది. మిమ్ములఁ జూచు నాశచే నంతనాకు—అబ్బా! అబ్బా! బాబూ! జాగ్రత్త! తిరిగి కుక్కలు కఱచగలవు. రానుంతుయు నెత్తును పేరై నది. మీరు జాతిపడదలేమో! పాంతు కుమారులకు— బాబూ! తగిన పుత్రుండని — సుధద్రాదేవి మాట — బాబూ ఏదయో చెప్పవూటిని. నా తల పడుచున్నది. నీకిదే నమ స్కారము—బాబూ! శిష్యునికి నుండియు నీకు సేవకుడ నైన విశ్వాసము... హా! హా! అయోమయముగా నున్నది. బాబూ! సెలవు. కొనివులు ... జాగ్రత్త... తుంటరులు ... బాబూ! ... నారాయణ... నారాయణ (మరణించుచు)

అభి : సుధర్మా! సుధర్మా! అయినది, అయినది. ఆ రవంత గాలియు పోయినది. అధగమముగా మారాజ్య మాక్రమించిన దురాత్ముల నాశమునకై — తిగిగక్త ప్రాణములను సంపూర్ణ ముగా రణతలంబునకు భరిపోసిక సుధర్మనంటి దేశభక్తులనో తల్లీ! భరిమాతా! పేదపాలుగాఁ గనుము. ఆహా! నా కొఱకై పోరి ప్రాణములు భోవునప్పుడు సైతము నా కొరకై ప్రాణలాడి నా పాదములకడ ప్రాణములను విడచిన యీ స్వామి భక్తులకు రవంతి యగ్ని సంగ్రామైన చేయలేకుంటిగదా?

మ. పరిమానందమునన్ స్వరాజ్యమునకై ♦ ప్రాణము లర్పింప భీకర రక్తాంబుధి నోలలాడి తనుచేన్ ♦ గాయాలుగా నాదు పాదరజస్సుంబొలలాడి స్వర్గపురముం ♦ దార్కొన్న యీ వ్యక్తికై నరుణంబైనను దీప్తచేయితి న ♦ న్యాయంబుఁ గావించితికా, హా! హా! నా చేతిపట్టు జారిపోవుచున్నది. ఈ రక్త మెక్కడిదోకదా ఇది శత్రువులదో నాదో? ఎచ్చరిదైనను సంతోషమే కాని—

నాదైనచో మహాదృష్టవంతుండవై యుందునుగదా ! ఏమనిన—స్వరాజ్య రక్షణమునకై యెన్నడును తనరక్తబిందువుల నెన్నిటి నీభూమిపై నదలునో నా డనినెత్తిరము లీ భూమిపై గీర్తి శరీరము ధరించి బ్రతికియుండును. నా శరీరము సయితము బలహీనమగు చున్నట్లున్నది. ప్రాణములు పోకమున్నే కొరవులను రణమునకు బలియిచ్చుట మంచిదికదా ! అన్నట్లు వానిచేజిక్కకుండ నా పంపలు పోషిపోయిరారే ! కురుకులావమాన కారణభూతులారా ! మీరెంతయు దేని నాశించి పాణిపోవుచుండిరి ? శరీరమునా ? ఇది పగ్గి మన్ను, ప్రాణమునా ? అది నట్టిగాలి. ఇవే శాశ్వతము అని మీరు తలంచితిరా ?— శాశ్వతమైనది గీర్తి—మీ పాగుబోతు గుణముతో— నాగీర్తి నశించుచునే యున్నది, కాదామీ ! నా మాటలే మీచేవి కెక్కుటలేదా ! సరి కానిది. నా శరంబులనుండి మీరెంతసేపు దప్పించుకొని పారిపోయెదరు ? నేడు భారతయుద్ధమే పరిబూర్తిగానున్నదని యెఱుంగరా ! (పడిలేచి) ఆ ఏమిది ? ఈ శవములు నాకొలికి దగులుచున్నవి అయినను బోలిపోవుచున్నాయి. శవములు నీవని మరణించిన నీ శవములే యుత్తమబీవములు. ఆహా ! నాకేమియుగనబడుట లేదు. ఈ రక్తపు ముడుగులతో గాలినడకనే పోవలయునా ? నారథ మేద ? సుధక్కు డిడి ! ఆ—ఆవునుగదా ! ఆ తులువలు నా రథము నిలుగఁగొట్టి సుధక్కుని జంపిరి గాదా— పోనిమ్మ... రథముతో నీని మీ ? ఇందువలన గౌరవు లభింపజేయుటకు భారతచరిత్రమున శాశ్వతముగాలిఖంపబడును. ఈగద చేతిలో నున్నంతవరకును భయములేదు. ఎడమచేయి యేమియు పనిచేయుటలేదు. ఆ వచ్చునదెవ్వరు ? ఓహో ! ఏడు దుశ్శాసనునికొడుకు. రానిమ్మ. నాకు పోరా

మట కీనుజోమగా నుండును- కాని-వీని కిదేమివెట్టి! పెద్దవారు పరుగెత్తుచుండ వీణా జయించుచుండు ?

(దుశ్శాసనుని ప్రవేశము) (అనుబంధము 44)

అభి : ఓరీ దుశ్శాసనీ ! నీవా? గమ్య రమ్ము. నీ తండ్రిలు పారు బోతులైనను నీవైనను వగళగౌరవమును నిలిపితివి.

దాశ్వాపరీ ! నేనునీతో వృథా వాదమునకై రాలేదు. సమరణం బిమ్ము,

అభి : సరేరమ్ము. నీకు సమరణంబు నిచ్చుటకే సిద్ధముగా నుంటిని. (అద్దమును గొంతసేపు గదలతోబోరి తుదకు ముప్పి యుద్ధ మొనర్చి ఇద్దరును సేలఁగూలుచున్నారు)

(ఆకాశమున)

బృందారక బృందముసారా ! అవధారు ! వీరజ్యోతి యగు నభిమన్య కుమారున కెదురుగో లొసంగవలయును, అసంఖ్యాకము లగు పుష్పమాలికలతో సిద్ధముగా నుండుండు. గరుడగంధ రాగ్నిగనలు కాహళింబులు మ్రోగింపుడు.

స్తంభ : (ప్ర) ఛీ-ఏమి యీ పాడు దేవతల యానందము. ఇంద్రుని మచుమఁడని వీరికి యభిమానము. కానిమ్ము. దాశ్వాసనాభి మన్యులొండులు పోరి కులినారు. అభిమన్యుని కింకను గొనపాణము లున్నటులున్నని దేవియెదుటఁ జేసినప్రతిసఁ జెల్లించుకొందును. దగ్గర కేగిన నేమిచేయునో - దూరమున నుండియే యీ బల్బేముతోఁ బాడిచెదను. (అట్లు చేయును)

అభి : రే! స్తంభన చండాలా! ఎంతపనిఁ జేసితివిరా! చచ్చితివి నిలువుము.

(అని లేచి పొడవఁబోగఁ గౌరవులు నలువంకలనుండి

ప్రవేశించి అభిమన్యుని సణచిపెట్టి చంపుచున్నారు)

తెరబద్దలయి భరతమాత ప్రత్యక్షము.

(సంజయుండు భరతమాత పాదములకడ నిలచి)

సంజ : తల్లీ ! భరతమాతా ! ఏమిది ? ఎంతఘోరము ! ఎంత దాసు
ణము ! దేశద్రోహు లగు కౌరవుల యభ్యుదయమును,
మహా వీరశిఖామణి యగుసభిమన్యు మరణమును—నీ కన్నుల
కొనందముగా నున్నవా తల్లీ !

భర : సంజయా ! విచారింపకుము ఈ వేత్తదోహలు శ్రీఘృణాలములో నలింతురు. హిందూదేశమునకు ధన్యపాపాలనము రాగలదు -- అభిమన్యు మరణమునకు నీవు చింతింపవలదు. ఈతడెన్ని రక్తబిందువులను నేలరాల్చెనో యందభిమన్యు ముందు జన్మించి నన్నుద్ధరింప నున్నాడు.

21. 22.

(మూనసాహాయ కాశీమురాగీ వలె)

ధన్య వీరాభిమన్య కుమారా - జైన్

మాన్య భారతవర్ష కుమారా! ||ధ||

పీఠ రక్తంబె ప్రేమాస్పదంబు చిగ్గిజును

ము భారతంబునం దిఉండు ॥ ౩ ॥

(వీశాంత సంకేతమగు యననిక పేర్కొని జూరును.)

ఇది చతుర్థాంశము

పంచమాంకము

పాండవ శిబిరము:—దుఃఖతులగు ధర్మ, భీమ, అర్జు,
కృష్ణ, ఘటో, సుభ, ద్రౌప, ఉత్తర, (ప్ర)

అందఱు— (అనుబంధము 48)

అర్జు : బావా ! సర్వజ్ఞుడవు— నీ వెటుంగనిది గలదా ? “ యుద్ధమున
నేదియో యలజడి కలిగినదయ్యా ” యని పలుక నేదియో
కారణము జెప్పి నిలిపితివి; కాని నా కొకింత చెప్పియుండిన
నా కుమారుని నేను జంపుకొందునటయ్యా ?

కృష్ణ : బావా ! ఎంత వెట్టివాడవు అభిమన్యుడు నీకొకటియు నా
కొకటియునా ? నీకు గుమారుడైన నాకల్లుడు గాడే ! తెలిసి
యుండిన నిన్ను నిలుపునంతటి క్రూరుడనా ?

అర్జు : సరి— దానిని పోనిమ్ము. ఘటోత్కచా ! బాబు విక్రమ కథన
మును తరువాయి వినఁగోరు చున్నాను.

ఘటో : ఔను. కొంతవరకు విని తరువాత విచారమున మునింగితిరి.

అర్జు ! అవు నవును. తరువాత నేమైనది.

ఘటో : తరువాత నేమున్నది ? అనే కాక్షౌహిణీ సంకులమగు సైన్యము
నొక్కచేతితోఁ జంపి, తమ్ముడు తుదకుదాశ్వాసనునితోఁగలసి
మెలసి పోగాడి వీరస్వర్గము జేరెను.

అందఱు: హా ! లోకై నధనుర్ధరా ! హా ! జగ దేకవీర ! (ఆక్రందింతురు.)

అర్జు : హా ! కుమారా ! నిజప్రతాపవిజిత శివకుమారా ! పెద్దవాఁ
డవై నీవేమో నన్నుద్ధరింతు వనుకొంటిఁ గాని నా కింతలోఁ
గడుపునఁ జిచ్చు బెట్టి పోయెదవని తలంపనై తినిరా ! తనయా !

అ॥ శిరము లెగసినపుడు + సింహనాదములు వి

స్పృశినయపు డిదేమి + ప్రళయమన్న

మది నెఱింగినీదు ♦ మరణంబుఁ దెలుపకఁ

గొంతుకృష్ణుడింత ♦ కొంపఁదీసి

ధర్మ : హా ! భరతకులాధారా ! వీరాభిమన్యకుమారా !

నీ. శిశుపాల కంసాది ♦ విశితాశనులద్రుంచి

రాణఁజెందినవాడు ♦ మేనమామ

బకజరాసంధులఁ ♦ బరిమార్చినట్టిగం

భీర విగ్రహుఁడు నీ ♦ పెద్దతఁడి)

కాలకంధరుని సం ♦ గ్రామంబున నదిల్చి

గణుతిఁగాంచినవాడు ♦ కంఠంబునఁడి)

వదేకిరీట సం ♦ దీప్త పాదశః ౧౦ డు

దారమా ననుఁడు పి ♦ తామసియుండు

ద్రోణముఖవీరకోటిని ♦ దురముననుఁబ

కంపితులఁ జేసినట్టి భీ ♦ కరుణ వీవు

పాపులకుఁజిక్కిలేతఁడ్రీ! ♦ భయనసింహ

శాబ మురులఁ దగుల్కొనిఁ ♦ సమసింహు

ఇందఱి ప్రాణములలోని ప్రాణమైనై, స్వచ్ఛందప్రతాప

శాలివై, దురంత రణంబున ద్రోణాదులపన్నుఁ జూచిన

శూరుండవై, నాతఁడ్రీ! దిక్కులేక సంగ్రామమునఁగూఁగితివా?

కృష్ణ : పెద్దబావగారు ! మీరు ప్రాజ్ఞులు. దుఃఖంపఁగూడదు.

ధర్మ : అయ్యయ్యో ! నా ప్రాజ్ఞత యంతయు ధర్మలోభమున విని

యోగపడి యింత ముష్కనకుఁ గారణమయ్యె. చేఁ జిక్కిన

దుర్యోధనాదులను బాబు చంపుచుండఁ బ్రతిజ్ఞల జ్ఞప్తికిఁ

దెప్పించి చావనున్న శత్రువుల కాయువుల బోయించితిని.

అర్జు : హా ! మా ప్రతిజ్ఞలు శత్రుజీవములకు మారు పుత్రుజీవము

లను వారించెనా ! హా ! హా !

ద్రౌప : అమ్మాయీ ! సుభద్రా ! చూడు. ఉత్తర మఱలఁ గన్నులు

విచ్చుచున్నది. తిరిగి శోష వాడమునేమో !

ఉత్త- (అనుబంధము 50) (దుఃఖించుచుండును)

చ. అరిగితిరే! మము నివ్వడచి ♦ హా! జగదేక పవిత్రశీల! మీ
సురుచిరమంగళాంగమును ♦ జూడగఁ గన్నులు మండి దైవమా!
సురపురిఁజేర్చినే మిము వ ♦ సుంధరనాగతి నేమిసెప్పి మీ
రరిగితి రింకది క్కుదర ♦ మందలి పిండమ ప్రాణనాయకా !

ద్రౌప: చెల్లెలా ! సుభద్రా ! ఉత్తరమారార్చుము. అతిమాత్రముగ
నాబాలికగుండె బగిలిన గర్భస్థమగు పిండమున కేమి కీడు
వాటిల్లునో ? .

ఉత్త : అత్తా ! నాకింకెక్కడ యూరట ? ఇంకెక్కడి బ్రతుకు ? ఎవరి
కొఱకు బ్రతుకవలయు ? మాంగల్యము మాసిపోయిన తరు
వాత నేయ బ్రతికినను, చచ్చినను నొక్కటే !

అందరు:హరి హరీ- హరి హరీ !!

సుభ : అమ్మా ! దుఃఖింపకుము. మనకందఱకును నీ కడుపులోనున్న
చిరాయుపిండమే దిక్కు.

అర్జు : హా ! ఎక్కడియాశ ? చేయియెత్తుకుమారుఁ డింతయక్కఱకు
వచ్చెను ! ఇంక నీ చిరాయు పిండము దిక్కగునట.

ద్రౌప: ఎంతమూఢతయో యీ సుభద్రకు ? వలదు వలదనుచుండ
కుమారు నంపి యింత తెచ్చినది. ఎంత వీరమాతయయిన
గాయముచేఁ గదల జేనివానిని, బూర్ణముగా పద్మవ్యూహమును
ఛేదించు టెరుఁగనివానిని, రణరంగమున కంపుదురా ?

భర్మ : దేవీ ! ఒక్క సుభద్రయే కాదు. ఇందునేనును సమానముగనే
ద్రోహ మొడిగట్టికొంటిని, హా ! అభిమన్య ! అభిమన్య !

కృష్ణ: బావగారూ ! అరిని కాయుర్దామము లేనప్పుడెవ్వరు రక్షిం
చినమాత్రము బ్రతుకును ? ఒకని మృతికి మనము కారణ
మనుకొనుటకన్న వెఱ్ఱిలేదు.

అర్జు : అయినను సర్వధర్మవేత్తలయిన యుధిష్ఠిర మహారాజుగారి
కీమాత్రము-తెలియకపోయెనా ? పూర్వాభేదనమును పూర్ణ

ముగా నెలుంగని వానిని పంపుదురా ? హా ! నీరాభిమన్య కుమారా !!

భీము : అందులకుఁ బాపాత్ముండవగు నేనుసిద్ధపడితి నోను నాయనా !
 “ కుమారుఁడు ఛోదించిన మాత్రముచాలును, మీము నెనుక నుండి రక్షింతు ” మని పలికితిమిగాని, న్యూహముఁబంబుననే సైంధవుఁడడుపడుటచే నింతదుస్థితికి పోతున్నయ్యను.

అర్జు : హా ! హా ! నా కుమారుని చావున కిందలుకొని కులుగావలసి వచ్చెనే ? పదునాఁతేగడ్డబాలుఁడే ? ఒక కత్తి పోతునకుఁ బాలుఁడే ? ఆహా ! కాలమహిమ ! ఊరకుక్క-ముగ్రాహముకాలు గఱచినట్లు పిరికిపందయగు సైంధవునకెక్కడిని దుమము ? హాహా ! కుమారవీరా ? వీరాభిమన్యకుమార ! సంగ్రామమున దిక్కులేక పడియుండి నన్నను, మామను నెంతగాఁ బిలిచితివో ? (ఆలోచించి) ఛీ ! ఛీ ! ఏమని పలికితివి ? ఆహా కుమారుఁడు, వీరాభిమన్య కుమారుఁడు సంగ్రామమునఁ బ్రవేశించి యుకరి సహాయముఁ గోరునంతటి నీచతకుఁ బోల్చుచునే ! కృష్ణ ! కృష్ణ ! గీతలుపఁదేశించి నన్ను యుద్ధమునలొని, నా కుమారుని జంపితి వటయ్యా ! బావవైయుండి నీవునాకు చేసెడియుపకార మిదియేనా ?

సుభ : చిన్నన్నయ్యా ! చిన్ననాఁటినుండియు భద్రజనులు శాయలు గాయ నెత్తుకొని తిరిగితివే ? ఆ నీ మేనల్లుఁడడిగియ్యా ?

కృష్ణ : సోదరీ ! నీవు దుఃఖింపఁగూడదు. ఇట్టికుమారునకుఁ దల్లివై నందులకు గర్వింపవలెను.

గీ. ఒంటి నఱ్ఱోలులంగూల్చు + మక్క-లీని
 ధీరమతులడలిన జగ + దేశవీరుఁ
 గన్నతల్లివి, వానికై + గర్వమందఁ
 బోలునేకాని దుఃఖింప + పోలడమ్మ

ఉత్త : హా ! ప్రాణేశ్వరా ! హా ప్రాణేశ్వరా !!

నీ॥ కరములు గంపింపఁ ♦ జిటుత చెమ్మటబొట్లుఁ
 గలఘాలమునఁ దిల ♦ కంబుఁదీర్చి
 కవచంబు నెమ్మేన ♦ సవరించి, శిడము నం
 బులను చాపంబును ♦ బొండుపఱచి
 సెలవా యటంచు నూ ♦ చించు జాలినినించు
 ప్రణయేక్షణంబులఁ ♦ గొఱఁజూచి
 విడలేక కన్నుల ♦ వెంటనీరునునించి
 కౌగిలింతల నల్ప ♦ కాలమణఁగి
 మగల నెపుడో యంచు ♦ మనసార సీపాద
 రజము తలనునాల్చి ♦ ప్రక్కనిలువఁ
 గలత దీర్చినన్ను ♦ నిలువెల్లఁ జూచితి
 వదియె దుదివిలాస ♦ మయ్యె మనకు.

[దాప: సుభద్రా! నీవే యేడ్చి పసిదానిని గుండె పగిలినపకుము.
 ఉత్తరా! ఊరకుండుము. పోయినవారికొఱ కేడ్చినచో వారి
 కుత్తమగతులు కలుగవు.

ఉత్త: ఆయనకు మాత్రమే యుత్తమగతి కలిగి నాకీ దుర్గతియేల?
 అత్తా! నేనును ఆయనతోడనే యేగి సద్గతి నందుదును.
 చిఠిఁబేర్పింపుడు.

అందఱు: నారాయణ—నారాయణ—

అష్ట: అకటకటా! ఎంత సౌందర్యశాలి, ఎంత పరాక్రమశాలి, ఎంత
 సద్గుణశాలి, ఎంత పితృవాక్యపరిపాలనవినియధురీణుడు,
 నేలపాలైపోయెనయ్యా! భీభత్సమైన సంగ్రామమున నాల్గు
 వంకల రాకాసులుమూగ దిక్కులేక కరఁడుగట్టి నెత్తుటితో
 నా కుమారుఁ డెట్లుపడి యుండెనో గదా! హా! వీరాభిమన్య!

(తెరలో)

దేవా! యుధిష్ఠిరమహారాజా! వీరాభిమన్య కుమారుని కగ్ని సం
 స్కార పదార్థములను నేకరించి నకుల సహదేవులింక మీరు
 రావచ్చునని తెలుపుచున్నారు.

ధర్మ : దేవీ ! ఉత్తరా సుభద్రలను లోనికి గొంపోమ్ము మేమింక బాబు స్మశానమున కరిగెదము.

అందఱు: హరి! హరి! హరి! హరి!

ద్రౌప: అమ్మా ! ఉత్తరా లెమ్ముపోవుదము లెమ్ము.

ఉత్త : అయ్యయ్యా ! నేనింక నెక్కడకు రానలయును ? ఉత్తను పతివ్రతకు వాధునితోడిదే లోకముకాదా ! నన్ను నానాధుని నుండి వేరుపరచి మీరెక్కడకు లాగుకొని పోయెదరు ? అత్తా ! నీవైనను జెప్పవమ్మా ! హా ప్రాణేశ్వరా ! ప్రాణేశ్వరా !
(మూర్ఛిల్లును)

ద్రౌప: సుభద్రా ! ఉత్తర మూర్ఛిల్లినది రావే ! పట్టుకొమ్ము. లోకములకు దీసికొని పోవుదము (ఇద్దఱును తీసికొనిపోవుదును)

అర్జు : హా ! ఏనాడో చేసిన పాపఫలము గాక యిదియేమి ? కన్న తండ్రి, పెద్దవాడు, మొరడునలె బ్రతికియుండి, నదిగిరి కుమారుడు సర్వలక్షణ లక్ష్మితాకాదుండు, గర్భిణీయగు భార్యవెనుకఁగలవాడు చచ్చులేమి ? ఇది ధర్మమేది ? అధర్మమేమి ? భగవంతుడేడి హా ! హా ! సంచాగులనుధ్యమున ప్రేగవచ్చును. సప్తసముద్రముల నడుమ నొకసహాయుడైన లేకుండ, తలముక్కులగుచున్నను చలింపకుండవచ్చును. దైవమా ? ఈ దుర్భర గర్భశోకమును శత్రువులకైనఁగల్గింప వలదు. (అనుబంధము 51)

గీ. కమలయుగళము మీఱిన + కన్నుదోయి
నెలదు గేరేడు ముద్దారు + నెమ్మిగంబు
పద్మములు చంద్రుడున్నంత + నటకుమాకు
మఱివువచ్చునె వీరాభి + మన్య పుత్ర !

ధర్మ : తమ్ముడా ! అతిమాత్రంబుగ విషాదంబున మునుంగవలదు. ఘటోత్కచా ! తమ్మునీ కళేబరము దగ్గరకు చారిఁజూపుము నాయనా !

ఘటో: పితిగులారా! ఇటు—ఇటు

కృష్ణ: అరునా! దారిజూచుకొని నడువుము. మార్గమెల్ల పీన్లల
మయచూగా నున్నది.

గీ. కదనమందు స్వరాజ్య ర + క్షణముకొరకు
రక్తపుంబాటు, బాటబాట + రాల్చినట్టి
దేశభక్తుల కేత్రోవ + వాసిగాంచు
నదియె మన యభిమన్యున + కయ్యెదారి

(అదఱును నడతును— తెర లేవగా శవములు కనబడును)

ఘటో: మీరందఱును యీ వంశముండి తోలగిరావలెను. ఈ
ప్రక్కనున్న శవము లింకను బాణములతోఁగొట్టుకొనుచున్నవి.
అదిగాక యీ వంశమునిచే జంపఁ బడిన వారి నెత్తురు
చేత పెద్దమడుగు లేర్పడినవి.

అర్జు : హా! హా! ఎంత! పశ్చాత్తాపము జూపి పోయితివి నాయనా!
హరిసారథ్యుగా లేడు. దేవదత్తములగు దివ్యాస్త్రములూ!
లేవు. వయస్సా! పెదనాటేనులు వెనుక దక్షిణయైనలేక—
ఒంటరిగాడనై—శత్రువులు విల్లుచిఱచి, విరధుం జేసినను
వారికి సింహస్వస్థమై పోయితివి. నీవంటికుమారుఁడు మంద
భాగ్యుండనైన నా కేలదక్కును?

కృష్ణ: బావా! ధైర్యము దెచ్చుకొమ్ము.

అర్జు : బావా! ధైర్యముగాక—నాకింక దుఃఖమేమున్నది?

ఘటో: అదిగో తమ్ముని కళేబరము.

(తెర లేవగా అభిమన్యుని శరీరము కనబడును)

అర్జు : (అత్రముతోఁ గాగలించుకొని) హా! కుమారా!

(అనుబంధము ౭2)

నాయనా! పరిపూర్ణచంద్రశోభాయమాన మగు నీ సుందరపదనార
విందము పిశాచరాక్షస జంబూక సంతతుల కాహారమైపోవ
లసి వచ్చెనా? తండ్రీ! నాయంతవాడవై నాకుల ముద్దరింతు

వనుకొంటినిగాని తనయా ! నన్ను దిక్కుమాలిన పక్షినిజేసి
 వీరస్వర్గమునకుఁబోయితివా? భరతవంశము నింతటితో మూల
 విచ్ఛేదముఁజేసిపోఁ దగునాతండ్రి ! హంసతూలికాతటాంతర
 మును- నుత్తరాంకపాలిని శయనించునీకు - నాతండ్రి ! ఈ
 రక్త భీకరప్రదేశమే పూలపానుపయ్యెనా ? వందిమాగధులు
 ప్రాతఃసంధ్యలు నీ నామములం గీర్తింప మేలుకొనవలసిన
 వాడవు. నీ కీడంబూకారాభిలములే మేలుకొలుపులయ్యెనా ?
 ఉత్తరను బెండ్లాడి శరీరమున నిండువసంతముం బూసికొని
 యొక సంవత్సరమైనఁ గాలేదే ? నీకిప్పుడే యీ వీరవసంతముపై
 భ్రాంతి వొడమెనా తండ్రి ! కృష్ణా ! చూచితివా ! నీ మేన
 ల్లుని ? హా ! హా ! దుర్బరము దుర్బరము. ఇంక నాకీ యుద్ధ
 ముతోఁ బనియేమి ? ఈ రాజ్యముతోఁ బనియేమి ? ఈ విరోధ
 ముతోఁ బనియేమి ? నాకన్న నధికప్రతాపశాలియగు కుమా
 రుడే ? అట్టి కుమారునిఁ జంపుకొని మొండినై బ్రతికియుంటి
 హా. కుమారా !-హా ! కుమారా !

నీ! అగరు సంపెగనూనె ♦ లెగరాచి దువ్విన

ముంగురులా యివ్వి ♦ ముద్దుకల్లు !

నిండు పున్నమనాటి ♦ నెలగేరు మాద్దుమో

మా ! యిది మారిస ♦ మాన రూప !

చుఱుకున రిపులపై ♦ శరము తేసిన మృదా

లాంగుళులా యివి ♦ మంగళాంగ !

హాయిగానాశ్రమ ♦ వాయుమాద్దుల నిచ్చు

చెక్కి-భులా యివి ♦ చిన్నతండ్రి !

అకట యిచ్చట నీదు ♦ సుకుమారదేహంబు

భూరిరక్తమునను ♦ బోల్పరాక-

దొరలుచుండఁగనియు ♦ దునియలుగాడెట్టి

కఠిన మానసంబా ♦ కన్నతండ్రి !

అందఱుః హా ! అభిమన్యకుమార ! రూపజితకుమారా !

ఘటో : ఉండండి—ఉండండి. బాబూ పెదవులు కదలుచున్నవి.

అర్జు : ఆ ! ఆ ! యేమి నా చింతండి శరీరమున ప్రాణములున్నవా !
నా కంతటిభాగ్యమా !

ధర్మ : ఓ దేవతలారా ! మీ రెవరైనఁజల్లగాజూడరా !

ఘటో : మీ రల్లరిఁజేయవలదు తమ్ముడు మాటలాడుచున్నాఁడు.

అభి : (కన్నులు దెఱచి కొనయూపిరితో) సైంధవుఁడు సైంధవుఁడు
(ప్రాణములు వదలును)

అర్జు : ఆ ! ఆ ! నాయనా ! నాయనా ! ప్రాణములను వదలుచుం
టివా ! ఇటుఁ జూడుము ! తగ్గడి ! నీ ప్రాణములను గాపాడ
లేని వ్యర్థుఁడను. నీ తండ్రిని అర్జునుఁడను. హా—హా—ఇంకె
క్కడి కుమారుఁడు ఇంకెక్కడి యాశ. యేదియో విషయ
మును గడుపులో నుంచుకొని నా చిన్నబాబు నా చెవినివేయు
టకై కొన ప్రాణముతో నుండెను హా ! వీరాభిమన్య !

ఘటో : (స్మృతి నభినయించి) ఆ ! చెప్పట మఱచితిని. రే ! దురాత్మా !
ఎంత యపచార మొనరించితివిరా ! బాబు ప్రాణములు
నీ పట్లనెంత తల్లడిల్లుచున్నవిరా సైంధవహతకా !—

ధర్మ : నాయనా ! అది యేమి ?

ఘటో : విల్లు విఱిగి విరధుఁడై— చాశ్వాసనునితో, బోరి నేలబడిన
బాబును సైంధవ చండాలుఁడు చాటునుండి బల్లముతో
బాడిచెను.

అందఱుః హా ! ఘోరము ఘోరము !

భీము : ఛీ ! ఛీ ! దైవమా ! నీకుఁ గన్నులుకాలిపోయెనా ? బ్రతికియుం
టివా ? చచ్చితివా ? దారిదప్పిన హర్యక్షశోరము వేట
గాండ్ర వలలంజిక్క— దాని నూరకుక్కచే గఱపించి చంపితివా ?
హా ! హా !

అర్జు : (ముందుకువచ్చి) ఘటోత్కచా! ఘటోత్కచా! నాగాండి
వము-నాగాండివము-ఎక్కడ?

ధర్మ : కృష్ణా! తమ్మునకు మతి స్థిరము లేకున్నది. పట్టుకోవయ్య!
కృష్ణ : బావా! బావా! కుమారునకు దహన సంస్కారము జేయు
వలసిన యీ సమయమున గాండివమెందులకు? ఒంటిరిగా నీ
ప్రయాణ మెక్కడికి?

అర్జు : (ఆవేశముతో విడిపించుకొని) నన్ను వదలుము.

కృష్ణ : బావా! బావా! నామాట వినుము. ఎన్నడికి?

అర్జు : ఎక్కడికా? కౌరవసైన్య మధ్యమునకు-

కృష్ణ : ఎందులకు?

అర్జు : ఏమీ! ఎందులకా! మహాయుద్ధమున ననేకవేల సైనికులు,
జంపి, చేయి తెగి, రక్తమున మునింగి, నిస్సహాయుడై శౌర్యమే
ప్రధానముగాఁ గొట్టుకొను పసేవానిని, గుక్కవలె జూలు
నుండి కుంతమునఁ బూడచిన యీ సైన్యంధవ చండాలుని వేయి
ముక్కలుగాఁ జెగ నఱుకుటకు—

కృష్ణ : ఆ! ఆ! నలదుసుమా! ఇప్పుడు నలదు. నామాట విను.

అర్జు : కృష్ణా! నీమాటలింక వినను! విన్నందువలననే చెట్టంత కొడుకుని
జంపుకొని యేడ్చుచుంటివి.

కృష్ణ : హరిహరీ! నేనేమిచేసితిని?

అర్జు : ఇంకయేమి చేయవలయును? యుద్ధమునుండి యనేక వేలగిరంజు
తెగిరివచ్చి పాదములకడఁ బడుచుండ నింతభయోరయుద్ధ మెనరి
దనీ ప్రశ్నింప ద్రోణునిదని గాంకితివి గాని ఎఱిగి యుండియు
నా కుమారుఁడు పద్మవ్రాహమం జొచ్చెనని తెలుప వైతివి
గదా?

ధర్మ : అయ్యయ్యా! ఇదేమిచాపము? పూజ్యుడగుకృష్ణుఁ డంత
కపటము వహించువాడా?

అర్జు : ఘటోత్కచా ! గాండివ మెక్కడ ? పోనిమ్ము నీకు శ్రమయేల నేనే తెచ్చుకొందును. (పోబోవును)

కృష్ణు : బావగారు ! బావగారు ! నీ తమ్ముడు నామాట వినుటలేదు. మీరే రావలెను.

ధర్మ : (అడ్డముపోయి) నాయనా ! నాయనా ! ఇదేమి పాపమోయి తండ్రి నా మాటవినవా ? ఎన్నడును మీఱినవాడవు గావే ? ఇంచుక శాంతింపవోయి నాయనా

అర్జు : అబ్బా ! అన్నగారూ ! ఆ చండాలులకు మీరు బుద్ధిపూర్వకముగా నాయువు పోయుచున్నారా ! సరే తొందరలేదు. (తెరవంకజూచి) ఓహో ! కౌరవసేనా నాయకులారా, అభిమన్య కుమారవధామరణ బాలిశులారా ! ఈ వార్తను మీ దుర్యోధన మహారాజునకుఁ జెప్పుకొనుడు. సమస్త సురాసుర కాండములు రక్షింపవచ్చినసరే హరిహరి పద్మగర్భ లడ్డము వచ్చినసరే, ద్రోణుడు సహస్రముఖముల రక్షించినసరే. రేపుప్రాద్దుగ్గుంకులోపల నా కుమారుని జంపిన సైంధవాపసదు కంఠంబు నీ గాండివలక్ష్య ప్రహరంబుల నుత్తరించెద. ఇందులకు. దప్పితినేని మాతృ పితృ బ్రాతృగురుద్రోహి యెట్టిదుర్గతులనందునో నే నట్టి దుర్గతుల పాలగుదును. నా కుమారునినే వధించునంతటి పాపంబునకు లోనై ఘోరనరకబాధల ననుభవించెదను. మఱియు నట్లుసైంధవునిఁ జంపలేనైతి నేని యీ గాండివముతోడ మహాగ్నికీలలలోఁ బడి భస్మమై పోవుదును.

అందఱు:వీరధనుంజయ చంద్రకీ జయ్

అర్జు - గీ॥ ఎవ్వరడ్డుపడినఁ దురితు + నెల్లిసైంధ
వాపసదు తల చీకటి + పడకమున్న
నందులకుఁ దప్పితేని మ + హాగ్ని శిఖల
దగ్ధమయ్యెద గాండివో + త్తమముతోడ

ఉ. అంబుధు లింకుఁగాక! విల ♦ యాంతము వచ్చినవచ్చుఁగాక! నా
యంబుజగర్భశర్వులు స ♦ హాయమునత్తురు గాక! ఘోర యు
ద్ధంబున సింధురాజును ♦ వధం బొనరింతు శిలీముఖాన్ని నో
యంబుజనాభ! నాప్రతి న ♦ నందఱుమీరు వినుండువాండవుల
(అనుబంధము 53) (తెరవాలును)

దృశ్యము—౨

(సైంధవుడు, దుస్సల ప్రవేశము)

దుస్స: నా కుమారునిఁ జంపి నీభ ర నాకుఁబుత్రశోకము గూర్చినాఁడు
నీ కుమారుఁడు నా భర్తచేజంపించి పుత్రశోకముఁగూర్చెద
ననినాఁడు నేను సుభద్రతో నంటిని. చిరకాలాభీష్టము నేటికి
నెఱవేఱినందున మిమ్మింతగా మెచ్చుకొనుచుంటిని.

సైంధ: ఇదిగో! నీవు మెచ్చుకొనుచుంటివా? భభిభభీ! ప్రాణశ్వరీ!
నీకు నేఁడు నేటికి నా శౌర్యము తెలియవచ్చినది. పరిగాని నాకు
బాకీయున్న ముద్దులో!

దుస్స: ఒకటికాదు. పది యిచ్చెదను. మీరభిమన్యు నెట్లుచంపితిరో
చెప్పుడు.

సైంధ: హే, హే, హే, హే-ఇందఱు మగపురుషు లున్నారగాని—
ఎందులకు? వాండ్రను చిత్తుఁగితములనునలె తగులఁబెట్ట
వలెను. నీవు-ఇదిగో! దుస్సలా! నింటినా! నీవు హే హే
ఆడ స్త్రీవయినా, నా పౌరుషము, ఊగకుక్కలనలె పసికట్టితివి.

దుస్స: ఛీ! ఛీ! నీవునేఁడు నా పగతీర్చితివన్న యానందమున నూరకుం
టినిగాని, లేనిచో, నీవుత్రాగిన పాడునీళ్ళను గ్రక్కించి నోట
మానవపంచితముఁ బోయింపకుందునా? అభిమన్యు నెట్లుచంపితి
వని యడుగ నవకతవక ప్రస్తావనము చేసెదవా?

సైంధ: ఓహో! అట్లనా? ప్రాణేశ్వరీ! నా పరాక్రమమును నీకు
వినిపింపవలెనని, వచ్చుచుండఁగానే మా బావమరఁదులు కొం
చెము గొంతుతడిచేసినారు. హహహహ! ఇదిగో చూడు

మగపురుషునితోఁబాటు ఆడస్త్రీలకుఁ గూడా, యీ గొంతుతడి
యభ్యాస మైనచో; ఎంతమజా ? హహహా !

దుస్స : ఛీ! ఛీ! ఓట్టిపెట్టు. క్రమముగా ముదురుచున్నది.

సైంధ : కోపపడకు. కోపపడకు. ఇప్పుడిప్పుడే కైపు కనులలో
నుండి, తలపై కెక్కి జుట్టుపట్టుకున్నది, రవంతినిదానముగా
చెప్పమందువా ?

దుస్స : ఊ ! చెప్పము.

సైంధ : అబ్బ ! అంత విసుగెందుకు— త్రాగితినియేనా ? దుస్సలా ?
యిదిగో చూడు. తాగుడు మనకు జన్మముతో నచ్చిన అసహాయ
కరమైన సద్గుణము గాని—

దుస్స : తిరిగి త్రాగుమమాటయేనా ? ఓ కలిపురుష్కపథమతనూభవా?
ఏమియీలాజ్ఞాపీనత ? (అనుబంధము 54)

సైంధ : ఆ ! ఉండుండు ? నన్ను తిట్టుట కింత కవిత్వము కావలెనా ?
ఇంత నియమబద్ధముగాఁ దిట్టవలెనా ?

దుస్స : సరి. చెప్పెదవా ? నిన్నీమంచమునకుఁ గట్టిపెట్టి వెడలి
పోయిందా ?

సైంధ : చెప్పెదను— చెప్పెదను. ఉండుండు— దుస్సలా ఉండు. అప్పు
డభిమన్యుడు రథముపై నెక్కి— పద్మవ్యూహహలోఁ జోరఁ
గానే దారికి నే నడ్డుపడితిని. అప్పుడు బయట భీరూదులు,
లోపల అభిమన్యుడు కిచకిచ లాడిపోయిరి. హే, హే, హే,

దుస్స : మేలు మేలు. ఇది శత్రువులకుఁ గొంత పరాజయ హేతువు
కావచ్చును.

సైంధ : కొంత యని పలికెదవేమి? అంతయుఁ బరాజయ హేతువే ?
తరువాత భీమాదులేమో బింకముఁ జూపఁబోయినట్లు జ్ఞాప
కము— కాని నన్ను గెలువఁగలిగిరా? నేనే గెలిచి వారిని కం
గారుఁజేసి కాందిశీకులంజేసితిని, అభిమన్యుని ఛాకకు నీయన్న
లందఱును పారిపోయిరి. కష్టము గాబారుపడెను, అశ్వతామ

హాడలిపోయెను. దోబుడు తోకముడుచుకొనెను.

దుస్స: తుదకు మీ రా బాలవీరు నెట్లు చంపగలిగితిరి?

సైంధ: ఏమున్నది? మన వారందఱును పారిపోయిరి. ఆ బాలుడే జయించునట్లు కనబడెను. వాడు భేదించిన పద్మప్రభావ మంతయుఁ జికాకయిపోయినది అప్పుడు సంగ్రామసింహుడను నేను బయలుదేరి యొక బల్లెముదీసికొని—అహోహా. ఇప్పుడు నా చేతిలో నొక బల్లెమున్నచో నప్పు డెట్లు త్రిప్పితి నో యట్టిప్పుడు త్రిప్పి చూపియుందునుగదా?

దుస్స: అక్కఱలేదు. అక్కఱలేదు. ఇప్పుడు కుండలబొ గుల్లిములు తోలనక్కఱలేదు. ఇది యెంతనిజమో!

సైంధ: ఆఁ, ఆఁ, నిజమా? ఇందొక్కమాటయైన నబద్ధమున్న నేను చచ్చినంతయొట్టు.

దుస్స: బాగు. శుభసూచకముగానున్నది. తరువాత కథ కానిముక్త.

సైంధ: ఇంక కథయేమున్నది? వాడు కథావశేషుడే అయిపోయినాడు. ఇదిగో! దుస్సలా! ఆ బల్లెము తిసికొని అభిమన్యు నెన్ని పోటులఁ బొడిచి చంపితి నో లెక్కలేదు.

దుస్స: ఆహా! కర్ణానందమయ్యెను. ఇప్పుడు వాడు పూర్ణముగఁ జచ్చినట్లే గదా?

సైంధ: ఓ చావకేమి? ఈ సైంధవ వరప్రసాద వీరశిఖామణిగారి బల్లెపు పోటున కా పిల్లవాడింకను బ్రదికియుండునా? చచ్చి పోయినాడు. క్రరయిపోయినాడు మన్నయి పోయినాడు. హే, హే, హే, హే, హే.

దుస్స: కౌరవశ్యాలకుండవగుట కిప్పు డద్భుండనైతివి.

(అనుబంధము 5గ)

సైంధ: హే, హే, హే. నాముద్దులో మఱి.

దుస్స: ఉండండి ఎవరోవచ్చుచున్నారు.

సైంధ: ఎవరును లేరు సమయాసమయ విచారము లేకుండ వచ్చు పానకములోని పుడకలను వెడలఁగొట్టు. రాసీయకు.

(తెరలో)

అమ్మా ! గూఢవార్తాహారిని. అత్యవసరవార్త యొకటి గలిగి వచ్చితి. మన్నింపవలయును.

సైంధ: అత్యవసరము లేదు—అల్పావసరము లేదు. పో—పో.

దుస్స: తప్పతప్ప. గూఢచారుల నట్లు నిరాకరింపఁగూడదు. ఓరీ ! ఇటురమ్ము.

సేవ : (ప్రవేశించి) దేవా ! దేవీ ! నమస్కారములు.

సైంధ: సీమాట యేదో రెండక్షరములలోఁ జెప్పిపోకపోతివా బుర్ర బ్రద్దలుకొట్టెదను.

దుస్స: (సైంధవునిజూచి) ఏటికీ వదరుఁబోతుతలము ? (సేవకునిజూచి) ఓరీ ! నీవువచ్చిన పనియేమి ? సావకాశముగాఁ జెప్ప.

సేవ : దేవా ! కురుయోధులు చంపఁగాఁ గొనప్రాణముతో నున్న యభిమన్యుని తమరు—

సైంధ: చాలు. చాలు. నీవు చెప్పవచ్చినది నాకుఁ దెలియును. పోపో.

దుస్స: ఏమీ ! అభిమన్యుని నెవ్వరు చంపిరి ?

సైంధ: ఓరీ ! తులువా ! నీ విచ్చటనుండి కదలమన్న కదలవేమిరా ? ఇక్కడనుండి లేచిపో. ఊఁ లేవవేమి ?

దుస్స: ఓరీ ! అభిమన్యుని నెవ్వరు చంపిరి ?

సైంధ: ఓరీ ! అవిధేయుఁడా ! రణభేరీ మ్రోగినది. వినబడలేదా ? వెడలి పొమ్ము, మాకిప్పుడు గూఢవార్త తెలింగింప నక్కఱలేదు. పొమ్ము. పోవేని గొంతుకఁ గోసెదను.

దుస్స: ఓ సైంధవ వీరశిఖామణీ ! తొందర పడకు. అల్పసేవకునిపై నధికార మేమి చూపెదవు ? నీ దండములు బయలు పడు చున్నవి ! నోరు కట్టుకొనుము. గూఢచారీ ! చెప్పవచ్చినది పూర్తికానిమ్ము.

సేవ : అమ్మా! ప్రభువుగారు—

దుస్స : ఛీ! ఛీ! ఇంకనీపిటికి పందను ప్రభువుగా రనుచున్నావా?
అభిమన్య నెవ్వరు చంపిరో చెప్ప.

సేవ : దేవీ! విల్లునిరిచి విరధుంజేసి మన యతిరధు లాతనిఁ జంపి
వేసిరి కొనప్రాణములతో నుండఁగనో ప్రాణముపోయినతరు
వాతనో జయ దధరాజుగారు బల్లెముతో నాబాలుని పొడచి
రని పార్థుఁడువిని త్రోకఁద్రొక్కిన త్రాచునటి మండిపడి
ప్రాద్దు గ్రుంకకుండ ప్రభువుగారిని చంపెననియుఁ జరిగెన
లేకున్న గాండీపముతో నగ్నిలోఁ బడెదననియుఁ బ్రతినఁదాల్చి
నాఁడట

సైంధ : హేహేహే--వట్టిది వట్టిది. ప్రాణశ్రవరీ? నీడుత్రాగినచ్చి
యబద్ధములు చెప్పచున్నాడు.

దుస్స : ఛీ! ఛీ! ప్రేలకుము. త్రాగినది నీవా -నాఁడా? గూఢచారీ!
ఈ వార్తను మా పెద్దన్నయ్య కెరిగించి యిందుఁగొనిరమ్ము

సేవ : భాగ్యము. (ప్రస్థానము.)

దుస్స— (అనుబంధము 50)

ఛీ! ఛీ! లజ్జాదేవి నిన్నెంత స్వీచ్ఛగా విడిచినది. ఓ త్రాగుబోతా? సంగ్రామసింహుఁడనని డాబులు ప్రేలితిని. ఇప్పుడు గ్రామ సింహుఁడనయితివేమి? విల్లునిరిగి విరధుఁడైన కాలుని. ప్రాణానశిష్టుని చాటుననుండి బల్లెముతోఁ బొడిచితివా? ఆహాహా! నీ ప్రతాపము. ఆ పార్థుఁడు సన్ను నిత్యము నొక ముక్కగాఁ గోసి యుప్పులో నూగవైచి యొకసంవత్సరమునకు బ్రాణముఁ దీసినను పాపమున్నదా?

సైంధ : దేవీ? ఆగ్రహింపకుము. చావు బ్రతుకులపై నున్నవాని నింక సాధించుటేమి? జరిగినదేమో జరిగినది. నేను నీతో నవృతములు చెప్పలేను. త్రాగినను తెలివిగనే మాటలాడితిని. నేను జంపుట నిజము వాడు జచ్చుట నిజము. ఇంకనన్న

పోనిమ్ము. ఆలస్యమైన నాపాడు పార్థుండు అడవిపందివెంటఁ బడ్డ కిరాతకునివలె నావెంటఁ బడకపోడు.

దుస్స : ఇప్పుడు నీవుపోవుటెక్కడికీ ?

సైం : అయ్యో ! ఎక్కడికిని యింకను నన్నాలసింపఁ జేయుచున్నావు. నన్ను నిరోధింపకుము. ప్రొద్దుగ్రుంకులోపల నర్జునుడునన్ను జంపకపోడు. ఈ పాడుగుడ్డలు విడచి నాటకములో గడ్డము, కాషాయవస్త్రములఁ దగిలించుకొని జైపరమేశ్వరా ! యని యే యడవులకో పోయి తల దాచుకొందును.

దుస్స : ఛీ! ఛీ! ఛీ! ఛీ!

సైం : ఆ! ఆ. అప్పుడే చింకిచేటలు కట్టకు. తుదవఱకు విను. ప్రొద్దు గ్రుంకులోపల నేను కనబడనిచో పార్థుఁ డగ్నిలోఁ బ్రవేశించును. అదివిని పాండవులందరు చత్తురు. నీ యన్నకు హే హే హే హే-ప్రాణేశ్వరీ ! నీ యన్నకు నా మూలమున విజయము సులభముగాఁ గలుగును- వింటివా ! ఇది మంచీయుపాయము.

దుస్స : ఛీ! పిటికిపందా ! ఇప్పుడు నీభార్య ననిపించుకొనుట నాకెంత హీనముగా నున్నది. వీరరసప్రధానమైన భరతకులంబును జెరుపఁబుట్టి వీరలోకమున కప్రతిష్టగా విజయునకు భయపడి యడవులకుఁ బాఱిపోయెద మనుకొంటివా ! ఇట్టి పిటికిపందవు నీ వడవులలోనైన బ్రతుకఁగూడదు. రమ్ము గొంతుకఁగోయు మని ప్రార్థించి నేనే నిన్ను. పార్థునికడఁబడవై చెదను. శూరుఁ డైనవాడు సంగ్రామమున వెన్నీయక శత్రువులఁజంపవలయుఁ గానిచో చావవలయు. ఓ నిర్భాగ్యుడా ! నీయట్టి సన్యాసులు పదుగురు జన్మించిన భరతమాత సౌభాగ్య మడుగనా ! ఛీఛీ !

౬. భారతమాతృ గర్భమున ♦ పందలు నీవలే నుద్భవించి దుర్వార భుజాబలాఢ్యుల ♦ పర్వకమముంగని భీతినంది యే తీరుననైన మోసమున ♦ ధీరులప్రాణముఁ దీయుచుండునీ కీరితియెల్ల భారతికిఁ ♦ గేవల మింకఁ గళంకమేగదా ?

సైం : ప్రేయసీ! నీ పాదములతోడు నీతోడు నన్ను తిట్టకు-నీకాళ్ళు
వదలను- (పాదములు పట్టుకొనును.)

దుర్యోధ్ : (ప్రవేశించి) (అనుబంధము 57)

ఓహో! బావగారా! ఏమిది మా చెల్లెలుకాళ్ళు పట్టుకొనుచున్నాను?

దుస్స : అన్నయ్యా! ఇంక పిటికిందను బావగారని యేల పిలుచె
దవు? విల్లువిటిగి యసహాయుడై చావసిద్ధమైన ముక్కు-పన్ను
లారని బాలుని చాలునుండి పొడిచిన శూరుగడు-—ఇప్పుడు
పార్థునిచే నీతనికిఁ బ్రాణభయమని యడవులకుఁబోయిపోవ నెం
చిన శూరుడు-—నీకు బావయనుట యప్రతిష్ట.

సైం : అనమను-అమాట బావననమను- హే హే హే హే "సీ"
దుర్యోధ్ : ఛీ! ఛీ! ఎందుల కీనవ్వు! ఏడ్వలేకపోయితివా! పార్థునకు
భయపడి పాటిపోవఁ దలంచితివా? మేమందఱ మేమైతిమను
కొంటివి? ఇంక నీ విషయము నన్నేల యడుగివలయు?

సైం : బావా? అందులకుఁగాదు. నీవుండగ నాకేమిభయము? గాది
క్రింది పందికొక్కువలె బ్రతుకలేక పోవుదునా? అదిగాదు.
నే నడవులలో దాగినచో బొడ్డు గుంకినతడువారే తన ప్రాణము
వృధామైపార్థుడునుపార్థునితో బొండవులునుచచ్చునని చెప్పితిని-
దుర్యోధ్ : చేయఁదగిన మంత్రాబోచనమంతయు ద్రోహచాక్ర్యులవారిది
వఱకే చేసెనున్నాడు. ఇప్పుడు నీ సహా అక్కఱలేదు. నా
వెంటరమ్ము. అమ్మా! నీ నంటిపురమున కిరుగుము-

దుస్స : అన్నా నా మాంగల్యము నెట్లు కాపాడెదవో?

దుర్యోధ్ : భీతిల్లవలదు. జయద్రథుని ప్రాణముల కేభయము లేదు-
బావా! రమ్ము- (అనుబంధము 58)

(తెరవాలును) (అందరు ప్రస్థానము)

(పాండవ శిబిరమున-విచారముతో సుభద్ర ప్రవేశము)

సుభ : ఎంతదురవస్థ గలిగినది? పోయినకుమారునికై విచారింపనా?
భర్తగారి సాహసమునకే యేడ్వనా? బ్రాహ్మగుంకు లోపల

సైంధవుని జంపలేకున్న సగాండినముగా నగ్నిప్రవేశమగుదునని భర్తగారు ప్రతినఁ దాల్చిరి. అదివిని కౌరవులు సైంధవు నెచ్చటనో దాచిరని తెలియవచ్చినది. ప్రొద్దు గ్రుంకవచ్చినది దుస్సలా ! నీ ప్రతినయే నిండుచున్నదిగదా ? దైవమా ! నేను భర్తృపాదములనే నిరతము నమ్మినదాననేని నా మాంగల్యమును నిలిపి నాకుఁ బతిభిక్షనిమ్ము.

ద్రౌపది : (ప్రవేశించి) చెల్లెలా! సుభద్రా! నీవింకదుఃఖముమానిదైర్యము దెచ్చుకొనవలయును. మనకు నేడు గొప్పపని గలిగినది—

సుభ : అక్కా ! అన్ని సనులునై చేతులు కడుగుకొనియే కూర్చుంటినిగదా, నాకింకను బనులున్నవా ?

ద్రౌపది : వెట్టిదానా! పోయిన కొమారుని కొఱకెన్ని నాళ్ళేడ్చెదవు ? రణమం దెందఱు చచ్చుటలేదు ? అందు నీ కొమారుని యాధిక్యమేమి ?

సుభ : నన్ని పుడేమి చేయుమందువు ?

ద్రౌపది : ఇవిగో ! ఇవి సైంధవులు ధరించు దుస్తులు— ఇవి కృత్రిమ వేషముల కుపయోగించు మీసములు. మనమిద్దరమును చెరియొక వేషమును ధరించి కౌరవ స్కంధాగారమున కరుగవలయును.

సుభ : ఎందుల కక్కా ?

ద్రౌపది : ఎందులకా ? భర్తగారి ప్రతిజ్ఞయు, సైంధవుఁడుదాగియుంటయు వింటివిగదా !

సుభ : అవును. అందులకు మనమేమి చేయఁదగినది ?

ద్రౌపది : ఏమైనను చేయఁదగినదే ! మన కంతకన్న పతిసేవ చేయఁదగు సమయ మెప్పుడు ? మన దేశమున నాఁడువారు కత్తిదాల్చి కచ్చబిగించి రణమునకు వచ్చినప్పుడు కదా దేశమాత ధన్యురాలు ?

సుభ : చేయఁదగినది చెప్పకున్న నెట్లు ?

[దాప: పాములవాడు కలుగులోనుండి పామును బయట కీడ్చునట్లు యేదో యుపాయమున సైంధవుని గౌరవసేననుండి ప్రొద్దు గుంకకముందు బయటకీడ్చి భర్తగారిముందుఁబెట్టి చంపించి యాయన ప్రతిజ్ఞను మనము కాపాడవలెను.

సుభ : అక్కా ! జగదేశ ధనుర్ధరులైన భర్తగారిని మనమా రక్షించు నది ! ఇది యాయన పౌరుషము నవమానించి నట్లగునేమో సుమా !

[దాప: ఇంక నాలస్యమేల చేసెదవు ? ప్రాణనాశనమున పంచాంగముఁ జూచియామందువేయుట ? ఇంకనిట్టికుశ్మంకలునేయక రమ్మ- పోవుదము.

సుభ : అదేమో కోలాహలముగా నున్నది, విననిమ్ము.

(తెరలో)

జయతు- కౌరవేశ్వరునకు జయతు. ప్రొద్దు గుంకినందునపాగునిప్రతిజ్ఞ భంగమై సైంధవుండు జీవించినాడు. ఇంక పాండవుల కన్నిప్రవేశమే గతి. కావున సైనికులింక యుద్ధము మాని స్వేచ్ఛగా పండుగలు చేసికొన వచ్చును.

సుభ { హా ! పరమేశ్వరా !

[దాప

(మూర్ఛిల్లుదురు)

(తెరలో)

జయ-వీరధనంజయ చంద్రకీ జగ్గ.

ఘటా: (అనందముతో ప్ర॥) అహోహా ! శ్రీకృష్ణునిమాయ యెంత పొగడదగినది ? కన్నుమూసి కన్ను తెరిచినంతలో పినపండ్రి గారిచే సైంధవుని ప్రొద్దుగుంకకముందు చంపించితిరి. ఈ సంతోషవార్తను దుఃఖాకుల చిత్తలయియున్న మాయమ్మల తెలింగింపెదను. (హాబోయి) హా ! ఏమిది ? అమ్మలిద్దఱు నిందుమూర్ఛిల్లి వట్టినేలపైఁ బడియున్నారు. ఓహో ! వీరిందాకటి కౌరవసేనల యార్భటములను విని మూర్ఛిల్లి

యందురు. అమ్మా! సుభద్రాదేవి! తల్లీ! ద్రౌపదీదేవి! లెండు
లెండు- మన కింక దుఃఖకారణ మావంతయును లేదు.
సర్వశాత్రవసంహారమై తిండ్లులానందముతో వచ్చుచు
న్నాను ! ఈ మంగళవార్తను చెవులారవిని యానందింపుడు.

ద్రౌప: నాయనా ! ఘటోత్కచా ! ఏమియిది ? ప్రతిజ్ఞాభంగమైనను
మంగళవార్తయని యాశపోయుచుంటివేమి ?

ఘటో: హా ! హా, ఎక్కడి ప్రతిజ్ఞాభంగము ? మాయపన్నిన మాయా
జాలమునంబడి సైంధవుడు మరణించినాడు. అదిగో !
పడమటిదిక్కున జగదానందకరుడగు ప్రభాకరుడు తమ్ముని
మరణవార్తవిని మెలస్సానము చేయబోవుచున్నాడు.

సుభ : అక్కా ! యాజ్ఞసేనీ ! ఈ యానందవార్తచే నాశరీరము ప్రకంప
మానమగుచున్నది. ఈవార్త నిజమో, లేక మనము కలంగను
చుంటిమో ! నిజమేయయిన నీవార్తచెచ్చిన ఘటోత్కచుడు
చిర జీవియగుగాక.

ద్రౌప: నాయనా ! ఏమిజరిగినది ? మాయన్న కృష్ణుడేమి మాయ
పన్నెను ? ఆ సైంధవ చండాలుడెట్లుహతమయ్యెను ?

ఘటో: ప్రొద్దు నొకనంకచూచుచు గడియలు లెక్కించుచు కౌర
వులు సైంధవుని దమనడుమ నుంచుకొని దుర్భేద్యమగు
సైన్యమును చుట్టునుంచి, రక్షించుచుండిరి. అప్పుడు మామయ్య
తాచేత చక్రముందాల్చి సూర్యభగవానుని కడ్డము వినరినంత
జగమెల్ల నంధకారమయమై ప్రొద్దుగుంకెనని సైనికులెల్ల
కోలవాల మొనర్చుటయు; సైంధవుడు తలయెత్తిచూడ
వినతండ్రిగాను శ్రీకృష్ణాదేశమున వానితలనటికి, చక్రము నుప
సంహరింపఁ గౌరవసేనల హాహాకారములును పాండవసేనల
సింహనాదములును నొక్కసారిగా మిన్నుముట్టినవి.

సుభ : (ఆత్రముతో) హా ! హా ! ప్రమాదము ! ప్రమాదము !!

ద్రౌప: చెల్లెలా ! యేమి ?

సుభ : ఆ దురాత్ముడగు సైంధవుని శిరంబును భూమిపై గొట్టినవాని తల సహస్ర భిన్నంబు లగునట్లు వానితండ్రి శిషించెనని భర గారే నాతో వచించియుండిరి.

ఘటో : అమ్మా ! తొందరలేదు, మామయ్య యంత తేలివితక్కువ పనిచేయునా ? ఆ సైంధవుని శిరమును శిషస్సుచేసుకొనుచున్న నానితండ్రి హస్తములఁ బడవేయింప వాఁడు స్వశాపంబుననే మరణించెను. విషయమంగళ గీతములతో నందఱును శిబిరము లకు వచ్చుచున్నారు. మన మెదుర్కొనవలయును రింప.

అందఱు—

(అనుబంధము. 59)

((వస్తానము)

దృశ్యము:—ర

ప్రదేశము:—పటకుశీరము.

ప్రవేశము: ధర్మ, భీము, అర్జు, కృష్ణు, ఘటో, సుభ, ప్రదీప, ఉత్తరలు

ధర్మ : వాసుదేవా ! నీ దయచే సంతనరకు మా మర్యాద నిలచినది. నిన్నెంతని స్తుతింపగలము ?

అర్జు : బావా ! నీ ఋణము మేము తీర్చుకొనలేము. పుత్రశోకమున నిన్నే మేమో తూలనాడితిని ఓమింపుము.

(అనుబంధము 60)

సీ. పాంచాలికామాన ♦ భంగంబుఁ గానక

వలువ లిచ్చిన దయా ♦ పరుడనీవు,

నియమభంగంబు గా ♦ నీయక నజ్ఞాత

వాసంబుఁ దీర్చిన ♦ యీశుఁడీవు

శ్రమ కోర్చి రాయబా ♦ రము నల్ప మాకయి

దయఁజూచినట్టి బాం ♦ ధవుడ వీవు

చక్రంబుచేబ్రతి ♦ జ్ఞను నిల్పి దుష్టసైం

ధవుని జంపించిన ధన్యుఁడీవు

పంచమాంకము

అరులఁ జిక్కినమా స్వరా ♦ జ్యంబు మాక
రంబులను జేర్చుటాకటి కొ ♦ అంతగలదు
దనుజులను దృంచి ధర్మపా ♦ లనముఁగూర్చి
భరతరాజ్యము నుద్ధరిం ♦ పంగదయ్య !!

కృష్ణ: బావా ! నీవంత యడుగుకొన నక్కఱలేదు. సర్వకౌరవసంహారముతోపాటు పాండవ పట్టాభిషేకోత్సవమును శీఘ్రకాలములో హస్తినాపురమునం జూడఁగలము. నీ కింకేమి కావలయును ?

అర్జు : బావా ! నా కింకేమియు మనంబునలేదు; కాని కుమారుఁడు దుర్మరణము పాలయ్యెగదా యని—

కృష్ణ: వెట్టివాఁడా ! మహారణంబున శత్రుల మారణంబుఁగావించి చచ్చినవానిది దుర్మరణమేమి ? అయినను నీకావిచార మేల ? ఆతండు వీరస్వర్గమునఁ దాతయగు దేవేంద్రు నర్ధాసనమున నెటులుండెనో చూడుము—మీ కందఱికిని దివ్యదృష్టినిచ్చెద.

గీ. భావి నభిమన్య శతకంబు ♦ ప్రభవ మంది
శ్రీభరతమాతను సముద్ధ ♦ రింతుగాత !
కాని యటువలె మృత్యువు ♦ గాంచకుండ
చిరముజీవింతుగాత ! శ్రీ ♦ కరము గాఁగ.

(వీరస్వర్గమున నింద్రునర్ధాసనమున నభిమన్యుఁడు కనఁబడును.)

మంగళము.

పంచమాంకము.

సర్వమును

సంపూర్ణము.

అనుబంధములు

1. అందఱు సారంగ-దృశవ.

కారుణ్యసార | కలుషవిదూర | ఘనసార||అలలలలలల మూనహారీ
త్రిపూరసంహార | ఓదురిత భంజన ఓసరసగంజన శాశ్వతసా
ఓసత్యచారిత్ర | ఓభక్తనస్తోత్ర | ఓత్రినేత్రా అశపాశనాశా
శ్రీవాసుకి పతిభూషా | పోషిత సర్వేశ గిరివాసా పరిమళా ||శా||

2. సారగాడు సారంగ-దృశవ

యశోదానంద | ఆనందకర | యశోపేత | మోక్షిదాత ||నా||
పరమపద విలాసవేష | పరాబ్రహ్మపురుషోత్తమ
సురుచిరాంగ శుభాకార | సురాధీశి | సుమనసనిధి ||య||

3. అందఱు బిష్-ఫలాసి -ఆది

కనుసఖయాననసోయగమమరె | సుందరిముగను | సుందరిముగను ||నీ||
విరిజాజులు మ | లైలు మొల్లెలుగో | విలాసయుతము
యువేంద్రవనబున, మించ | గవంగ | లలాటానందానందా | లలాటానందా
అలలలల | అలలలల | అలలలల ||నీ||

4. డైలాగు-బ్యాగ్ -ఆది

(వశకులుపరహాసై భీమత)

ఉత్తర ... సరి సరి పరిహాసములా | మీరలిటు నచిగఁగానెఱుంగరాదా||నీ||
చెలులు-వగ | అమారీ | నమ్మకొమ్మా | మిగిసి పేరేలిలనవహమ్మ
పరుషములో | పలుకలే | దమ్మా ||న||

5. డైలాగు-బ్యాగ్ -ఆది

మం. వ-చాలుచాలూ | నీ వగలాడితనమూ | చాలుచాలూ
నీగయ్యాళితనమూ | చాల కలహము పెంచితిని యీవేళ
మాతో సంవాదమా | చూడునీపలుకులు నయిపము ||చా||

భ్ర-ఏటికెయిటుము | మూట్రకిబలుకా | సాటివారలు పక
 పక పక సగరేచాలించూ | చాలించూ | చాలించూ | వాదముచా||
 ఉత్తర-మైత్రిని విడనాడి యిటులశాత్రవమును బూసగా
 తగునటె | తగునటె | సుదక్షుల | కనయము | అల | అలలల||చా||

6. మందాకి, వకుళ శంకరాభరణం-ఆది

చాలును మదవతీ | యఘగుణవతీ పలుకగ తగదిక
 ఘోరముగను క్రూరముగను | యింతపొగరా యిక పదపద||
 దురంతముగ కటు | నచనములను నిటు | నతితరముగ
 హితరముగ | నాడగా | భరంబుగా ||చా||

(7. భ్రమర ఘోష-ఆది)

(ఎంతగృహించితివో రాధావతి)

దురితాత్ముల మోసమునన్ | ఏవేళకునేమా | నోటటటట ||దు||
 సఖియని నమ్మిన వకుళమాలయే శాత్రవమిటు సలుపన్
 విహితంబునుసీభా | విస్థలముననే వారలుసలుపుదురో ఒటటటటట||

8. సుభద్ర - బ్యాగ్-ఆది

చాలు బాలా యీలీలా సం | తనమారన్
 సంచరింపగూడదు రణ సమయములన్ ||చా||
 కుటిలగుతులు చటుల గతుల తటుకున సహితము సలుపన్
 బేలలై గోలలై చాల చింతిలైదరు ||చా||

9. మందాకి వకుళ, బ్యాగ్-ఆది.

అమ్మానీపూరక యుండినకొంపలు మునుగుచు నున్నవమ్మమా|| య
 ముమ్మాటికి నమ్మవమ్మయుత్తర మురిసి మురిసిపడియెమగనిగనుగొని||
 ఎంత తాపసమొ ఎంతరాజసమొ యెంత కోపమా తొత్తుకు గనగా
 వినగం జాలనునీపై నాడిన విపరీతపు భావణముల నిక మా ||య||

10. దుస్సతి, కాఫీ-ఆది

నీవలననెకా యింతటిఘన కార్పణ్య భావములు జననము గనుటా ||నీ||
 కోరిలూడిన భుజంగముం గనిన మండుకము వెక్కిరించుగాదె

శూర కుమారునివధకు బ్రతిక్రియచేరివు నెలుపగి భీమదత్తోభతి ||సీ||
 పాచికల చింతమానవే | నీవు పొగుపగమది యానవే
 నీచబుద్ధి భ్రమర మాటలకై న సురితెయురి బరితెయురి గనచవే ||సీ||

11. పైంధవుండు. పాఠము 10 శ్లోకములు.

శాంతింగన వినుమీశమింపనిది పిమింపనిది సుధర్మవధంబునభంగితి ||శాం||
 పరేత విభుండు భయంకరముగా నిగింబు
 రణంబు కలతపరుప నెం | చిన స్వీడునగా ||శాం||
 అభిమన్యుని హతమాన్యుని గట్టిగతిచే పోడి యె
 నశువులు విడగా | భువినింబడగా ||శాం||

12. అర్జునుండు. పాఠము 10 శ్లోకములు.

మహాఘోర లయకాలము ఘటియింపగ నెటునడింపె ||మ||
 అహోబంధు వినాశంబు కఠినతర మొనెప్పజాల ||మ||
 రుధిరాయిత రణభూతలి విధిగతి బొడగాంచవలసి
 మాధవా నెత్తురుకూడిది తినజాలను మనజాలను ||మ||

13. కృష్ణుండు జంగ్గాటి - యాచుము.

(అర్జునునిది మోసమునకు వశ)

బావా యిటులాడ తగదు భండనాంబుగా ||బా||
 ఈవేళ భీతిగాంచగ నీ యహితుల్ నవ్వుదు రెగ ||బా||
 (సాకీ) ఆయుధంబుల్వీడి నీవీ యస్రియంబుల నొడగా
 పై రాగ్య భావము జూపగా
 సర్వసేనా సాగరంబుల్ సంశయంబు వహింపవే||
 (మిత్ర) పాండుసుతా బహుళదాని వశుడవగుట హితవుగాదు
 శ్రూర కర్ములు కురువంశజులు ఘోర వధార్హులు సుమోక్ష ||బా||

14. అర్జునుండు - యజున. కురుజంపె.

కురుభూప కులతాప మతిపాప మనురూప ||కు||
 నరరూపధర ఘోరదను జాధముడవౌట
 నారాయణ నాశనము జల్పగాజాల ||కు||

కులతాతలను భ్రాతృ || అను గూల్పనా నాకు
కరమాడ దింక వె || న్న-కు దోలుమా రధము ||కు||

15. కృష్ణుడు, ఆర్జునుడు. పగళ్-అది

ఓంకార భవశక్తి | శ్రీ శాంకరీ యవతార శక్తి ||ఓంకా||
సకలలోక సంహార హరిణీ | ప్రకటోద్భట లయకాల కారిణీ
బ్రహ్మరుద్ర చిద్రూప ధారిణీ | ప్రపంచ మాయాధేయ చారిణీ ||ఓం||
శుభ్రజ్యోత్స్నాంబర సమ్మోదా | శుద్ధ మాయా స్వరూపవినోదా
నభ్రప్రోజ్వల శాత్రవ భయదా | యనుపమానరక్తావన వరదా ||ఓం||

16. భీష్ముడు, బ్యాగ్ అది.

శూరులు మీరను సురేశు నయిన వధింపుడ
ణంపుడు శూరత మెరయన్ ||శూ||
కురుకులేశు నీరాశనములందినుచు | గూడదు రిపుంగొలువం
జటులధృతి న్నలుపగమీ | రజితులగుచు
కరమందుం శరములు దాల్చుడు ||శూ||

17. భీష్ముడు, శ్రీరాంగ-అది

సంగ్రామము న్నల్పైడు మీ వైరులకు దృఢంపం దగును
రణమున్నలుపఁ జనుడి మీ బాణాసనంబులు గొనుడిక
మీమహా బాణాసనంబులం గొనుడిక
రిపులను బరిమార్చదగు ఘోరముగ ||సం||
పటుతరమగు పాండవ సైన్యములన్నరంబయిన మీపరుషశరంబుల
పరాక్రమంబున దృఢచివేయుడి కడున్
రయంబున కడున్ రయంబున ||సంగ్రా||

18. ఆర్జునుడు, బీక ఫలాన్-అది.

ఈరణమున గనుగొన భరముగ దోచెను
మనమున నెదియును దోపదు హరి ||ఈ||
అభిమన్యునిగనుగొనగన్ కాలరుద్రు గతి వెలిగెడు
నేపగిదిని యీబవరము సేయ దగునో తెలియదు ||ఈ||

పది దినములు గతియించెగా! మదమొక యంతయు నణగదుగా
ముదుసలి యాతడనుచు దలచిన నీగతి యసాధ్యుడయిగాన్పించెడు ||నీ||

19. డైలాగు- బ్యాగ్ - ౨౯,

భీష్మ-ఈరణమునందు మిము మారణము జేసిమా

భూరమణునకు ప్రీతి సలిపెదను గనుడు ||ఈ||

అర్జు, కృష్ణ-బాహుశూరులకు వృధావివాదమేల మానుడి

భీష్మ-వీరసూనులయినమదిని భీతిగొనక నిలుపుడి

అదరు బెదరు లికనేలూ||

అర్జు, కృష్ణ-అటులయిన శరముగొన నేలూ

భీష్మ-శస్త్రమున గూల్తురా బొలా భీ బొలా భీ బొలా ||ఈ||

20. కృష్ణుడు, బ్యాగ్ - ౩౦

అక్రమమోసక్రమమో చక్రంబున ద్రుంపక నిడువను గను ||మ||

పది దినములనుండియు నొక విధమున పరాక్రమము

సలిపెడుబ్రహ్మచారి పదను శరంబుల బడలె శరీరము

వదలకన్ భీష్ముని వధించి వేసెద ||అ||

(గోవింద బాహదరా కత)

21. అర్జునుడు యమునాకన్యజ్ఞి-౩౧

శ్రీమద్రమా నాయనా | శ్రీ నాయక ||శ్రీ||

కరమునందు చక్రమునీవెగొన | పాస్థునిబలమేలూ శ్రీనాయక||

సకలలోకము నాశనము ఘటించెద శాంతింపంగదనే శ్రీనాయక||

రథికునిసల్పి సారథి వగుశూరుగవె రౌద్రము నహింశకు గీ శ్రీనాయక||

చక్రావతి నుపసంహరింపదగు సలిపెద నగజలులన | శ్రీనాయక||

శ్రీమిత్రమా||

22. భీష్ముడు. పాహి-౩౨పద.

పాహిపాహిమాంపాహి దయానిధిబహుళ భవహరిణ పావనచరిణా||

అమలసురతవితచరితవిగతదురితవిమలనిరిత

సలిభవనపాదాంబుజాతినకల భవనస్వయం భూత

సోమసూర్య విలోచనా శుమనోవిధాన సూరిసన్మాద ||పా||

23. బ్యాగ్-వి

అండలు-(సదానంద కండలిత హృదయావలె)

మహారాజ రాజాధిరాజా! మహానీయ కవికల్పభుజా!

అహో సీప్రతాపంబు నాశాంతరము లంటి యరులం బ్రతారింతు భూవరా! సహ సరిపుభయంకరా! పరాకు శ్రీశంకరా! మహా॥

24. ఆశ్వత్థామ బ్యాగ్-ఆది

ఖండించెదరా! ఖలమతి గనరా! కాచుకొమ్ము గర్వంబునువిడరా॥ఖం॥
మొంటితనమునకా మూఢబలుకన్ దండివాడవోదువె? తులువా॥ఖం॥
బ్రాహ్మణువై రమురా! పలువా! సీప్రతాపదీపము వెలుగదురా!—
నిన్నంతకుజేర్చెద బలముగలిగినకా హా! కురుకుల ఖలవిప్రహి॥ఖ

25. సురట-ఆది

ఆశ్వ-(తెలియక శాశక్తి వలె)

పొగరణగించెదరా! కడు తెగువనా పయినికం బలుకదగదు ॥పా॥
ఖలమతీ! యథమకులపతీ! హతగతీ!
నృపతి మొగము కనుగొని సయిచితి ॥పా॥

26. అండలు. బ్యాగ్-అట

విజయీ! జయీ! సేనాధిపా! రణ దినమణీ! ద్రోణగ్రణీ! ॥విజ
ప్రపండ శూరా ప్రకటిత ధీరా! పరబలహారా! విజయకరా!
పరబలహారా! విజయకరా! జయ పరబలహారా! విజయకరా!

27. ఉత్తర. బ్యాగ్-అట

ప్రాణనాయక! కుశలమే! వ్రణముల ఘన కారణము తొలగినే ॥ప్రా॥
కరమందున గలగాయము మానెనే?
గురుతరమగు శ్రమకొలది యయ్యెనే!
కనులకు నిద్దుర గాంచుచున్నదియె?
సంతతంబు హృదయము సంతసమందెనే? ॥ప్రాణ॥

28. ఉత్తర, పూరి, -ఆది.

ప్రాణేశా! యమగళ వచనములను బలుకకగా దగునా? ॥ప్రా॥
ఆహవ సమయము నందు సతంబూ:
హాని దలచుటది యతిభయదంబూ ॥ప్రా॥

కొరవేళ్ళరుడె కొడుహరుండె రణంబునను మిముజయించునే?
 పాండవమధ్యమ ననసుకుండవే? భాషణముల నతిదీనత నాడగ ||సా||
 ద్రోణుండాహవోద్యోగము సలిపినదానికి ప్రతిసలుపగ లేలే?
 లోకైక వీరుడవు కార్ముకధరుడవు ||సా||

29. ఉత్తర బ్యాగ్-ఆది

ఇటుల సలుపగ దగునే? ప్రాణనాయకా! ||ఇ||
 తటుకున సమయము నెటుగక సరసములాడగ అలలలలలలలలలల ||ఇ||
 పరు తెవరయినను కనుఁ గొనపరిహాసాస్పదమెంగున
 సరస గుణాకర! యింతటి బాలిఁ గొనఁగఁ దగునే?
 కరుణామయ హృదయా! ప్రాకట త్రితజన సదయూ!
 ఉదయమునుండియు నిటులేగి కెద చిత్తమెమ్మె ||ఇ||

30. ఆభిమన్యుడు. మోహనాత్రిశ్శాతి.

దుష్ట కొరవాధములను దునాతున్నటు గానిఁతు
 కష్టంబులు హరియింపఁగ హాహాహాహా ||దు||
 జగములు గడగడ నడకన్ చలియింపని కడకన్
 జగద్యేయ కోదంబు స్త్రమాలన పితలన కేరగ ||దు||

31. సుభద్ర. మాయామాళిగ-ఆది

ఇదే! కోదండమూ! మదరిపు నీరుల కిసిగముమది బ్రచండమూ ||ఇ||
 (త్రిశ్ర) కదనమందు కురు గుమారా కాండములను
 సంహరింప ఎదురులేని శూరుండని యీధరణి బ్రతిధ్వనింప ||ఇ||

32. సుభద్ర సారంగ-14 అక్షరములు

మహాభారత సంగ్రామజయ మహా! నీకుగల్గు నభిమన్య ||మ||
 సహస్రాశీర్వచ నంబులను జయప్రదముగను జనని యొసగు ||మ||
 బహుళ కొరవేళ్ళర సైన్యముపయి బడుంగాక
 యొంటరినయి సహాయ హీనతగలుగు గాక
 నమూన, రహితుడ వయినిలతువు ||మ||

33. సుభద్ర కల్యాణి-ఆది.

గర్భవాసమున తనయుడు గలిగిన గర్భమివుడు గలిగి ||గ||
 దుర్భర రణమైనను సరియే సుతు డర్భకుండయైన సరియే

వీరసతీమణికి తగును ప్రియ తనయుని రణముజేర్ప శౌర్యముగా
దృఢతర ధైర్యముగా ఘన కార్యంబుగా భరతభూమి
వడతుల కిక పిరికితనము తగదుగా ॥గ॥

34. ద్రౌపది కన్నడ-ఆట

ఁసినబాలు నంపితివేమే? ఘన రణాంగణమునకు మన ॥ప॥
అనదృ శాకారుం డతడు పదునారు వర్షములైన నిండవు
కఠిన మానసమును వహించి యకార్యమిటు సలిపితివిగా ॥ప॥
రణమునను ఘన వ్రణము గని చెయి వలను దప్పిన దయిన
నెరుగక క్రూరతరముగ ఘోరతరముగ వ్యూహములుభేదింపుమని ॥ప॥

35. ద్రౌపది. కాఫీ-ఆది.

ఎంతకఠినాత్మనమ్మా! కడుపుతీపి సుంకయుంగనవు ॥ఎం॥
చేతి బిడ్డనెటుగాతురే! కాక నూతవేసుకొని చూతురే
క్రూరమే! చటులఘోరమే! విపులభారమే! యభిమన్యునెడల ॥నె॥

36. సుభద్ర-ఆది.

మదినికోపమీ వందగ దగదమ్మా! సంతతము సంతతమునె ॥మ॥
అధార్మికులైన యరాతిగణంబు
వణపగ తనయుని రణమున కనిపెద ॥మ॥
కురుకులమును వధియించునుగా మనకది ముదమును గూర్చునుగా
భరంబయిన యలపద్మవ్యూహము జయించుగను మానతంబువినుమా

37. అందలు-బ్యాకడ్రోమ్.

అంభోజ సంభూత శంభుప్రధానాది
గంభీర కాలాంతకుల్ మీరహళో!
స్తంభింప నంబు ల్విడంబింపగా
నొంపగా క్రుంపగా జూడరే ॥అం॥

38. నైంధవుడు-బ్యాగ్-ఆది.

నా సాటి వారెవ్వరూ? జగంబున ॥నా॥
దోసంబు దీపింప రుద్రుండ భద్రుండ ॥నా॥
దోషుల న్వధింతుగా | మదోన్మత్తుల హరింతుగా
త్రుంబదన్ వంచెదన్ కుమతె వినుత బలము నిలను ॥నా॥

39. మైథవుడు-బ్యాగ్-అత్ర

భీకరముగ నానో బోర భీముండెడు రోగి యూగా ॥భీ॥
లోకంబుల నడగింతుం బీ : కు పడగ నయినను
నాకాధిపుడైన నత్తరి లోకాధీశుల నయినను
పాకారి ప్రముఖులయిన పరువడి బరువడి గో? యి ॥భీ॥

40. అభిమన్యుడు-మూట-అని.

పిరికితనంబున సంతతమూ పలుమగు నీమాట దగునే?
సుధరా! హా! పలుమగు నీమాటాతగునే! సుధరా!
సంగరరంగము నందలిసిరుడు అన్యులబలమున కాళంపనేలా ॥పి॥
శౌర్యము నిల్పుగ జాలిన గూరుడు చాలా?
యొక్క డిక నూరుగు రేల? ॥పి॥

41. మైథవుడు-బ్యాగ్-అని.

వరప్రసాదుడ గానా! దుర్జైవులు ద్రుంపగ లేనా?
కరంబుడంబున విరోధి పుంజము గడగడ గడగడ లాడించెదా ॥పి॥
సురాసురులు నే భిగాన్వికొనలిరాన కాల్గో ల గెలిగెనువిడుట
స్వరంబుగా నీభారత సంగర భారంబును నహింసన వేడే ॥పి॥

42. అభిమన్యుడు. బ్యాగ్-అని.

ఖలమతి! వధింతురా! పలుకగం దగదు పొగనున నిన్ దురితమని ॥ఖ॥
కులసతులంజెఱగొను నీశిరమునుగోయందగును శరణముననిరతము.ఖి॥
పావని యగు పాంచాలి కేశము నీవిట్లు నిప్పు నీడ్చినా? ఖి॥
ద్రోహి! యికవిడువను గొంతుకగోసి శారమును గూండగదా ॥ఖి॥

43. మైథవుడు బ్యాగ్-అని.

నీ తల్లిన్ హతపుత్రున్ గావించెద భీకరముగ గనరా ॥నీ॥
ముక్కు-పచ్చలారని నీవేదా? భువన భయన సంగ్రామముదేదా?
చెడదవురా! బడలెదవురా! కడు నడి వేన్క-కు బనరా ॥నీ॥
చేటుల భీకరోద్భుట వీర కాండ హృదయ పుటభేద
సింహనాదముల కడలు జెంది మొర్రో! యను
నమయము దరియింపన్ భరియింపన్ జాలవు ॥నీ॥

44. అభిమన్యుడు. కళ్యాణి. 14 అక్షరములు.

ఓరోరి ద్రాపదీ కేశాంబరాకర్షణ మహాపాతకవర్తి
మలినకీర్తి! వాచికలుగావు భండనమిదీ ||ఓ||
సారాచా సదస్వయంబునకు తీరని దుష్కళంక
మాపాదించితిగదరా! ఎటుల్ బ్రతికితివి హటంబునను ||ఓ||

45. కర్ణుడు—ఖరహరప్రియ—ఆది.

బాలకా! నిలునిలు వధింతురా! దుర్మతిశాత్రవ ||బా||
మిడిసిపడగబోకూ! కడు నడచి పడగరాకూ!
సరగున శరమున దునిమెద కనుమిదె! బాలా!
పసదూల్పెదరా! ఈవేళా ఇట నిలుపుమురా!
ఛీ! కూళా! ఖలమతి చాలా ||బా||

46. అభిమన్యుడు ఖరహరప్రియ - 9 అక్షరములు

నీ ముఖమునుగనన్ సాప నుదురా
నింద్యచరిత్రా! వృధావాచాట! ప్రొద్దుట ||నీ||
విజయుని వేధింతువా! సమరవిజయము
సాధింతువా! నిత్యకర్ముడవు ||నీ||
ఇంత చార్జన్యమా! నురియింత కార్పణ్యమా!
చూడు మిపుడు నిను హతమార్చెద ||నీ||

47. అండరు. బ్యా—ఆది.

కడు మోసంబయ్యెనహంకర్తవ్యం బరయుడికా
జాలంబేలంగావింపన్ పసిబాలుండని చాలా ||కడు||
భేదమయ్యె భేదమైవీరోధమయ్యెగా! క్రూరాచారున్ ఘోరాకారున్
ధీరోదారున్ సారాచారున్ గూల్పుగ వలయునుగా! హా!హా!హా!||కడు||

48. జొన్నసూడు—మోహన ఆది.

బాలక! నీమదనునిగింతున! పరాక్రమముజూపుమునాయెదుటన్ ||బా||
ఖలకార్యముల సలుపందగునే! కడుగడుపొగరుగనంగలిగితివి ||బా||
భూతభేతాళ పతులకు నిన్నిదె—బలియిచ్చెదరా!
తులవా! పలువా! ఖ్యాతి గొనందలచిన
తలపడుమిక గర్వంబును గ్రక్కించెదరా ||బా||

49. అంధుడు-బ్యాన్--అతిశయము.

మా! రా! కా! రా! హా! హా! హా! హా!

మామదిన్ శోకముంగూర్చితే ||హా||

పోడశాబ్దములకే శత వత్సరములు నిండెనే?

వీడని దుర్భరశోకము నిడి సుగనగరము చేరినా ||హా||

50. అంధుడు-బ్యాన్--అతిశయము.

హా! జగన్మోహనాకార! ధీర! హా! జగద్వందిత! నరనర ||హా||

భాజనమై శోకమునకీగతిని పక్షివై దిక్కు-మాటి మంగళశ్రుతముం

బనుపు కుంకుమ నేటికి నేలరాతనయ్యో! నాహృదిని ||హా||

మన పెండ్లికి జదివిన మంత్రము లీక మామనము

చెవులలో బ్రతిధ్వని యనయంబును పచ్చనోరంబులు

యాకులైన మాయగ లేదెరిగను ||హా||

51. అంధుడు-బ్యాన్--అతిశయము.

ఈపరితాపంబూ అలసమతరంబూ గర్భశోకము కడుదుర్భరమూ ||హా||

ఈశ్వరా! రిపులకైనను యీదుఃఖము కూడనయ్యూ

ఏవేళకు నేది గలుగుట నెవరికి దలెఱిగూ ||హా||

52. అంధుడు-బ్యాన్--అతిశయము.

తనయా! మనబుణముదీరె, ధృత వినయూ

సంతత హితసునయా ||తన||

మనమందున సుంతయేని చాత్సల్య | మును గనక సుగమార్గముజేర

జనకుడనునేను గావించినదో | సంబడే మొదలనింప నేమిరా ||తన||

గాండ్డుమనుచు నాల్గువంకలను రాక్షసులుమూగ కరుడుగట్ట రక్షము

తండ్రి! నీమృతకళేబరము నేత్రముల జూడవలసి వచ్చునా ప్రియ ||తన||

నీచేతుల మీదుగ నాతనువును | పెడలజేయ తలచితిని గానియా

మాయదైవ మీటు లమాయకుని నిను

బాంధవజేసి కొనిపోయెను హా! ప్రియూ ||తన||

53. అంధుడు-బ్యాన్--అతిశయము.

హా! నాతనయుని దునిమిన తులువైనను సైంధవుని

గడపెద నడపెద నింకను శాంతముంగన వినుడీ! హా! హా!

కానీయెంతటి సంగరంబయిన కడువడి కౌరవ గణములు రానీ!
 వానింజంపకయుండిన గాండీవముతో భస్మంబయ్యెద రేపట ||హా||
 హా! లోకైక వీరవరుండు నాదుతనయుండు అభిమన్యుడూ
 కేశ సదృశ సంగ్రామకళా నిపుణుండా—
 అట్టి మారసుండరుని నికృష్టుడైన సైంధవుడు
 పొట్టబెట్టుకొనియె నంట! నెట్టులోర్తు గర్భశోకమును ||హా||

54. డైలాగు. బిలహరి-ఆది.

దుస్స—ఏలా! తెలివిమాలి బల్కుట కూడదు సుమా! ||వ||
 మధురన వశమున మాటికిట్లు మతిచెడి పాతకీ!
 వంశము నపకీర్తి పాలు జేసెద ||వే||

సైంధ—పిరికి తనము చచ్చున్ పలువిధ సుఖములు హెచ్చున్
 వట్టిగాలిలోనె నాటకముల బుడ గనుపించున్
 హాయి పరనశ సుఖ సంధాయి నోటికి రుచిగల నేయి
 దీనికి సరి నహీనహి యిదిసారాయీ ||వ||

55. ఉస్సుల మోహన-ఆది.

ఇపుడెకా! యానందమయ్యే! ||ఇ||
 కురుపతికి దగినశ్యాలకుండ వైతి ||ని||
 విరోధి వధంబు వినంగ మదికిం బ్రమగము గలిగెను వెతదొలగెను||
 సమాన రహితుని సమానమని నీ
 కుమారువధింతు నని యనూనముగ సుభద్రతోఁ
 బలికిన బ్రతిజ్జలకు బ్రమదముగలిగెను వెతదొలగెను ||ఇ||

56. ఉస్సుల. బ్యాగ్-ఆది

ఛీ! యెందులకీ బ్రదుకూ? కడు భీరుత్వమును
 కనుపరచితి కడురణభీరుత్వంబును గనుపరచితి త్రాగుఁబోత! ఛీ! ఛీ!
 కటకట యవసానుండగు తనయుని కపటమనుచు నీ
 మనమునదలపక తటాలుమని శిరము ద్రుంచివేసితి? కడున్
 హటంబున కడున్ హటంబున ||ఛీ||

57. యశోధనండు. యోగ 10 అక్షరములు.

ఛీ! ఛాబానా! బావా నమానాభిమానములు
 నవల నేనెరిగి పూర్వముగ ॥ ఛీ॥
 బయ్యలముల నుండునది నవల
 బాంబుల బయ్యలను నది ర! ఛాబానా! ఛీ! ఛీ!
 పదునది నవల నదియు నవల నదియు
 పదినిరావలము బాంబుల నది ॥ ఛీ॥

58. యశోధనండు హిందూ 10.

ఇది భయముననుండుగా నానందమును కానియు లేదు ॥ మంత॥
 పదియును పదియును పదికిన పదియును కానకేనుట ॥ ఇంత॥
 పదికిన పదియును పదియును కానకేనుట
 కుందేట్లు పదియును కాన పది పది ॥ ఇంత॥

59. అందాన- మావాన అది.

అన! జయగీతములు --- మంగళి
 అన! జయగీతములు --- మంగళి
 వాద్యములతో పూరించుట ॥ 59॥
 అమరులైన కావాలియులను
 నయ్యలనే నేనెరిగి పూర్వముగ
 కమల లోచనుని నానందమును
 కవిధ్వజస్వంధనమున విజయుని ॥ అన॥
 60. అరునుడు - (అభువిహితా నతె-)
 మురళీధరా! జగన్మోహన! గోవింద!
 సుకుమారాంగ మధుసూధన శృంగార ॥ ము॥
 కమలదళవిధిని! ఖలుల దునిముదిని!
 పరిమానండును నిడివిగా!
 పరిమానండు వాద్యముగనా-
 పరిమానండు పదియును చరితుడవు మురళీ॥

సంపూర్ణము.

